

**NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGI
JOGOK ORSZÁGGYŰLÉSI BIZTOSA**
H-1051 Budapest, Nádor u. 22.
www.kisebbsegiombudsman.hu

Iktatószám: NEK-411/2011.

Jelentés

a nemzeti és etnikai kisebbségi általános iskolai nevelés-oktatás helyzetéről

A vizsgálat résztvevői:

Dr. Bindorffer Györgyi
dr. Fórika László
dr. Kutassy-Nagy Noémi
dr. László Boglárka
dr. Szabó Orsolya
dr. Vass Veronika

Tartalom

1. A vizsgálat céljai, módszerei, helyszínei
2. Történeti bevezető – Nemzetiségi oktatás Magyarországon a második világháború befejezésétől a rendszerváltozásig
3. A kisebbségi nyelvhasználat szabályozása
 - 3.1. Jogszabályi háttér
 - 3.2. Az anyanyelv, illetve a kétnyelvűség meghatározásának kérdései
4. A kisebbségi nevelés-oktatás iránti igények felmérése
5. Az igényjogosultság kérdése
6. A szülői nyilatkozatok formája és tartalma
7. A kisebbségi önkormányzatok véleményezési és egyetértési jogainak érvényesülése
8. A kisebbségi oktatás formái
9. A kisebbségi oktatás statisztikai jellemzői
 - 9.1. A nemzetiségi iskolák és tanulók megyék közötti eloszlása
 - 9.2. A nemzetiségi iskolák és tanulók létszámának eloszlása kisebbségi oktatási formák szerint az egyes megyékben
10. A kisebbségi oktatás jelenlegi helyzetéről
11. Kisebbségi népismeret és identitás
12. Kisebbségi népismeret mint tantárgy
13. A kisebbségi oktatás finanszírozása
14. Személyi és tárgyi feltételek
 - 14.1. Jogszabályi háttér
 - 14.2. Személyi feltételek
 - 14.3. Tankönyvek, segédanyagok
15. Az iskolák kapcsolattartása a kisebbségi önkormányzatokkal, nemzetiségi kutatóintézetekkel, anyaországi oktatási intézményekkel
16. A vizsgálat során felmerült általános problémák
 - 16.1. Igényfelmérés, szülői nyilatkozatok
 - 16.2. A kisebbségi nyelvoktatás minősége és hatékonysága
 - 16.3. A népismeret tantárgy oktatása
 - 16.4. Finanszírozási nehézségek, személyi és tárgyi feltételek
 - 16.5. Egyéb problémák
17. Összegzés
18. Kitekintés a várható jogszabályi változásokra
19. Intézkedések

1. A vizsgálat céljai, módszerei, helyszínei

A kisebbségi óvodai nevelés helyzetének vizsgálatát 2011 márciusában zártam le. E jelentés a 2010-ben megkezdett vizsgálat folytatása; második eleme a kisebbségi köz-, és felsőoktatás teljes spektrumát bemutató átfogó elemzési kísérletnek. A vizsgálatot az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. törvény 16. § (2) bekezdése alapján hivatalból indítottam.

A nemzetiségi általános iskolai vizsgálat alapvető célja az volt, hogy tárgyilagos betekintést nyújtson a hazai nemzeti és etnikai kisebbségi általános iskolai nevelés tényleges helyzetébe, abba, hogy az adott körülmények mennyire felelnek meg a jogszabályi követelményeknek, illetve a jogi elvárások mennyiben alkalmazhatóak a gyakorlatban. A vizsgálat további célja, hogy az eredmények nyilvánosságra hozásával, jobbtó javaslatok megfogalmazásával a jogalkotók és a kisebbségi általános iskolai nevelésben érintett jogalkalmazók – elsődlegesen az intézményfenntartók és az intézményvezetők – munkáját elősegítse.

A vizsgálat alapegységei a kisebbségi neveléssel érintett iskolák voltak. Az alapsokaság meghatározásához elsődleges forrásként az Oktatási Hivatal Közoktatási Információs Irodájának adatbázisát (a továbbiakban: KIR), illetve a Nemzeti Erőforrás Minisztérium (NEFMI) hivatalos statisztikáit használtam.

A hatályos jogszabályokat teljes körben elemeztem, emellett a témára vonatkozó szociológiai, statisztikai és jogi szakirodalom, valamint a rendelkezésre álló hivatalos adatbázisok széles körű megismerésére törekedtem. Munkatársaim a helyszíni vizsgálatok során strukturált interjúkat és dokumentumelemzéseket végeztek, de megtekintették az iskolaépületeket és az osztálytermeket, valamint részt vettek több tanórán is. Megfigyelték a tanulókat, a tanárokat, a tanítási óra folyamatát, a pedagógusok és a gyermekek nyelvtudásszintjét, a használt, illetve a rendelkezésre álló eszközöket. Beszélgettek a pedagógusokkal, az igazgatóval, majdnem minden érintett kisebbségi önkormányzat elnökével, és, ahol erre lehetőség nyílt, a polgármesterrel vagy a képviselő-testület kisebbségi tanácsnokával, és/vagy a polgármesteri hivatal oktatási ügyekkel foglalkozó szakemberével.

A helyszíni vizsgálat mellett kérdőíves adatfelvételre is sor került. A megkeresett intézmények mindegyike érdemben válaszolt a feltett kérdésekre. A kisebbségi nevelés-oktatás helyzetének értékelése, illetve problémáinak bemutatása érdekében további adatokat és elemzéseket kértem az országos kisebbségi önkormányzatoktól. Az Országos Roma Önkormányzat kivételével valamennyi országos kisebbségi önkormányzat objektív és részletes szakmai anyagok megküldésével segítette elő vizsgálatom megalapozottságát, amelyért itt mondok köszönetet. A kép teljesebbé tétele érdekében felhasználtam továbbá az utóbbi három évben hozzám érkezett, általános iskolai nevelést-oktatást érintő panaszbeadványok alapján lefolytatott vizsgálataim eredményeit is.

Eljárásommal párhuzamosan az Oktatási Hivatal (a továbbiakban: OH) szakmai ellenőrzést végzett a nemzetiségi nyelvoktató iskolákban: a kisebbségi nyelv és népismeret oktatásának vizsgálatát végezte el. Vizsgálatom eredményeinek értékelésekor – a velem készséggel együttműködő, alapos vizsgálatra törekvő – OH jelentésének megállapításait is figyelembe vettem.

A vizsgált minta nem reprezentatív, de törekedtem rá, hogy a kisebbségi általános iskolai nevelés-oktatás minél szélesebb metszetét mutassam be. A vizsgálatban az alábbi budapesti és vidéki intézményekben végeztünk vizsgálatot:

1. táblázat. A vizsgálattal érintett intézmények Budapesten

Iskola neve	Település	A kisebbségi oktatás formája	Nyelv 1	Nyelv 2	Teljes tanuló-létszám	A kisebbségi oktatásban résztvevők száma
Gazdagrét – Törökugrató Általános Iskola	Budapest XI. ker.	német nyelvoktató	német		372	156
Első Óbudai Általános Iskola	Budapest III. ker.	az alsó tagozaton: bővített német nyelvoktató, felsőben: nyelvoktató	német		396	396
Horvát Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Diákotthon	Budapest XIV. ker.	horvát kétnyelvű	horvát		117	117
Szlovák Tanítási Nyelvű Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Diákotthon	Budapest XIII. ker.	szlovák anyanyelvi	szlovák		72	72
Nicola Tesla Szerb Tanítási Nyelvű Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Diákotthon	Budapest VII. ker.	szerb anyanyelvi	szerb		79	79
Lakatos Menyhért Józsefvárosi Általános Művelődési Központ	Budapest VIII. ker.	cigány kisebbségi oktatás, cigány nyelv oktatása nélkül			123	122
Molnár Ferenc Magyar-Angol Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola	Budapest VIII. ker.	cigány kisebbségi oktatás, cigány nyelv oktatása nélkül			480	117
Zuglói Hajós Alfréd Magyar-német Két Tanítási Nyelvű Ált. Isk.	Budapest XIV. ker.	görög kiegészítő (nyelvoktató)	görög		429	11
Hriszto Botev Bolgár-Magyar Általános Iskola és Gimnázium	Budapest VI. ker.	nem nemzetiségi, hanem bolgár iskolarendszer szerinti oktatás	bolgár		17	17
Bolgár Nyelvoktató Kisebbségi Iskola	Budapest IX. ker.	bolgár nyelvoktató	bolgár		48	48

2. táblázat. A vizsgálattal érintett intézmények vidéken

Iskola neve	Település	A kisebbségi oktatás formája	Nyelv 1	Nyelv 2	Teljes tanulólétszám	A kisebbségi oktatásban résztvevők száma
Koch Valéria Középiskola, Általános Iskola, Óvoda és Kollégium	Pécs	német kétnyelvű	német		451	451
Miroslav Krleža Horvát Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Diákotthon	Pécs	horvát kétnyelvű	horvát		185	185
Magyarországi Németek Általános Művelődési Központja	Baja	német kétnyelvű	német		349	344
Sugovica Általános Művelődési Központ és Sportiskola	Baja	nyelvoktató	német	horvát	766	német 241 horvát 98
Hunyadi János Általános Iskola, Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégium	Jánoshalma	német nyelvoktató és cigány kisebbségi nevelés lovári nyelv oktatásával	német	lovári	567	német 182 lovári 14
Horvát Tanítási Nyelvű Óvoda, Általános Iskola és Diákotthon	Hercegszántó	horvát kétnyelvű	horvát		158	158
Szent József Katolikus Általános Iskola	Kiskunhalas	német nemzetiségi nyelvoktató és cigány kisebbségi oktatás, cigány nyelv oktatása nélkül	német		800	német 40 cigány 16
Kodolányi János Szakközépiskola, Szakiskola, Általános Iskola, és Óvoda Tagintézménye	Bogárdmindszent	cigány kisebbségi oktatás, cigány nyelv oktatása nélkül	cigány		110	104
Általános Iskola és Óvoda	Magyarmecske	cigány kisebbségi nevelés beás nyelv oktatásával	beás		144	114

Gara-Bácsszentgyörgy Általános Művelődési Központ	Gara	német nyelvoktató	német	horvát	129	német horvát	95 34
Komlóscai Ruszin Nemzetiségi Általános Művelődési Központ	Komlóska	ruszin nyelvoktató	ruszin		9		9
PÁIÓBK Piliscsévi Általános Iskola Základná Škola Čív	Piliscsév	szlovák nyelvoktató	szlovák		130		130
N. Bálcescu Román Gimnázium, Általános Iskola és Kollégium	Gyula	román kétnyelvű	román		151		151
Kossics József Kétnyelvű Általános Iskola és Óvoda	Felsőszölnök	szlovén kétnyelvű	szlovén		59		59

2. Történeti bevezető – Nemzetiségi oktatás Magyarországon a második világháború befejezésétől a rendszerváltozásig

A nemzetiségi népiskolai tanítás 1945-ig lényegében három típusban valósult meg Magyarországon. Az első, ún. tiszta anyanyelvi, nemzetiségi tannyelvű oktatás volt (A típus), ahol minden tantárgyat – a magyar nyelv és irodalom kivételével – nemzetiségi nyelven tanítottak. A második, ún. egységes, kétnyelvű rendszerben a tantárgyakat körülbelül fele részben magyarul, fele részben pedig nemzetiségi nyelven oktatták (B típus). A harmadik, ún. nemzetiségi nyelvoktató iskolákban a tanítás nyelve magyar volt, s a nemzetiségi nyelvet csupán tantárgyként tanították (C típus).¹ A nemzetiségi oktatásról szóló 1945. évi rendeletek a lényegében háromfokozatú rendszert a középső típus kiiktatásával kétlépcsősé alakították, ezáltal a korábbiaknál nagyobb súllyal került előtérbe a nemzetiségi tannyelvű iskolatípus. E rendeletek a nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatását nem ismerték el az őket megillető, alapvető egyéni és kollektív nemzetiségi jognak, hanem azt csak külön kérésre kívánták lehetővé tenni, illetve biztosítani.²

Míg az 1937/1938-os tanévben 573 elemi népiskolában folyt nemzetiségi nyelvű oktatás, közülük 439-ben német, 69-ben délszláv, 55-ben szlovák és 10-ben román nyelvű oktatás, addig az 1945/1946-os tanévben összesen 92 – köztük 30 nemzetiségi tannyelvű és 62 nyelvoktató – nemzetiségi iskolában 1173, illetve 3841 tanulóval kezdődött meg a horvát, román, szerb, szlovák és szlovén nyelvű oktatás.

1946-ban újabb rendeletek születtek a nemzetiségi oktatás terén, melyek elvben biztosították valamennyi hazai nemzeti kisebbség anyanyelvének oktatását és ápolását, vagyis az anyanyelven történő oktatást a nemzeti kisebbségeket megillető, alapvető egyéni és kollektív jognak ismerték el.³ Két évvel később, 1948-ban újra módosultak a nemzetiségi oktatásra vonatkozó szabályok; a nemzetiségi iskolák felállítását függetlenítették a népesedési adatoktól. Ez a módosítás azzal is összefüggésben állt, hogy a nemzetiségi települések általában kis lélekszámú falvak voltak, s különösen a ki- és áttelepítések, illetve áttelepülések után nem mindig adták azt a tanulólétszámot, amely a teljesen kiépített nemzetiségi iskolák hálózatának alapját képezhetette volna.⁴ A rendelet több község számára felállítandó közös, ún. körzeti nemzetiségi tannyelvű iskolák létesítését szorgalmazta, amelyek mellett az állam „szükség esetén” tanulóotthonokat létesít.⁵

Az 1949. évi XX. törvényben rögzített magyar Alkotmány deklarálta, hogy „A Magyar Népköztársaság a területén élő minden nemzetiség számára biztosítja az anyanyelvén való oktatásnak és nemzeti kultúrája ápolásának lehetőségét”. Ennek ellenére már az 1948-1949-es tanévre csökkent a nemzetiségi iskolák száma. A délszláv tannyelvű iskolák száma 30-ra, a nyelvoktató formában működő iskolák száma pedig 27-re csökkent. Az Alkotmány

¹ Az I. világháborút lezáró békeszerződés a nemzetiségek védelmére törvénybe iktatott rendelkezéseinek megfelelően a Bethlen-kormány a 4800/1923. ME. sz. rendelettel biztosította a nemzetiségi nyelvhasználatot az oktatásban, a közigazgatásban és a kulturális életben. Ezt követően jelent meg a vallás- és közoktatási miniszter 110478 VIII.a. sz. rendelete a nemzetiségi népiskolákról. Bindorffer Györgyi: *Nemzetiség, politika, nemzetiségpolitika*. Budapest: Gondolat Kiadó – MTA szociológiai Kutatóintézet, 2011. 54. o.

² 10030/1945. (X..4.) ME. sz. rendelet és a 68800/1945. VKM sz. utasítás.

³ 1200/1946. VKM sz. rendelet, 330/1946 ME. sz. rendelet.

⁴ 2100/1948. VKM sz. rendelet.

⁵ Föglein Gizella: Nemzetiségi oktatás Magyarországon a koalíciós években (1945-1948). *Új Pedagógiai Szemle*, 2004. 4-5. o. <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2004-04-mk-foglein-nemzetisegi>

elfogadásának évében már csak 27 tannyelvű és 21 nyelvoktató délszláv iskola kezdte meg működését.⁶

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Vezető Kollégiumának ülésein hol szűkítették, hol bővítették a nemzetiségi oktatást. 1950-ben a VKM „*A nemzetiségi oktatás továbbfejlesztése*” című helyzetértékelése rámutatott, hogy az anyanyelvi oktatást nehezíti, hogy a nemzetiségek nem egy tömbben, hanem szigetekben élnek, és döntő többségük kétnyelvű. Az irodalmi nyelvet nem beszélik, anyanyelvük dialektus, amely megrekedt a nyelvfejlődés egy korábbi szintjén. A tanköteles korú gyermekek számáról a minisztérium nem rendelkezett pontos adatokkal. Kiderült, hogy helyi szinten nem vagy helytelenül hajtják végre a rendeleteket, hiány van nyelvtanárokból, és a megyei pártbizottságok nem „*mindenütt viszik a nemzetiségi vonalat*”.

A nemzetiségi iskolák megnyitására és működtetésére további tényezők is hatással voltak. A nemzeti kisebbségek nem összefüggő területen, hanem szórványokban, ún. nemzetiségi szigeteken éltek. A háború utáni ki- és áttelepítések, áttelepülések létszámukat jelentősen csökkentették, emellett a kitelepítéstől való félelem a nemzetiségi oktatásra (is) hatott. A hazai nemzeti kisebbségek nagyjából kétnyelvűeknek számítottak, anyanyelvük azonban legtöbbször nem az irodalmi nyelvvel volt azonos.⁷

A német nemzetiségi nyelv C típusú oktatását kísérleti jelleggel 25 iskolában vezették be az 1951/1952-es tanévben. 1955-re ez a szám 100-ra emelkedett, de csak két A típusú német anyanyelvi iskola működését engedélyezték.

Az 1955/1956-os tanévben Magyarországon 124 szlovák nemzetiségi iskola (öt szlovák tannyelvű és 119 nyelvoktató), 65 délszláv (horvát, szerb, szlovén – közülük 20 tannyelvű és 45 nyelvoktató), valamint 22 román (11 tannyelvű és 11 nyelvoktató) nemzetiségi iskola volt.

1958 őszén, Magyarországon 49 óvodában, 321 általános iskolában, 8 általános gimnáziumban, 5 tanító- és óvónőképzőben, 4 főiskolai tanszéken, 7 önálló diákotthonban folyt anyanyelvi oktatás. Nemzetiségi anyanyelvi oktatásban ekkor összesen mintegy 30 000 nemzetiségi tanuló, gyermek vett részt.

Az 1958-ban hozott párthatározat ellenére, amely kisebbség anyanyelvi oktatása mellett szállt síkra, 1960 tavaszán a nemzetiségi tannyelvű iskolák státuszát megváltoztatták. Az általános iskolai reform bevezetésére és a nemzetiségi szülők tiltakozására való hivatkozással az anyanyelven történő oktatás ellen, a Művelődésügyi Minisztérium 44167/1960. számú minisztériumi körlevele megszüntette az anyanyelven folyó oktatás rendszerét, és helyette a C típus mellé a kétnyelvű B típust vezette be.⁸ A nemzetiségi tannyelvű iskolákban eddig minden tantárgyat (a magyar nyelv és irodalom kivételével) nemzetiségi nyelven tanultak. Az 1960/1961. tanévtől kezdve viszont a reáliákat és a testnevelést magyar nyelven oktatták. Ennek az oka a Művelődésügyi Minisztérium szerint az volt, hogy:

⁶ Bindorffer Györgyi: *Nemzetiség, politika, nemzetiségpolitika*. Budapest: Gondolat Kiadó – MTA Szociológiai Kutatóintézet, 2011. 62. o.

⁷ Föglein Gizella: Nemzetiségi oktatás a Rákosi-kurzus idején. *Új Pedagógiai Szemle*, 2004. 6. o.

<http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2004-06-mk-foglein-nemzetisegi>

⁸ Kővágó László: *Nemzetiségek a mai Magyarországon*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1981. 164. o.

„...a tannyelvű iskolák jelenlegi formájukban ma már nem felelnek meg a gyakorlati élet által szabott követelményeknek. Ezek az iskolák nem fejlődnek megfelelően, fokozatosan elnéptelenednek, többségük 1-2-3 tanerős osztatlan vagy részben osztott iskola, amelyekben a tanítás színvonala alacsony. (...) Egyöntetű állásfoglalás alakult ki a tekintetben, hogy kétnyelvű iskolatípust alakítsunk ki, amely jobban számol a reális helyzettel, a tanulók kétnyelvűségével. A kétnyelvű iskolatípus kialakításának lehetőségét a szülők nagy megelégedéssel fogadták. (...) A kétnyelvű oktatás reál tantárgyakban a magyar nyelvű oktatást jelenti, aminek megvalósítása csak fokozatosan történhet”.⁹

Az 1960/1961. tanévben összesen 31 nemzetiségi tanítási nyelvű és 329 nyelvoktató általános iskola működött Magyarországon: a németeknek 143 iskolájuk volt, ebből 2 tannyelvű iskola. A németek után a szlovákok következtek 124 iskolával; tannyelvű iskolájuk azonban nekik is csak 6 volt. A nemzetiségi tanulói létszám 30 000 főt tett ki.

A Művelődésügyi Minisztérium Nemzetiségi Osztályának 1962. évi tájékoztatója a kétnyelvű iskolák bevezetésének céljáról szól:

„A kétnyelvűség objektív társadalmi valóságot tükröz: a nemzetiségi iskolákba járó tanulók – és szüleik is – elsősorban magyarul beszélnek, nem pedig anyanyelvükön. Továbbá az összes tárgyak nemzetiségi nyelven való oktatása, a nyelvi nehézségek miatt, túlterhelést jelentett. Végül: éppen a reális tantárgyakat szükséges inkább magyarul tanítani, mert ezek szakkifejezéseit a tanulók a gyakorlati életben magyarul fogják használni. A szakszókincset megtanítják nemzetiségi nyelven is”.¹⁰

1961-ben a Művelődésügyi Minisztérium elrendelte a körzetesítést. **Az iskola-összevonásoknak nemzetiségi iskolák estek áldozatul. Román, szlovák és délszláv iskolák szűntek meg és olvadtak be a magyar iskolákba.** Végül az 1961. évi III. törvény a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről egyértelművé tette, hogy az oktatás nyelve a magyar nyelv, de álszent módon hozzátette: a nemzetiségekhez tartozó tanköteles gyermekek számára továbbra is lehetővé kell tenni, hogy anyanyelvükön részesüljenek oktatásban. Ennek érdekében a tankötelezettségről szóló 1962. évi 13. törvényerejű rendeletbe beiktatták, hogy ahol 15 szülő kéri, ott biztosítani kell az anyanyelven történő oktatást, vagy az anyanyelv kötelező tantárgyként való oktatását.¹¹ A középfokú iskolákban elvileg szintén lehetőség nyílt a magyar mellett más nyelven folyó oktatás megszervezésére.¹²

A minisztériumi rendelkezés értelmében a nemzetiségi tannyelvű általános és középiskolákat úgynevezett kétnyelvű, B típusú iskolákká alakították át. Így tulajdonképpen továbbra is „kétlépcsős” maradt a nemzetiségi oktatási rendszer, csak most már nem a nemzetiségi tannyelvű és nyelvoktató iskolákkal, hanem a kétnyelvű és nyelvoktató iskolákkal. Ettől kezdve a nemzetiségi tannyelvű terminológia a kétnyelvű iskola megnevezésére szolgált.

⁹Föglein Gizella: Nemzetiségi oktatás a Kádár-korszakban. *Új Pedagógiai Szemle*, 2004. 7. o. <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2004-09-mk-Foglein-Nemzetisegi>

¹⁰Föglein Gizella: Nemzetiségi oktatás a Kádár-korszakban. *Új Pedagógiai Szemle*, 2004. 9. o. <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2004-09-mk-Foglein-Nemzetisegi>

¹¹ 7/1963. (XII. 11.) MM rendelet a tankötelezettségről szóló 1962. évi 13. törvényerejű rendelet végrehajtásáról.

¹² 1965. évi 24. törvényerejű rendelet a középfokú oktatási intézményekről. 5. § (2). 27/1965. (XII. 1.) Korm. rendelet a középfokú oktatási intézményekről szóló 1965. évi 24. törvényerejű rendelet végrehajtásáról és az oktatási tanácsokról. 4. § (2). 9/1965. (XII. 1.) MM rendelet a középfokú oktatási intézményekről szóló 1965. évi 24. törvényerejű rendelet, valamint az annak végrehajtásáról rendelkező 27/1965. (XII. 1.) Korm. rendelet végrehajtásáról. 4. § (1).

Az 1962/1963. tanévben a nemzetiségi iskolák többségében már megmutatkoztak a csökkenés jelei. A nemzetiségi kétnyelvű általános iskolák száma huszonhatra fogyott (2 német, 10 román, 8 szerb-horvát, 6 szlovák volt), melyekben 2504 (82 német, 1100 román, 522 szerb-horvát, 800 szlovák) nemzetiségi gyermeket tanítottak. A nemzetiségi nyelvet oktató általános iskolák száma összesen 318 (139 német, 12 román, 54 szerb-horvát, 106 szlovák, 7 szlovén) volt, melyekben 25 800 (11 219 német, 290 román, 3876 szerb-horvát, 9902 szlovák, 513 szlovén) tanuló tanult.

1960–1965 között az iskolák körzetesítésével többségükben megszűntek a nyelvoktató – elsősorban szlovák, román és délszláv – tanyai iskolák. Ezek intézményesen, tanulóikkal együtt „beolvadtak” a magyar iskolákba.

Az 1967/1968-as tanévben a nemzetiségi kétnyelvű általános iskolák száma 24 (1 német, 9 román, 8 szerb-horvát, 6 szlovák) volt, melyekben 2135 (28 német, 904 román, 469 szerb-horvát, 734 szlovák) nemzetiségi gyermeket tanítottak. A nemzetiségi nyelvet oktató általános iskolák és tanulóik száma – túlnyomó többségükben – szintén lecsökkent. Összesen 254 (122 német, 7 román, 54 szerb-horvát, 65 szlovák, 6 szlovén) nyelvoktató iskolában 19 223 (10 199 német, 186 román, 3366 szerb-horvát, 4990 szlovák, 482 szlovén) tanuló tanult.

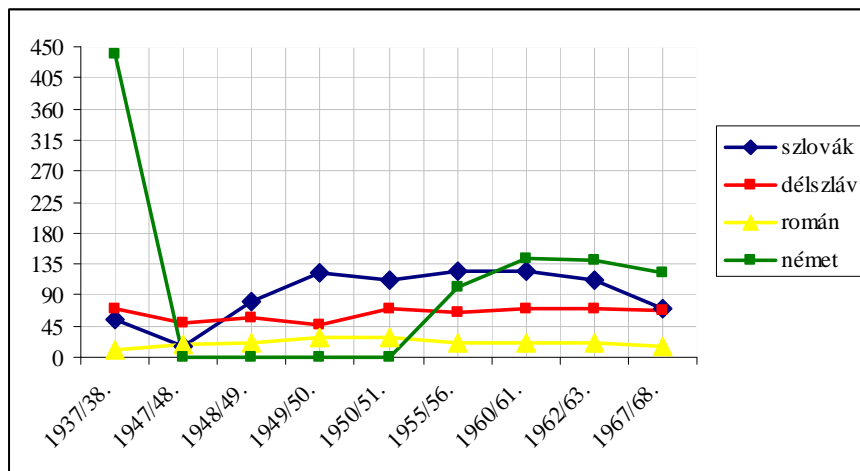
A Művelődésügyi Minisztérium 1969. június 6-án kelt utasítása szerint minden helyen vissza kell állítani a nemzetiségi nyelv oktatását, ahol az korábban is folyt. Az 1968-ban mélypontra került nemzetiségi oktatásügy helyzetének javítására 1969-ben nemzetiségi iskolai pótlékok vezettek be a nemzetiségi iskolákban működő pedagógusok számára. A nemzetiségi iskolákban új óratervek készültek, s az erről szóló miniszteri utasítás a nemzetiségi nyelvoktató iskolákban az anyanyelvi órák számát heti háromról négyre emelte. A meghozott intézkedések hatására 1969-ben megállt a nemzetiségi oktatásügy hanyatlása. A későbbi esztendőkből lassú mértékű pozitív változás volt tapasztalható a nemzetiségi oktatásban. Ez elsősorban a nemzetiségi nyelvoktató iskolák számának növekedésében nyilvánult meg. A kétnyelvű iskolák száma lényegében stagnált.

1978-ban 478 intézményben 35 175 nemzetiségi származású gyermek tanult. A nyelvoktató általános iskolákban egyharmaddal nőtt a tanulók száma, elsősorban a német és a szlovák kisebbség körében.

Az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény lehetőséget adott a nemzetiségi tannyelvű oktatás fokozatos visszaállítására. A törvény alapelvei között szinte a központban volt a nemzetiségi oktatás kérdése. A törvény nemcsak azt tartalmazta, hogy az iskolai nevelés-oktatás nyelve a magyar mellett az országban beszélt minden nemzetiségi nyelv, hanem azt is kinyilvánította, hogy a nemzetiségekhez tartozó gyermekek anyanyelvükön, illetőleg két nyelven részesülhetnek óvodai és iskolai nevelésben-oktatásban. A törvény 1960 óta első ízben adott lehetőséget a nemzetiségi tannyelvű oktatás fokozatos visszaállítására, melynek eredményeképpen 1989 őszén több mint 58 ezren részesültek nemzetiségi oktatásban-nevelésben Magyarországon. Ekkor a nemzetiségi tannyelvű, kétnyelvű és nyelvoktató nemzetiségi általános iskolákban tanulók létszáma 43 300 volt. Ez felülmúlta az előző évtizedek bármikori arányát, ám alulmúlta a nemzetiségi önazonosság megőrzéséhez szükséges, optimális létszámot.¹³

¹³ Föglein Gizella: Nemzetiségi oktatás a Kádár-korszakban. *Új Pedagógiai Szemle*, 2004. 9. o. <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2004-09-mk-Foglein-Nemzetisegi>

1. diagram. Nemzetiségi iskolák számának alakulása 1937-1968 között¹⁴

¹⁴ Az 1960/61-es tanévtől szlovén és szerb-horvát nemzetiségi iskolák működtek, de a grafikonon továbbra is délszlávként, összeadva szerepelnek.

3. táblázat. Nemzetiségi iskolatípusok száma és tanulólétszáma 1937-1968 között

Tanév	Iskola típusa	Iskolák száma	Tanulólétszám
1937/1938	német	439	
	délszláv	69	
	szlovák	55	
	román	10	
1945/1946	délszláv tannyelvű	48	
1946/1947	szlovák nemzetiségi tannyelvű	13	
1947/1948	szlovák nemzetiségi tannyelvű	16	795
	délszláv tannyelvű	49	945
	román	18	1200
	görögkeleti szerb nemzetiségi népiskola	15	
1948/1949	szlovák nemzetiségi tannyelvű	8	
	szlovák nemzetiségi nyelvoktató	73	
	délszláv nemzetiségi tannyelvű	30	695
	délszláv nemzetiségi nyelvoktató	27	1200
	román nemzetiségi tannyelvű	7	458
	román nemzetiségi nyelvoktató	14	959
1949/1950	délszláv nemzetiségi tannyelvű	27	734
	délszláv nemzetiségi nyelvoktató	21	950
	román nemzetiségi tannyelvű	7	642
	román nemzetiségi nyelvoktató	22	1752
	szlovák nemzetiségi nyelvoktató	121	
1950/1951	szlovák nemzetiségi tannyelvű	5	900
	szlovák nemzetiségi nyelvoktató	106	8000
	délszláv nemzetiségi tannyelvű	25	760
	délszláv nemzetiségi nyelvoktató	45	4000
	román nemzetiségi tannyelvű	8	700
	román nemzetiségi nyelvoktató	20	1600
1952/1953	német nemzetiségi nyelvoktató	59	
1954/1955	német nemzetiségi nyelvoktató	75	
1955/1956	német nemzetiségi tannyelvű	2	35
	német nemzetiségi nyelvoktató	100	4415
	szlovák nemzetiségi tannyelvű	5	732
	szlovák nemzetiségi nyelvoktató	119	10050
	délszláv nemzetiségi tannyelvű	20	620
	délszláv nemzetiségi nyelvoktató	45	2953
	román nemzetiségi tannyelvű	11	970
	román nemzetiségi nyelvoktató	11	315
1958/1959	német nemzetiségi tannyelvű	4	
	német nemzetiségi nyelvoktató	123	
1960/1961	német nemzetiségi tannyelvű	2	
	német nemzetiségi nyelvoktató	141	
	szlovák nemzetiségi tannyelvű	6	
	szlovák nemzetiségi nyelvoktató	118	
	szlovén nemzetiségi nyelvoktató	6	
	szerb-horvát nemzetiségi tannyelvű	13	
	szerb-horvát nemzetiségi nyelvoktató	51	
	román	21	

3. táblázat. Nemzetiségi iskolatípusok száma és tanulólétszáma 1937-1968 között, folytatás

Tanév	Iskola típusa	Iskolák száma	Tanulólétszám
1962/63.	német nemzetiségi kétnyelvű	2	82
	német nemzetiségi nyelvoktató	139	11219
	szlovák nemzetiségi kétnyelvű	6	800
	szlovák nemzetiségi nyelvoktató	106	9902
	szlovén nemzetiségi nyelvoktató	7	513
	szerb-horvát nemzetiségi kétnyelvű	8	522
	szerb-horvát nemzetiségi nyelvoktató	54	3876
	román nemzetiségi nyelvoktató	12	290
	román nemzetiségi kétnyelvű	10	1100
	1967/68.	német nemzetiségi kétnyelvű	1
német nemzetiségi nyelvoktató		122	10199
szlovák nemzetiségi kétnyelvű		6	734
szlovák nemzetiségi nyelvoktató		65	4990
szlovén nemzetiségi nyelvoktató		6	482
szerb-horvát nemzetiségi kétnyelvű		8	469
szerb-horvát nemzetiségi nyelvoktató		54	3366
román nemzetiségi nyelvoktató		7	186
román nemzetiségi kétnyelvű		9	904

Az iskolák számának alakulásából következtetni lehet a politikai vezetés nemzetiségekkel szembeni állásfoglalására – ami nem volt független a háborút követő nemzetközi erőviszonyoktól sem.

A táblázatból jól látható, hogy a II. világháború előtt a legnagyobb számban a német elemi iskolák működtek. 1938-ban az iskolák A, B, és C típusai közül igen népszerűek voltak az anyanyelvi, A típusú iskolák. A II. világháború után az ötvenes évekig nem beszélhetünk német nyelvoktatásról. 1945-től kezdve a háborús bűnösöknek nyilvánított németektől megvonták az anyanyelvi oktatás lehetőségét, majd a kitelepítésre hivatkozva nem indítottak német osztályokat. A büntetés feloldására csak a korábban megvont állampolgári jogok visszaadása után került sor. Ezek után rohamosan növekedni kezdett a német nyelvoktatást biztosító iskolák, valamint a tanulók száma.

3. A kisebbségi nyelvhasználat szabályozása

3.1. Jogsabályi háttér

A kisebbségi nyelvhasználatról több, kisebbségi jogokat biztosító nemzetközi dokumentum is foglalkozik. A legfontosabb azonban, amit érdemes kiemelni a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája (Charta) mely a regionális vagy kisebbségi nyelv használatához való jogot biztosítja, illetve annak érvényesülési feltételeit szabályozza.

A dokumentum úgy épül fel, hogy nem az egyes nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek anyanyelvének használatát biztosítja, hanem definiálja a hatálya alá tartozó nyelveket (1. cikk). Nem individuális és/vagy kollektív jogokat sorol fel tehát – ahogy preambulumban fogalmaz – nem a személyek jogait védi, hanem kimondottan Európa történelmi regionális vagy kisebbségi nyelveit, „nem a nyelvi kisebbségek, hanem a nyelvek védelméről van szó”¹⁵ benne.

A Charta elismer, illetve biztosít korábbi, kisebbségi jogokat általában biztosító dokumentumokban szereplő jogokat, azonban sokkal részletesebben fejti ki az ezekre vonatkozó szabályokat, emellett külön fejezetet szentel az oktatásügynek (8. cikk).

Az oktatásügyi fejezeten belül az általános iskolai oktatásra vonatkozó kötelezettségvállalás kapcsán így fogalmaz:

„Az oktatásügyet illetően a Felek azokon a területeken, ahol ezeket a nyelveket használják, e nyelvek mindegyike helyzetének megfelelően, és anélkül, hogy az állam hivatalos nyelvének/nyelveinek oktatása hátrányt szenvedne, vállalják, hogy:

elérhetővé teszik az általános iskolai oktatást az érintett regionális vagy kisebbségi nyelveken, vagy

elérhetővé teszik az általános iskola lényegi részét az érintett regionális vagy kisebbségi nyelveken, vagy

biztosítják, hogy az érintett regionális vagy kisebbségi nyelvek oktatása az általános iskolai tanrend integráns részét képezze, vagy

a fentiek szerinti intézkedések valamelyikét legalább azokra a tanulókra alkalmazzák, akiknek családja ezt kívánja, és létszáma elegendőnek minősül”.¹⁶

A kisebbségi oktatáshoz való jogot a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény (Nektv.) egyéni és közösségi jogként is megfogalmazza. A kisebbséghez tartozó személynek joga van részt venni anyanyelvű oktatásban és művelődésben, a kisebbségi közösségeknek pedig ahhoz, hogy kisebbségi óvodai nevelés, kisebbségi alap- és középfokú nevelés és oktatás, továbbá felsőfokú képzés, illetve az országos kisebbségi önkormányzat útján a kiegészítő kisebbségi oktatás feltételeinek megteremtését kezdeményezzék és kialakításában közreműködhessenek, az igényfelmérésben együttműködhessenek a helyi önkormányzattal.

¹⁵ Szalayné Sándor Erzsébet: *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*. Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadói Kör, 2003. 217. o.

¹⁶ Majtényi Balázs – Vizi Balázs (szerk.): *A kisebbségi jogok nemzetközi okmányai*. Budapest: Gondolat Kiadó – MTA Jogtudományi Intézet – MTA Kisebbségkutató Intézet, 2003. 140. o.

Az állam a magyarországi kisebbségek anyanyelvét közösség-összetartó tényezőként ismeri el. **Az állam tekintet nélkül arra, hogy a nevelési, oktatási intézménynek ki a fenntartója, támogatja a kisebbségek által használt nyelv alkalmazását a kisebbségi nevelésben, oktatásban.** A kisebbséghez tartozó gyermek a szülője vagy gyámja döntésétől függően anyanyelvű, illetve anyanyelvi (anyanyelven és magyar nyelven folyó) vagy magyar nyelvű nevelésben, oktatásban vehet részt. A kisebbség anyanyelvű vagy anyanyelvi oktatása a helyi lehetőségek és igények szerint kisebbségi óvodában, iskolában, iskolai osztályban vagy csoportban történhet.

A fentiek szerinti kisebbségi anyanyelvű vagy anyanyelvi oktatás többletköltségét az állam, illetve a helyi önkormányzat viseli. Az állam a kisebbségi közügyek ellátásához a költségvetési törvényben támogatást nyújt a hazai kisebbségek önazonosságának megőrzése, hagyományai gondozása, átörökítése, szellemi és tárgyi emlékeik fennmaradása mellett az anyanyelv ápolásához, fejlesztéséhez.

3.2. Az anyanyelv, illetve a kétnyelvűség meghatározásának kérdései

A fentieket olvasva felmerülhet a kérdés, hogy hogyan határozható meg az anyanyelv, milyen kritérium alapján definiálható, a származás, a nyelvtudás foka, a funkció vagy az azonosulás alapján.

A származás kritériuma alapján az anyanyelv az elsőként megtanult nyelv, az azonosulás szempontjából belső azonosulás az a nyelv, mellyel a beszélő azonosul, külső pedig az a nyelv, mellyel a beszélőt anyanyelvi beszélőként azonosítják. A nyelvtudás foka szerint a legjobban ismert nyelv, funkciója szerint pedig a legtöbbet használt nyelv.

Skutnabb-Kangas nyelvész szerint a definíciókból az alábbi tételek és következtetések vonhatók le:

- egy személynek több anyanyelve is lehet, különösen a származás és az azonosulás szempontjából, de a többi kritérium alapján is;
- ugyanannak a személynek más-más lehet az anyanyelve a különböző definíciók szerint;
- a definíciók alapján (kivéve a származás szerintit) egy személy anyanyelve élete során akár többször is változhat.¹⁷

Az anyanyelv-definíciókat a nyelvi emberi jogokkal kapcsolatos tudatosság foka alapján hierarchikus sorrendbe állíthatjuk. A társadalmi tudatosság e fokát annak alapján mérhetjük fel, hogy – kimondva vagy kimondatlanul – mely definíciókat használják a társadalom intézményei.

A nyelvész szerint nyelvi emberi jog az anyanyelvvel/anyanyelvekkel azonosulni, az(oka)t tökéletesen elsajátítani, a hivatalos életben használni, valamint ugyanilyen jog megtanulni az adott országban használatos hivatalos nyelvét/a hivatalos nyelvek közül egyet.

¹⁷ Skutnabb-Kangas, Tove: *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1997. 12-13. o.

Skutnabb-Kangas szerint a származás és az azonosulás szerinti definíciók együttes alkalmazása jelzi a nyelvi emberi jogok iránti legmagasabb fokú tudatosságot: Az anyanyelv az a nyelv, amelyet az egyén először tanul meg, és amellyel azonosul.

Kétnyelvű az a személy, aki egy- vagy többnyelvű közösségben is anyanyelvi szinten képes két (vagy több) nyelven kommunikálni, a közösség és az egyén által az egyén kommunikatív és kognitív kompetenciájára kirótt szociokulturális követelményeknek megfelelően, és aki mindkét (illetve valamennyi) nyelvi csoporttal és kultúrával (vagy azok részeivel) képes azonosulni.

A származás kritériuma alapján kétnyelvűnek tekinthető az a beszélő, aki kezdettől fogva, anyanyelvi beszélőktől két nyelvet tanult a családjában, vagy aki kommunikációs céllal, kezdettől fogva, párhuzamosan két nyelvet használ. A belső azonosulás kritériuma alapján: aki kétnyelvűként azonosítja magát, illetve két nyelvel és/vagy két kultúrával (vagy annak részeivel) azonosul. A külső azonosulás kritériuma alapján: akit mások kétnyelvűként/két nyelv anyanyelvi beszélőjeként azonosítanak. A nyelvtudás foka alapján: aki két nyelvet ismer tökéletesen, vagy aki két nyelvet használ anyanyelvi beszélőként, vagy aki két nyelvet egyformán jól ismer, vagy aki a másik nyelven is teljes és értelmes megnyilatkozásokat képes tenni, vagy aki a másik nyelv nyelvtani szerkezeteit legalább részben ismeri és használja, vagy aki egy másik nyelvvvel is kapcsolatba került. A funkció alapján: aki két nyelvet használ (vagy képes használni a legtöbb beszédhelyzetben, saját és közössége igényei szerint).

Deme László nyomán az anyanyelv a családi környezetben elsőnek megtanult, reflexnyelvvé vált nyelv, ami minden ember számára a gondolkodás és a külvilág ingereire adott közvetlen reagálás eszközét jelenti. Ezen a nyelven az ember nem keresi a szavakat, hanem reflexszerűen kimondja őket, felordít, ha váratlan veszélybe kerül, morfondírozik, félhangosan mormolva a pénzét számolja, álmodik, egyszóval, ami átfogja minden tevékenységét.¹⁸

A magyarországi kisebbségeket az erőteljes nyelvi asszimiláció jellemzi. Bár kisebbségenként eltérő arányban, de többen vallják anyanyelvüknek a magyart, mint a nemzetiségi nyelvet. A nyelvtudás generációs rétegzettsége, amely szerint a nemzetiségi anyanyelv tudása a fiatalabb korosztályok felé csökken – lassan eltűnőben van és a másodnyelv-domináns kétnyelvűséget¹⁹ felváltja az újfajta egynyelvűség; vagyis a nyelvváltás befejeződik. A nyelvi dominanciaváltáson keresztülment kisebbségek másodnyelvi ismeretei biztosabbak az első nyelvinél, a magyar nyelv hatékonyabb eszköze az ismeretszerzésnek. Feltűnő ellentmondás, hogy a nyelvváltás elsősorban azoknál a kisebbségeknél látszik befejeződni, amelyek valamilyen iskolahálózattal rendelkeznek.

Pedig a nemzetiségi hovatartozás reprezentációjában, a kisebbségi identitás, ill. a kisebbségi csoport kohéziójának megőrzésében különösen nagy jelentősége van az anyanyelvnek; az anyanyelv ugyanis a legfontosabb generáló és megtartó erő. A nyelv a nemzetiségi hovatartozás objektív dimenziója, legfőbb ismertetőjegye, a nemzetiségi mivolt lényege. Elvesztését a nemzetiségi iskolák hivatottak pótolni.

¹⁸ Idézi Kozma Mihály: Nemzetiségi magatartás a tájnyelv és az irodalmi nyelv használatában a magyarországi románok körében. In Kővágó László (szerk.): *Nemzetiségi kutatások Magyarországon*. Budapest: Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Önálló Osztálya, 1984. 72-102. o.

¹⁹ Az anyanyelv mellett elsajátított második nyelv, esetünkben a magyar, dominánsabb szerepet tölt be az egyén életében, mint a nemzetiségi anyanyelv.

A vizsgálatból egyértelműen kiderült, hogy a nemzetiségi iskolák több-kevesebb sikerrel próbálkoznak a nemzetiségi nyelv elsajátításával és a nemzetiségi identitás szocializációjával. Ennek legfeltűnőbb jelensége, hogy a tanulók a tanórákról kijövet kizárólag a magyar nyelvet használják. Erre talán egyetlen kivétel a szerb anyanyelvű iskola. Találkoztunk olyan esetekkel, ahol a tanulók csak a tanárok jelenlétében beszélnek a kisebbségi nyelven, távozásukkor azonnal magyarra váltottak. A nemzetiségi nyelv használatának színterei a tanórákon kívül szinte kizárólag az iskolai nemzetiségi ünnepek, amelyeken a tanulók különböző produkciók betanulásával bizonyítják nyelvtudásukat.

4. A kisebbségi nevelés-oktatás iránti igények felmérése

Az igényfelmérés két szakaszból áll: a helyi önkormányzat tájékoztatja a szülőket a kisebbségi nevelés-oktatás igénylésének jogáról, annak céljáról, tartalmáról, majd összegyűjti a tájékoztatás alapján benyújtott, a kisebbségi hovatartozású szülők írásbeli nyilatkozatait.

Tapasztalataim szerint az esetek legalább fele részében a tájékoztatás kizárólag szóbeli. A szülőket nyílt napon, szülői értekezleten vagy beiratkozáskor szóban tájékoztatják a kisebbségi nevelés-oktatás lehetőségéről. Ezekben az esetekben az információátadás mélysége, alaposága utólagosan nem vizsgálható. Az írásbeli tájékoztatás többnyire kiterjed a kisebbségi nyelvoktatás és kisebbségi kultúra átadásának kérdéseire, de nem ritka az sem, hogy a tájékoztatás mindössze abból áll, hogy az iskola kisebbségi oktatást folytat.

Két olyan intézménnyel találkoztunk vizsgálatunk során, amelyek cigány kisebbségi nevelést folytatnak, de az iskolát bemutató nyilvános anyagokban, tájékoztatókban erről nem tesznek említést. Feltételezhető, hogy „célirányosan”, csak az általuk cigánynak vélt szülőket keresik meg a lehetőség felkínálásával. Három iskola a kisebbségi neveléssel kapcsolatos előzetes írásbeli tájékoztatóban – egyetlen kulcsinformációként – a megemelt óraszámokat (az ezzel járó pluszterheket) említette meg. Néhány olyan intézményt is találtunk, ahol az előzetes tájékoztatás teljes egészében elmaradt. Az iskolák a település lakosságának megoszlása vagy az intézmény neve (és a pedagógiai program vélelmezett ismerete) alapján az ellátott kisebbségi feladat ismertségét köztudomásúnak vélték. Az igényjogosultság kérdéseiről az írásbeli tájékoztatók – egy esetet leszámítva – nem tartalmaztak információt.

A szülők a kisebbségi nevelés igénylését – egy iskola kivételével – írásbeli nyilatkozattal jelezték. Az egyik intézményben a cigány kisebbségi nevelés-oktatásban való részvételhez nyilatkozat, míg a németet nemzetiségi oktatásban való részvételhez kérelmet kellett benyújtani.

Az igényfelmérés évenként ismétlődő feladata a helyi önkormányzatokat terheli.²⁰ Az igényfelmérés körében (és a kisebbségi oktatás megszervezésében) a helyi önkormányzat együttműködni köteles az érdekelt kisebbségi önkormányzattal.²¹

Nem jogszerű, ha az igényfelmérést kizárólag egyik vagy másik fél végzi. Bár a szabályozás határozottan eltérő felelősségi szinteket fogalmaz meg, s a helyi önkormányzat a feladat kötelezettje, de a munkába a kisebbségi önkormányzatot mégis köteles bevonni. Nem jogszerű azonban az sem, ha a helyi önkormányzat az igényfelmérést a kisebbségi önkormányzatra bízva vagy hagyja. A kisebbségi önkormányzat ugyanis a feladat ellátásban csak részt vesz.

A kisebbségi önkormányzat az igényfelmérésben közreműködés joga alapján a kisebbségi nevelés-oktatás előnyeinek propagálásban, valóban létező pluszterheinek tárgyyszerű bemutatásában vehet részt, illetve tájékoztathat arról, hogy a kisebbségi oktatást ki igényelheti jogszerűen. Az igényfelmérés során keletkezett adatokat nem kezelheti.

²⁰ A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény (Kotv.) 102. § (5) bekezdés

²¹ Nektv. 46. § (1) bekezdés, Kotv. 102. § (5) bekezdés

Egy panaszbeadvány alapján lefolytatott vizsgálatomban megállapítottam, hogy a helyi önkormányzat a német önkormányzat által, helyette elvégzett igényfelmérés jogszerűségét, illetve a német kisebbségi nevelés-oktatás igénylését bejelentő szülői nyilatkozatok valós igényjogosultságon és teljes körű tájékoztatáson alapuló voltát nagy késsedelemmel kezdte vitatni. Az igényfelmérés jogszerűségének a vizsgálata természetesen elemi elvárás, de erre olyan időzítéssel került sor, hogy az igényfelmérés megismétlésére, majd azt követően az érintett intézmény alapító okiratának, pedagógiai programjának a módosítására – az erre nyitva álló törvényi határidőben – már semmiképpen nem volt mód.

A kisebbségi önkormányzat részvételi jogait egyfelől a helyi önkormányzat igényfelmérési kötelezettsége, másfelől a szülői és tanulói jogok határolják be. A kisebbségi nevelésnek ugyanis meghatározó jellemzője, hogy – bár van közösségi vonatkozása is – alapvető mozgatója a kisebbséghez tartozó személynek azon egyéni joga, hogy részt vehet az anyanyelvű oktatásban és művelődésben.²² E személyes jogot a Kotv. a kisebbséghez tartozó tanuló²³ és a kisebbséghez tartozó szülő²⁴ megillető jogként értelmezi.

A kisebbségi hovatartozású szülők közoktatási jogai tehát – az új intézmény alapításának esetét leszámítva²⁵ – függetlenek a kisebbségi önkormányzat kisebbségi oktatás megszervezésére irányuló kezdeményezésétől vagy ennek hiányától. A megfelelő számú szülő kérésére meg kell szervezni a kisebbségi nevelést, oktatást még akkor is, ha azzal a kisebbségi önkormányzat nem ért egyet, míg a kisebbségi önkormányzat hiába szeretné bevezettetni a kisebbségi nevelést az óvodában, nevelést-oktatást az iskolában, ha a szülők ezt maguk nem kérik. A kisebbségi hovatartozású szülők írásban bejelentett igényjogosultságát – legalábbis elvben – a helyi önkormányzatok kötelesek elismerni, s a kisebbségi nevelés-oktatás megszervezéséhez szükséges intézkedéseket megtenni.

S ugyanígy, még az érdekelt kisebbségi önkormányzat tiltakozása ellenére sem tartható fenn, működtethető a már megszervezett kisebbségi nevelés-oktatás, ha a szülők az ezzel járó pluszterhek miatt (vagy más okból, de arra hivatkozással) már nem kívánják vállalni, vagyis „kiléptetik” gyermeküket a kisebbségi programból. A kisebbségi oktatást kötelező feladatként ellátó helyi önkormányzat sem „írhatja fölül” a szülők ezen akaratát.

Egy állásfoglalás iránti beadványból az derült ki, hogy a szülők a német kisebbségi nevelés hatékonyságával nem voltak elégedettek, s kérték, hogy az iskola vezesse be az angol nyelvoktatást is. A települési német önkormányzat, bár a tervezett változás a német kisebbségi nevelést elvileg nem szüntette volna meg, a versenyhelyzetet a pedagógiai program módosításával kapcsolatos egyetértési jogával élve akarja megakadályozni.²⁶

Míg a jogszabály a kisebbségi hovatartozású személyt helyezi a középpontba, addig a vizsgálati tapasztalataink azt mutatják, hogy a kisebbségi nevelés-oktatás megszervezésének gyakran a kezdeményezője és többnyire az igények felmérője is az iskola.

Ez önmagában véve nem jogellenes, ha az intézmény az intézményfenntartó helyi önkormányzatot képviselve jár el, az érdekelt kisebbségi önkormányzattal együttműködik,

²² Nektv. 13. § b)

²³ Kotv. 10. (3) bekezdés b)

²⁴ Kotv. 13. § (1) bekezdés

²⁵ Kotv. 102. § (12) bekezdés a) pont

²⁶ A két önkormányzat közötti egyeztetési eljárás első két szakasza lezárult, vizsgálatom lezárásakor a felek a vita folytatását a Kotv. 102. § (13) bekezdésében szabályozott kilenctagú bizottság elé kívánják terjeszteni.

valamennyi jogszerűen bejelentett szülői igényt (válogatás nélkül) kielégíti, és a szülői igényeket csak motiválja, s nem „teremti”.

Az igényfelmérés alapvető szabálya ugyanis az, hogy sem rábeszélő, sem lebeszélő jellegű nem lehet. Az igényfelmérés kizárólag a kisebbségi nevelés, oktatás lényegének ismertetését foglalhatja magában, abból a célból, hogy a szülők megfelelő információk birtokában tudják döntésüket meghozni. A szükséges információk elhallgatása, vagy azok eltorzítása, előnyben részesítés, vagy valamely hátrány kilátásba helyezése jogsértő.

Vizsgálatunk során többször tapasztaltuk, hogy a cigány kisebbségi nevelés „igénylésére” a szülőket rábeszélük.

Az „igénylem”, „kérem” kifejezés helyett használt „támogatom” kezdetű szülői nyilatkozatok általában arra utalhatnak, hogy a szülők kisebbségi nevelésről való tájékoztatásának a lényegi eleme volt a kiegészítő normatíva megszerzésének, így az intézmény költségvetési biztonságának a lehetősége. Ezt a feltételezést az egyik konkrét esetben az tette egészen valószínűvé, hogy a polgármester és az igazgató erős asszimilációról, nyelv és kultúravesztésről számolt be, miközben a cigány kisebbségi önkormányzat elnöke azt hangsúlyozta, a jogi szabályozásnak biztosítania kellene, hogy a kisebbségi nevelésnek valós tartalma legyen, s ne csupán a normatíva megszerzése miatt szervezzék meg. Az iskolában majdnem mindenki részt vesz a cigány kisebbségi nevelésben, miközben a településen 24 fő vallotta magát cigánynak a 2001-es népszámláláskor.

Találkoztunk azonban olyan esettel is, hogy az önkormányzati iskolában (részben a településen működő egyházi intézmény nem cigány tanulókat „elszívó” hatásának köszönhetően) a cigány tanulók aránya úgy megnőtt, hogy azt csak cigány és német osztályok létrehozásával lehetett „rendezni.” Az igazgató maga is elismerte, hogy a szülőket komoly nehézség rávenni a cigány kisebbségi nevelés „igénylésére”, miközben helyi német lakosság (véleménye szerint a városban összesen 80 fő lehet) alacsony száma mellett is van érdeklődés a német kisebbségi nevelés iránt. Az intézmény „Iskolába hívó” című kiadványa a két szülői kört egészen másként „motiválja”.²⁷

Ebben az iskolában a tájékoztató kiadvány három osztálytípusról tájékoztatja a szülőket. 1. A nem tagozatos osztály tanulóit az iskola „nem akarja túlterhelni”. (Vizsgálatunk idején az 1. a)-ban viszonylag sok cigány gyermek tanult.) 2. A német nemzetiségi nyelvoktató programmal működő osztályban folyó munkáról megtudhatjuk, hogy német nyelvet heti öt órában tanulnak ott a gyerekek, s a német nyelv „ajtó Európára”. Az igénylésnek pedig nem feltétele, hogy a szülők beszéljenek németül. Német népismeret tanításáról és az igényjogosultság kisebbségi hovatartozáshoz kötöttségéről nem esik szó. (Az 1.b)-ben csak nem cigány tanulók voltak.) 3. A cigány kisebbségi oktatást folytató osztály bemutatásának viszont pont ezek a kulcsinformációi: ide cigány tanulókat várnak, akik (a lovari nyelv mellett) cigány kultúrát és hagyományt fognak itt tanulni. Míg a német osztály esetén nem, itt nyomatékosan hangsúlyozza a kiadvány, hogy a kisebbségi nevelés-oktatás célja és feladata megegyezik a többségi oktatásával. Sajátossága mindössze a kisebbségi önazonosság megőrzésében és megerősítésében áll. (Az 1. C-ben csak cigány származású gyerekek voltak.)

²⁷ Ezen a településen a 2001-es népszámlálás adatai szerint 282 fő vallotta magát a cigány, valamint 24 fő a német nemzetiséghez tartozónak.

Találkoztunk olyan esettel is, amikor az igényfelmérést végző intézmény a fenntartó által előre meghatározott létszámkeretek között adott helyet a kisebbségi nevelés-oktatás iránti igényeknek. Az intézmény (a túljelentkezés miatt) a jogszerű igényeket a szülő származásnyilatkozatának „bizonyító erejétől” függően rangsorolta. A felvételi sorrendet annak alapján állapították meg, hogy okirattal, a kisebbségi közéletben való részvételt igazoló tényekkel, vagy „csak” nyilatkozattal bizonyította-e a szülő német nemzetiségi hovatartozását.

A visszasság abban áll, hogy az igények kielégítési sorrendiségének a problémája csak abban a viszonylatban merülhet fel, hogy a kisebbségi nevelést, oktatást is folytató intézmény előbb köteles valamennyi jogszerű kisebbségi igényt kielégíteni, s csak a fennmaradó helyekre vehet fel nem kisebbségi nevelést-oktatást igénylő gyermeket.²⁸

Ahogy ezt a kisebbségi óvodai nevelés helyzetéről szóló jelentésemben is leírtam, evidencia, hogy a kötelező feladatok ellátásának terjedelmét, mértékét az önkormányzat nem határozhatja meg, ebben a körben választási lehetősége mindössze a feladatellátás módjának meghatározásában van. A kisebbségi nevelés-oktatás igénylési joga a település (illetve, a felvételi körzet) valamennyi kisebbséghez tartozó lakosát, mint szülőt, illetve tanulót megilleti, jogaik érvényesítésekor a helyi önkormányzat törvényben nem szabályozott objektív akadályokra, saját döntésén alapuló létszámkorlátozásra (stb.) nem hivatkozhat.

A Nektv. 43. § (3) bekezdése ugyan megfogalmazza a helyi lehetőségek és igények figyelembevételének kötelezettségét, de csak a közoktatási intézménytípus és a nevelési-oktatási szervezeti forma vonatkozásában. A szabály így szól: „A kisebbség anyanyelvű vagy anyanyelvi oktatása a helyi lehetőségek és igények szerint kisebbségi óvodában, iskolában, iskolai osztályban vagy csoportban történhet.” Vagyis, ha például kisebbségi óvodai nevelésre van törvényes szülői igény és a helyi önkormányzat óvoda önálló fenntartója, akkor az igényeket elsősorban ebben az intézményben, óvodai csoport megfelelő szervezésével kell biztosítani.

A Nektv. 43. § (4) bekezdése a helyi önkormányzat feladat-ellátási kötelezettségét két további (együttes) feltétellel pontosítja:

A feladatellátásra köteles helyi önkormányzatnak meg kell szerveznie a kisebbségi óvodai nevelést, továbbá a kisebbségi iskolai nevelést és oktatást, ha ezt ugyanahhoz a kisebbséghez tartozó 8 tanuló szülője kérte, és az óvodai csoport, iskolai osztály a közoktatási törvény rendelkezései alapján megszervezhető.

Mint látható, egyrészt a törvény az önkormányzati feladat-ellátási kötelezettség keletkezésének a minimumfeltételét szabályozza, a kötelezettséget megszüntető maximumról nem rendelkezik, másrészt az osztály- és csoportszervezés részletszabályai kapcsán a közoktatási törvényre utal. A Kotv. 3. számú melléklet II. 2. pontja pedig kimondja, hogy a nemzeti vagy etnikai kisebbséghez tartozók részére az óvodai csoportot, iskolai osztályt akkor is meg kell szervezni, illetve fenn kell tartani, ha ugyanazon kisebbséghez tartozó nyolc gyermek, tanuló szülője kéri. Vagyis a Kotv. is csak az alsó határt szabályozza: ha minimum nyolc, elsős korosztályú gyermek szülője kéri, akkor a kisebbségi nevelés-oktatást osztálykeretben kell megszervezni. Mindebből következőleg, ha a jelentkezők száma meghaladja a Kotv. 3. számú melléklet I.1.a) pontjában szabályozott maximális

²⁸ Erről a kérdésről bővebben a Nektv. 48. § (1) bekezdésének értelmezésénél írok.

osztálylétszámot, akkor a kisebbségi óvodai, iskolai munka szervezeti kereteként két (vagy szükség szerint több) óvodai csoportot, iskolai osztályt kell létrehozni.

Az intézmény vezetőjének tájékoztatnia kell a kisebbségi közoktatási feladatot kötelező körben ellátó önkormányzatot arról, ha az intézmény működését behatároló maximálisan felvehető létszám miatt valamennyi törvényes igényt kielégíteni nem tudja.

Tapasztalatom szerint, a cigány kisebbségi önkormányzatok a kisebbségi nevelés iránti igények felmérésében közreműködés jogáról jellemzően nem is tudnak.

A kisebbségi nevelés, oktatás iránti igények felmérése során a gyermek törvényes képviselőjét az intézményfenntartó önkormányzatnak, az érintett intézménynek, illetve (másodlagosan) a kisebbségi önkormányzatnak minden olyan információval el kell látni, ami a választás átgondoltságát-megalapozottságát lehetővé teszi.

Feltétlenül közölni kell a szülőkkel, hogy a kisebbségi nevelés, nevelés-oktatás megválasztásának joga kit illet meg, és mi a kisebbségi nevelés-oktatás célja, továbbá, ismertetni kell az adatkezelés legfontosabb szabályait is.

Tájékoztatni szükséges a szülőt arról is, hogy a nevelési-oktatási intézmény szabad megválasztásának joga alapján saját nemzeti vagy etnikai hovatartozásának megfelelően kisebbségi pedagógiai program szerint működő óvodát, iskolát választhat gyermeke számára. Arról, hogy a kisebbségi óvodai nevelés és iskolai nevelés-oktatás nem egyszerűen több, hanem minőségileg más, mint az idegennyelv-oktatás. Feladat- és célmeghatározásában ugyanis nemcsak a pusztán idegennyelvtudás, hanem kisebbségi történelem, kultúra, hagyományörzés, népismeret, önismeret, kisebbségi jog átadása is szerepel, ami segíti a kisebbséghez tartozót abban, hogy megtalálja, megőrizze és fejlessze identitását, erősítse a közösséghez való kötődést. Ha egy intézmény több (óvoda, általános iskola, gimnázium, kollégium, stb.) közoktatási feladatot is ellát, akkor, értelemszerűen, a kisebbségi nevelés és az adott intézmény általános célkitűzésein túl, a szülőt a ténylegesen igényelt szolgáltatásról is tájékoztatni kell, vagyis arról, hogy a konkrét kisebbségi nevelési, nevelési-oktatási forma keretei között mi az intézmény célja és feladata.

Az érintett szülőt biztosítani kell az adatvédelmi szabályok betartásáról is. Ennek keretében tájékoztatni kell arról, hogy nyilatkozata önkéntes, adatszolgáltatása tehát nem kötelező; a közölt adatokat kizárólag a jegyző, valamint az intézmény igazgatója fogja kezelni; az intézményvezető a közölt adatokat kizárólag a kisebbségi nevelés-oktatásban való részvételi igény igazolása érdekében és keretében kezeli; a szülő minden rá és gyermekére vonatkozó nyilvántartásba, iratba betekinthez, a hibás adat módosítását, törlését kérheti.

Vizsgálatom során az előzőeknek megfelelő, valóban részletes írásbeli tájékoztatással – egy esetet leszámítva – nem találkoztam.

5. Az igényjogosultság kérdése

A kisebbségi jog – ennek részeként a kisebbségi neveléshez-oktatáshoz való jog – különjog; alanya, jogosultja kizárólag a kisebbségi közösség és a kisebbséghez tartozó személy.

A gyakorlatban ez a szabály nem érvényesül. Vizsgálatom során alig talákoztam olyan intézménnyel, amelyben a szülők – az iskolaigazgató tájékoztatása szerint – a kisebbségi nevelést 100%-os arányban saját kisebbségi hovatartozásuk alapján, a kisebbségi kultúra és hagyomány megőrzése érdekében igényelték volna. Ha az egy-két kivételnek számító esettől eltekintek az arányok kimutatásakor, a kisebbségi oktatást a szülők 20-50%-a a megszerezhető idegennyelv-tudás miatt igényli még az iskolaigazgatók megítélése szerint is.

Egyes esetekben azonban alapos okkal feltételezhető, hogy ez az arány sokkal magasabb. Az egyik vizsgált iskola pl. egy olyan településen működik, ahol az igazgató szerint 15-15 %-os, a 2001-es népszámlálási adatok szerint pedig 6,5-7,5%-os arányban élnek németek és horvátok, míg az iskolában minden tanuló részt vesz valamelyik kisebbségi nevelési-oktatási programban. Mint már említettem, vizsgálatom során volt olyan iskolaigazgató, akinek becslése szerint a tízezres településen 80 német él (a 2001-es népszámlálási adatok szerint húszegynéhány, s a településen német kisebbségi önkormányzat sem alakult, a választást ki sem írták, mert a kisebbségi választói névjegyzékbe senki sem kérte felvételét), miközben az iskola nyolc osztályában német nemzetiségi nyelvoktató program szerint folyik az oktatás.

A sikeres és népszerű, ezért túljelentkezéssel is küzdő intézmények közül a vonatkozó kérdésre többen nem válaszoltak. Volt olyan iskolaigazgató, aki azért elmondta, hogy a kisebbségi identitás/igényjogosultság komolyan vétele az intézmény kiürüléséhez vezetne. A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata azonban nyíltan kimondja a német kisebbségi nevelés-oktatás kapcsán: *„Nem kell azt hinnünk, hogy a szülők identitástudatból adják a gyerekeiket iskoláinkba, hanem többnyire csak a jövőjük biztosítása érdekében.”*

Sajátos helyzet áll elő akkor, ha a településen csak egy iskola van, s az kizárólag kisebbségi pedagógiai programmal működik. A magyar kisebbségi település-földrajzi viszonyokat ismerve, a kevés számú, kompaktnak tartott nemzetiségi településeken is jelentős arányban élnek nem nemzetiségi lakosok. Egyértelmű, hogy ők a helyi adottságok (egy intézmény van, amiben csak kisebbségi nevelés-oktatás folyik) tudomásulvételéről, és nem saját kisebbségi identitásukról nyilatkoznak a kisebbségi nevelés igénylésekor. Vizsgálatom során három ilyen intézménnyel talákoztam.

Az egyik fővárosi kerületnek 9 általános iskolája is van, amelyekből (egy kivételével) mind folytat ugyan különböző számú gyermeket érintő módon cigány kisebbségi nevelést-oktatást, de az egyikben ez az arány 100%-os.

Álláspontom szerint az intézményfenntartók és az intézmények az igényjogosultság kérdését vagy az anyagi érdekeik miatt nem firtatják, és/vagy azért biztosítják minden jelentkező számára a kisebbségi oktatásban való részvétel lehetőségét, mert hibásan úgy vélik, hogy a kisebbségi neveléshez, oktatáshoz való jog nem kizárólag a kisebbségi hovatartozású szülők és gyermekeik joga.

Az OH említett vizsgálati anyaga a Nektv. 48. (1) bekezdésének értelmezése kapcsán kimondja: „Kiemelt szempont, hogy a nemzeti-etnikai kisebbségi oktatásban elsődlegesen azok a tanulók részesüljenek, akik az adott kisebbséghez tartoznak.” Tehát az OH is úgy gondolja, hogy a kisebbségi hovatartozás csak előnyben részesítési szempont a kisebbségi nevelés-oktatás iránti igények kielégítésekor, s ennek figyelembe vétele után bárki más jogszerűen vehet részt a nemzetiségi oktatásban.

Ez az értelmezés nincs tekintettel arra, hogy kisebbségi nevelés-oktatás nem csak kisebbséginek minősülő intézményben folyhat, illetve a kisebbségi intézményben is lehetséges nem kisebbségi program szerinti oktatást is működtetni. Ez a jogértelmezés összemosza a kisebbségi neveléshez-oktatáshoz való jogot a kisebbségi intézmény kisebbségi program ellátásán felül is megmaradó szabad kapacitása igénybevételi lehetőségével.

A kisebbségi neveléshez-oktatáshoz való jogot a Kotv. így szabályozza:

10. § (3) b) A gyermeknek, tanulónak joga, hogy nemzeti, illetőleg etnikai hovatartozásának megfelelő nevelésben és oktatásban részesüljön.

13. § (1) A szülőt megilleti a nevelési, illetőleg nevelési-oktatási intézmény szabad megválasztásának joga. A nevelési, nevelési-oktatási intézmény szabad megválasztásának joga alapján gyermeke adottságainak, képességeinek, érdeklődésének, saját vallási, illetve világnézeti meggyőződésének, nemzeti vagy etnikai hovatartozásának megfelelően választhat óvodát, iskolát, kollégiumot.

A Nektv 48. § (1) bekezdése így szól:

A kisebbségi nevelési, oktatási intézményt az érintett kisebbséghez nem tartozók csak akkor vehetik igénybe, ha az intézmény – az adott kisebbség igényeinek kielégítése után – betöltetlen férőhellyel rendelkezik. A felvétel (beiratkozás) előzetesen nyilvánosságra hozott szabályok alapján történhet.

A kisebbségi intézmény fogalmát a Kotv. 121. § (1) (6) bekezdése így határozza meg:

A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény 6/A. § (1) bekezdés 3. pontjában meghatározott kisebbségi intézmény e törvény alkalmazásában az a közoktatási intézmény, amelynek alapító okirata az e törvény 37. §-ának (5) bekezdésében foglaltak szerint tartalmazza a nemzeti, etnikai kisebbségi feladatok ellátását, feltéve, hogy e feladatokat a közoktatási intézmény ténylegesen ellátja, továbbá óvoda, iskola és kollégium esetében a tanulók legalább huszonöt százaléka részt vett a nemzeti, etnikai kisebbségi óvodai nevelésben, illetve a nemzeti, etnikai kisebbségi iskolai nevelésben-oktatásban.

A négy idézett jogszabályhely együttes értelmezése útján megállapítható, hogy egy nevelési-oktatási intézmény – ha a jogszabályban előírt két másik feltétel is fennáll – már akkor kisebbséginek minősül, ha a kisebbségi programmal érintett tanulólétszáma eléri a 25 %-ot. A kisebbségi intézmény tehát akár 75 %-os arányban is elláthat nem kisebbségi feladatokat. A nem kisebbségi programba való felvétel mértékét az határolja be, hogy a kisebbségi intézmény valamennyi kisebbségi hovatartozású szülő és gyermek kisebbségi nevelés-oktatás iránti igényét köteles kielégíteni, s csak az ezt követően is fennmaradó szabad intézményi kapacitás terhére láthat el nem kisebbségi nevelési-oktatási feladatokat.

Mint említettem, a gyakorlatban a kisebbségi hovatartozás és a kisebbségi oktatás iránti igények nem fedik teljesen egymást. Az intézmények jellemzően csak előnyben részesítési szempontként értékelik a szülő és a tanuló kisebbségi kötődését, így jelentős

mértékben tulajdonképpen idegennyelv-oktatási feladatokat látnak el a nem kisebbségi hovatartozásuk számára.

Az igényjogosultság problematikájára két megoldási lehetőség van: vagy szigorúan érvényesítjük a jogszabályi előírásokat, s ezzel működő intézmények utánpótlási bázisát szűkítjük le, vagy a szabályozást igazítjuk a joggyakorlathoz annak kimondásával, hogy a kisebbségi nevelésben-oktatásban való részvétel nem alanyi és másokat kizáró kisebbségi jog, hanem csak előnyben részesítési szempont. Így viszont a kisebbségi önkormányzatok kisebbségi oktatással kapcsolatos véleményezési és egyetértési jogainak indokoltsága megkérdőjelezhetővé válik.

6. A szülői nyilatkozatok formája és tartalma

A közoktatási törvény szerint, ha ugyanazon kisebbséghez tartozó nyolc gyermek, tanuló szülője kéri, a kisebbségi nevelést-oktatást a helyi önkormányzat köteles megszervezni.²⁹ A nyilatkozat írásbeli formájáról ez a törvény nem rendelkezik, az csak a költségvetési törvényből³⁰ derül ki, hogy az önkormányzatok a kisebbségi feladatok ellátása címén igényelhető kiegészítő normatívát akkor kérhetik, ha (egyéb feltételek mellett) a szülők írásos igénye is a rendelkezésükre áll. Mivel a normatíva igénylése csak lehetőség, ha csak e szabályra tekintünk, a szülői nyilatkozat elvileg akár szóbeli is lehetne.

Az OH többször említett vizsgálati anyaga szerint az írásbeli szülői igénylésre azért van szükség, mert a kisebbségi nevelésben való részvétellel járó többletterhek vállalásáról nyilatkozni kell a Nemzeti, etnikai kisebbség óvodai nevelésének irányelve és a Nemzeti, etnikai kisebbség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról szóló 32/1997. (XI.5.) MKM rendelet (Irányelv) szerint.

Az Irányelv OH által hivatkozott szabálya a következő:

1. § (3) Ha a kisebbségi iskolai nevelést és oktatást biztosító iskola helyi tantervében meghatározott követelmények csak a nem kötelező tanórai foglalkozásokon való részvétellel teljesíthetők, a beiratkozás az iskolába – a (4) bekezdésben meghatározott kivétellel – a nem kötelező tanórai foglalkozásokon való részvétel vállalását is jelenti, feltéve, hogy erre a tanulók és a szülők figyelmét a felvételi tájékoztatóban, továbbá a beiratkozás előtt írásban felhívták.

(4) Az iskolának lehetőséget kell biztosítania arra, hogy azok is megkezdhessék, illetve folytathassák tanulmányaikat, akik nem vállalják a nem kötelező tanórai foglalkozásokon való részvételt. A tanulónak, illetve a szülőnek a tanítási év utolsó hónapjában írásban kell bejelentenie, amennyiben a tanuló a következő tanítási évben nem kíván részt venni a nem kötelező tanórai foglalkozásokon, illetve be kíván kapcsolódni a nem kötelező tanórai foglalkozásokba.

Megállapítható, hogy az iskola köteles írásban tájékoztatni a szülőt a kisebbségi neveléssel együtt járó többletterhekről. A nem kötelező tanórákon való részvétellel kapcsolatos írásbeli szülői nyilatkozatra csak akkor van szükség, ha a szülő a továbbiakban már nem vállalja a pluszterheket. Vagyis az Irányelvből csak „a lemondó” nyilatkozat írásbelisége következik.

Véleményem szerint, a kisebbségi nevelés-oktatás igénylését bejelentő szülői nyilatkozatokat is írásban kell megtenni, de, mint említettem, nem az Irányelv 1. § (3)-(4) bekezdése, hanem az adatkezelésre vonatkozó szabályok miatt.

Úgy vélem, hogy a szülői nyilatkozatnak a kisebbségi nevelés-oktatás igényjogosultságát igazolnia kell, vagyis a nyilatkozatban – direkt vagy indirekt formában, de – a kisebbségi hovatartozásra utalni szükséges. A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. LXIII. törvény (Avtv.) szerint viszont a nemzeti és etnikai kisebbséghez tartozás különleges személyes adat, amit csak akkor lehet kezelni, ha az adatkezeléshez az érintett írásban járul hozzá. Ezen túl csak akkor lehetséges ezen adat

²⁹ Kotv. 3. számú melléklet II.2. pont

³⁰ 2010. évi CLXIX. törvény 3. számú melléklet 10. J. pont

kezelése, ha nemzetközi egyezményen alapul, vagy törvény rendeli el az Alkotmányban biztosított alapvető jog érvényesítése, továbbá a nemzetbiztonság, a bűnmegelőzés vagy a bűnüldözés érdekében.³¹ A gyakorlat mindenesetre az írásbeli nyilatkozatok általános és szerteágazó tartalmú voltát mutatja.

A szülői nyilatkozatok időpontja is változó. Magam is azt tapasztaltam, amit az OH is megállapított, csak fordított arányban. Az OH ellenőrzésében részt vevő nemzeti, etnikai kisebbségi oktatást folytató közoktatási intézmények 48%-ában a szülők kizárólag a beiratkozáskor tettek nyilatkozatot. Az iskolák 38%-ában a nyilatkozattétel tanévenként történik. Az ellenőrzött iskolák 10%-a a nyilatkozattétel időpontjára érdemi választ nem adott, amelyek többségében a kizárólag kiegészítő oktatást folytató (bolgár, lengyel és, görög nyelvoktató) iskolák. A saját vizsgálatomba bevont, nemzeti, etnikai kisebbségi oktatást folytató közoktatási intézmények kb. 50-60%-a évente kéri a szülők nyilatkozatát, 30-40%-a pedig csak beiratkozáskor. **A nyilatkozat kötelező tartalmát ugyan jogértelmezés útján felfedhetjük, de a jogalkalmazókat segítő direkt jogszabályi rendelkezés ebben a vonatkozásban sincs.**

Az OH szerint a nyilatkozat kötelező tartalmi és formai elemei a következők: a tanuló neve, azonosításra alkalmas adatai, a kisebbségi oktatás nyelve, a kisebbségi oktatással járó többletkötelezettségek vállalásáról szóló elem, dátum és aláírás. Az OH megállapította, hogy az általa vizsgált iskolák 5%-ában a nyilatkozatok nem tartalmazták egyértelműen a tanuló nevét. Előfordult, hogy a szülői értekezletek jelenléti íve egyben a nemzeti, etnikai kisebbségi oktatás csoportos igénylésének is eleget tesz. Az intézmények 41%-ában a szülői nyilatkozatok nem tartalmazzák a tanuló azonosítására szolgáló adatot. Az ellenőrzött iskolák 5%-ában a nyilatkozatok nem tartalmazzák a választott kisebbségi nyelvet. Az ellenőrzésben részt vett közoktatási intézmények 39%-ában a nyilatkozatokban nem szerepel annak igazolása, ill. elfogadása, hogy a tanuló és a szülő tájékoztatást kapott arra vonatkozóan, hogy a kisebbségi iskolai nevelést és oktatást biztosító iskola helyi tantervében meghatározott követelmények csak a nem kötelező (választott) tanórai foglalkozásokon való részvétellel teljesíthetők, a beiratkozás az iskolába a nem kötelező tanórai foglalkozásokon való részvétel vállalását is jelenti. A szakmai ellenőrzés 7 olyan intézményt talált, ahol a szülői nyilatkozatokon nem szerepelt dátum és 4 intézményben a nyilatkozó szülő, gondviselő aláírása nem volt megtalálható.

Az OH szakmai ellenőrzése az egyéb, tapasztalt tartalmak jogszerűségével kapcsolatban nem foglalt állást, így arról sem, hogy jogszerű volt-e, hogy egy-egy intézményben a szülőnek a nemzeti, etnikai oktatás igénylése mellett a származásáról is nyilatkoznia kellett.

A Kotv. valóban nem határozza meg a szülői nyilatkozat konkrét tartalmát, de azt igen, hogy a kisebbségi oktatás választásához való jog a kisebbségi hovatartozása alapján a szülőt (és gyermekét) illeti meg, és a tanuló a kisebbségi nevelésben-oktatásban csak a szülő kérése, nyilatkozata alapján részesülhet. Megállapítható tehát, hogy a törvény e kisebbségi jogot származási nyilatkozathoz köti. Másrészt: mivel a kisebbségi nevelés-oktatás a kisebbségi szülő önkéntes választása szerinti jogérvényesítés, sőt, a másokat, a nem kisebbségi hovatartozásúakat kizáró jog, többletjog érvényesítése, a kisebbségi nevelés-oktatás igénylését tartalmazó önkéntes nyilatkozatnak értelemszerűen tartalmaznia kell a szülő igényjogosultságára vonatkozó direkt vagy indirekt, de egyértelmű elemet.

³¹ Avtv. 2. § 2.a) pont, 3. § (2) a)-b) pont

Álláspontom szerint, ha a kisebbségi nevelés, oktatás igénylési jogáról és tartalmáról szóló korrekt leírás után ugyanazon az íven nyilatkozik a szülő az intézmény által biztosított (vagy biztosítani kért) konkrét kisebbségi nevelési-oktatási forma igényléséről, akkor e nyilatkozat a származásra-identitásra tett kifejezett jelzés nélkül is igazolja az igény törvényességét. Kifejezett származásnyilatkozatra van szükség akkor, ha az előzőekben részletezett megfelelő tájékoztatás elmarad vagy nem teljes körű, illetve a törvényben szabályozott előnyben részesítési helyzetekben. Származásnyilatkozat nélkül ugyanis a származás alapján való előnyben részesítés értelmezhetetlen volna.

Ahogy az OH is megállapította, én is azt tapasztaltam, az intézmények a szülői nyilatkozatokkal kapcsolatban egyértelmű szabályozásra várnak. (A szülői nyilatkozatok tartalmának és formájának a törvényben való szabályozási szükségességét a kisebbségi óvodai nevelés helyzetéről szóló jelentésben is jeleztem az oktatásért felelős miniszternek.)

7. A kisebbségi önkormányzatok véleményezési és egyetértési jogainak érvényesülése

A jogalkotó akarata e jogosultságok megteremtésével az volt, hogy a kisebbségi önkormányzat az összes olyan lényeges kérdésben, amelyben az általa képviselt közösség kulturális autonómiáját érintő ügyről van szó, de a döntéshozatal a települési önkormányzat hatáskörébe tartozik, megkerülhetetlen legyen, érdekeit a helyi önkormányzat köteles legyen figyelembe venni.

Egyetértési jogról beszélünk akkor, ha a jogosult határozata tartalmában köti az egyetértési eljárás lefolytatására kötelezett döntéshozó szervet. Adott esetben tehát érvényes döntést az intézményfenntartó helyi önkormányzat csak a kisebbségi önkormányzat jogvesztő határidőn belül, előzetesen meghozott határozatára tekintettel hozhat (közkeletű megfogalmazással: a kisebbségi önkormányzatot „vétőjog” illeti meg). A véleményezési jog alapján a véleményezési eljárás lefolytatására kötelezett köteles a jogosult álláspontját meghallgatni, de nem köteles ahhoz tartalmilag is hozzáigazítani a döntését.

E két jognak azért van különös jelentősége, mert a kisebbségi programmal működő óvodák és általános iskolák fenntartói is jellemzően a helyi önkormányzatok. A Nektv. a kisebbségekhez tartozók képzésére is kiterjedő döntéssel kapcsolatban általánosan,³² a Kotv. pedig tételes megfogalmazásban³³ biztosít széleskörű jogosítványokat az érintett kisebbségi önkormányzatnak, amelyek így elvileg jelentősen befolyásolni tudják a nem általuk fenntartott intézményben is a kisebbségi nevelés legfontosabb kérdéseit.

Vizsgálatom adatai alapján harmonikusnak látszik a viszony az intézményfenntartó, a helyi önkormányzatok és a kisebbségi neveléssel érintett települési kisebbségi önkormányzatok között: mint megtudtam, a közoktatási véleményezési és egyetértési jogok gyakorlása semmilyen akadályba nem ütközik.

Látható azonban az is, hogy nemcsak kistelepüléseken, de városokban, fővárosi kerületben sem ismerik mindig a véleményezési és egyetértési jog különbségét.

Az egyik fővárosi kerületben a kisebbségi önkormányzat kezdeményezésére vezették be a német kisebbségi nevelést a feladat ellátására közösen kijelölt négy intézményben. A kerületi önkormányzat a kiegészítő normatívát az intézményi költségvetésen felül, pluszban biztosította a 2-2 óvodának és iskolának, s már az intézményvezetői pályázat kiírásakor is egyeztettek. A kisebbségi jogok teljes érvényesítésére törekvő helyi önkormányzat mégis úgy vélte, hogy az a kisebbségi intézmény, ahol a kisebbségi programban résztvevők létszámaránya 50% feletti (a 25% helyett), és úgy tudta, hogy a német önkormányzatnak véleményezési (s nem egyetértési) joga van a pedagógiai program módosításakor.

Egy kistelepülés cigány kisebbségi önkormányzata az iskola majdnem minden tanulóját érintő cigány kisebbségi oktatás ellenére is arról számolt be, hogy csak véleményezési joga van. (Egyébként pedig a kisebbségi önkormányzat elnöke úgy vélte, hogy a cigány kisebbségi nevelés lényege a felzárkóztatás, miközben a cigány felzárkóztató oktatás, mint kisebbségi

³² Nektv. 28. § (2) bekezdés

³³ Kotv. 85. § (4) bekezdés, 88. § (6), (7), (9), (12) bekezdés, 90. § (4) bekezdés, 102. § (12) bekezdés, 103. § (5) bekezdés

8. A kisebbségi oktatás formái

A Nemzeti alaptanterv kiadásáról szóló 130/1995. (X. 26.) Korm. rendelet mellékletében meghatározottak szerint a kisebbségi oktatás több formában valósul meg. A Nemzeti, etnikai kisebbség óvodai nevelésének irányelve és a Nemzeti, etnikai kisebbség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról szóló 32/1997. (XI. 5.) MKM rendelet (a továbbiakban: irányelv) szerint a Magyarországon élő nemzeti és etnikai kisebbségek eltérő nyelvállapota és kulturális sajátosságai, valamint a kisebbségek különbözősége miatt a kisebbségi oktatást a következő oktatási formák szerint lehet megszervezni:

- a) anyanyelvű oktatás,
- b) kétnyelvű kisebbségi oktatás,
- c) nyelvoktató kisebbségi oktatás,
- d) cigány kisebbségi oktatás,
- e) kiegészítő kisebbségi oktatás.

A fenti két rendelet szerint **az anyanyelvű oktatás** célja a teljes értékű kisebbségi oktatás biztosítása. Az anyanyelvű oktatásban – a magyar nyelv és irodalom kivételével – az oktató és nevelő munka a kisebbség nyelvén folyik. A pedagógiai program magába foglalja az anyanyelv és irodalom tantárgy és a népismeret tanterveit.

A **kétnyelvű kisebbségi oktatás** célja, hogy kiegyensúlyozottan kétnyelvű készségeket alakítson ki. A kétnyelvű kisebbségi oktatás a nyelvismeret elmélyítésével és tanítási nyelvként való alkalmazásával járul hozzá a kisebbségi oktatás céljainak megvalósításához. Ez a forma lehetővé teszi, hogy az iskola teret adjon a nyelv valóságos szituációban való használatához, és biztosítsa a kiegyensúlyozott kétnyelvű nyelvi készség kialakulását. A pedagógiai program tartalmazza az anyanyelv és irodalom tantárgy és a népismeret tantervét is. A kétnyelvű kisebbségi oktatásban a kisebbségi nyelv és a magyar nyelv a tanítás nyelve, s mindkettő tantárgy is. A kisebbség nyelvén oktatott tantárgyakat az iskolák pedagógiai programja határozza meg. A kisebbség nyelve és a kisebbség nyelvén tanított tantárgyak aránya intézményenként és évfolyamonként eltérhet. A magyar nyelv és irodalom kivételével valamennyi tantárgy tanítható a kisebbség nyelvén. A kétnyelvű oktatási formában a pedagógiai program által meghatározott, az anyanyelv és irodalom kivételével, legalább három tantárgyat a kisebbség nyelvén kell oktatni, a heti kötelező órakeret legalább 50%-ában. A kétnyelvű oktatást ki lehet terjeszteni az összes tantárgyra azzal a feltétellel, hogy az oktatás nyelve a heti kötelező órakeret 50%-ában a kisebbség nyelve.

A **nyelvoktató kisebbségi oktatás** célja, hogy biztosítsa a tanulók számára anyanyelvük elsajátítását. A nyelvoktató kisebbségi oktatás a nyelv tanításával, az irodalom és a kisebbségi népismeret témaköreinek elsajátításával hozzájárul a kisebbségi oktatás céljainak megvalósításához. A nyelvoktató kisebbségi oktatás két formában valósítható meg:

- **hagyományos nyelvoktató kisebbségi oktatás**, amelyben a tanítás nyelve a magyar nyelv, a kisebbségi nyelv és irodalom tantárgyat tanítási óra keretében az első évfolyamtól kell oktatni;
- **bővített nyelvoktató kisebbségi oktatás**, amelynek célja a kétnyelvű kisebbségi, illetve az anyanyelvű oktatási formára való felkészítés.

A kisebbségi nyelv és irodalom tanulása, illetve a kisebbség nyelvén való tanulás egyidejűleg folyik. Legalább három tantárgy kisebbség nyelvén való tanulását kell lehetővé tenni. A kisebbségi nyelv és irodalom, illetve a kisebbségi nyelvű órák aránya a heti órakeret legalább 35%-át teszi ki. A bővített nyelvoktató oktatási forma az első évfolyammal kezdődhet és legkésőbb a nyolcadik évfolyammal fejeződhet be.

A **cigány kisebbségi oktatás** célja a NAT értelmében, hogy elősegítse a cigány tanulók iskolai előmenetelét, a tanulók képességeinek megfelelő felzárkóztató, illetve tehetséggondozó programokkal, amelyek a heti kötelező tanórai foglalkozásokon kívül tanórán kívüli csoportos vagy egyéni foglalkozásokkal is kiegészülnek. Az irányelv szerint a cigány kisebbségi oktatás biztosítja a cigány tanulók számára a cigányság kulturális értékeinek megismerését, a történelméről, irodalmáról, képzőművészetéről, zenei és táncművészetéről, valamint hagyományairól szóló ismeretek oktatását. Biztosítja a cigányság helyzetéről, jogairól, szervezeteiről és intézményeiről szóló ismeretek oktatását. A pedagógia eszközeivel – asszimilációs elvárások nélkül – segíti a cigányság integrációját. E programnak nem kötelező eleme a cigány nyelv tanulása, de a szülők igénye alapján biztosítja a cigány nyelv (romani és beás) oktatását. **Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a NAT és az irányelv rendelkezései között ellentmondás áll fenn a tekintetben, hogy míg a NAT még a felzárkóztató programokat tekinti a cigány kisebbségi oktatás céljának, addig az irányelv már túllép ezen a megközelítésen, és a kulturális értékek átadására helyezi a hangsúlyt.**

A cigány kisebbségi oktatásban kötelező a cigány népismeret műveltségi terület oktatása, a kisebbségi önismeret fejlesztése és a folyamatosan szervezett cigány kulturális tevékenység. A cigány nyelv (romani, illetve beás) oktatása esetén a hagyományos kisebbségi nyelvoktatói formákra vonatkozó rendelkezéseket bizonyos eltérésekkel kell alkalmazni. Ha az iskolában nem folyik valamely cigány nyelv oktatása, akkor a heti legalább egy tanóra kiterjedő kötelező cigány népismeret oktatása mellett heti legalább két kötelező tanóra (pl. ének-zene, tánc és dráma, vizuális kultúra stb.) keretében kisebbségi kulturális tevékenységet biztosít az iskola.

A **kiegészítő kisebbségi oktatás** a kisebbségi nyelv és irodalom, továbbá a népismeret elsajátítását külön megszervezett kötelező tanórai foglalkozások keretében biztosítja. Tartalmára és időkeretére a nyelvoktató kisebbségi oktatás előírásai érvényesek.

A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet szerint a nemzeti kisebbségi nevelés és oktatás célja a tanulók nemzetiségi közösséghez való tartozásának erősítése. Ezt a célt a nemzetiségi nyelv és kultúra közvetítésével, a nemzeti kisebbség sajátos helyzetének megismertetésével éri el a következő elvek szerint:

- a helyi tantervekben megjelenő szabad sáv a kötött nyelvi és népismereti óraszám miatt általában kisebb mértékű az általánosnál;
- ezt a hátrányt a műveltségi területek erőteljesebb integrációjával, a kiemelt fejlesztési feladatok átgondolt megjelenítésével kell a helyi tantervi szabályozás szintjén kiegyenlíteni;
- az óraterv kialakításakor biztosítani kell egy világnyelv oktatását is;
- az iskolák nevelő és oktató munkája arra irányuljon, hogy a készségek és képességek fejlesztése az általános követelmények szerint érvényesüljön minden műveltségi területen.

9. A kisebbségi oktatás statisztikai jellemzői

A nemzetiségi oktatással folyó általános iskolai intézmények kutatási elemzésének adatbázisát 2010/2011 tanévre vonatkozóan a Nemzeti Erőforrás Minisztérium Oktatási Fejlesztéspolitikai, Statisztikai és Szervezési Főosztálya Statisztikai Osztályának köszönjük. Az NEFMI lista a közoktatás-statisztikai adatgyűjtés (KIRSTAT) alapján készült. A minisztérium szerint a lista azokat az intézményeket tartalmazza, ahol van működő általános iskolai feladat-ellátási hely. Az adatok továbbá az általános iskolai összes tanulót, illetve a nemzeti, etnikai kisebbségi nevelésben, oktatásban részt vevők számát adják meg a nemzeti, etnikai nevelés, oktatás formái szerint, nemzetiségi nyelvenként.

Magyarország 2294 alapfokú oktatási intézményébe a vizsgálat tanévében, 2010/2011-ben 758 566 tanuló járt. Nemzeti, etnikai kisebbségi nevelés, oktatás a feladat-ellátási helyek 26,5%-ában, 608 iskolában folyt. Nemzeti, etnikai kisebbségi nevelésben, oktatásban összesen 108 212 tanuló vett részt, ami az összlétszám 14%-át jelenti.

9.1. A nemzetiségi iskolák és tanulók megyék közötti eloszlása

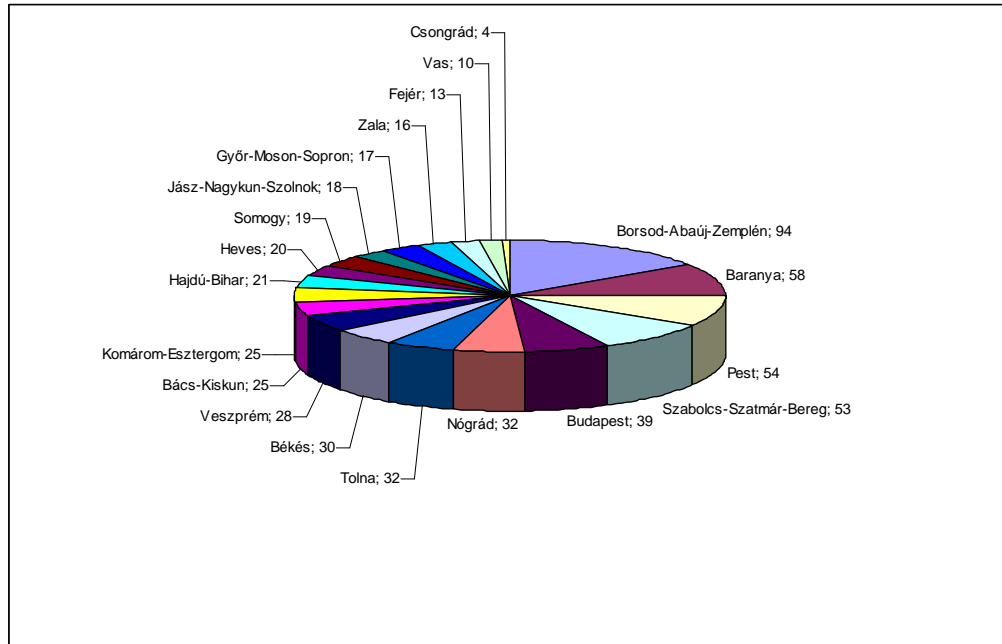
Az alábbi táblázatban az egyes megyében működő összes iskola és tanuló, valamint a nemzetiségi iskolák és az oda járó tanulók megyei eloszlását rögzítettem. A nemzetiségi iskolák aránya a megyében működő és az oda járó összes százalékában értendő.

4. táblázat. Kisebbségi iskolák és tanulók száma, aránya

Megye/főváros	Összes iskola	Tanulók	Kisebbségi iskolák	Kisebbségi tanulók	Kisebbségi iskolák	Kisebbségi tanulók
Bács-Kiskun	96	40 131	25	5400	26%	13%
Baranya	76	28 481	58	12 311	76%	43%
Békés	80	27 268	30	4734	38%	17%
Borsod-Abaúj-Zemplén	190	61 623	94	16 082	49%	26%
Budapest	339	108 120	39	5820	12%	5%
Csongrád	71	29 294	4	398	6%	1%
Fejér	103	31 908	13	2446	13%	8%
Győr-Moson-Sopron	120	31 963	17	2899	14%	9%
Hajdú-Bihar	114	46 565	21	4280	18%	9%
Heves	84	24 486	20	3410	24%	14%
Jász-Nagykun-Szolnok	84	32 210	18	4550	21%	14%
Komárom-Esztergom	73	23 647	25	4571	35%	19%
Nógrád	62	16 173	32	3751	52%	23%
Pest	256	94 166	54	10 838	21%	12%
Somogy	71	25 135	19	3794	27%	15%
Szabolcs-Szatmár-Bereg	164	51 960	53	9176	32%	18%
Tolna	52	18 417	32	6520	62%	35%
Vas	76	21 059	10	910	13%	4%
Veszprém	99	25 584	28	4680	28%	18%
Zala	84	19 930	16	1642	19%	8%
Összesen	2294	758 120	608	108 212	27%	14%

Láthatjuk, hogy a nemzetiségi oktatással foglalkozó iskolák aránya meghaladja a tanulókét. Ez annak tulajdonítható, hogy az iskoláknak csak egy része (42%) foglalkozik kizárólag ezzel az oktatási típussal; számos esetben csak egyosztályos évfolyamokat indítanak.

2. diagram. Megyék sorrendje a nemzetiségi iskolák száma szerint

A diagram a megyék sorrendjét mutatja a nemzetiségi iskolák szerint. A legtöbb kisebbségi nevelési, oktatási intézmény **Borsod-Abaúj-Zemplén megyében** található (94 db), és itt írárták be a legtöbb gyermeket is ezekbe az intézményekbe (16 082 fő).

A második helyen mind az iskolák (58 db), mind a tanulók számát tekintve **Baranya megye** áll (12 311 fő).

A harmadik helyet mind a két viszonyszámot tekintve **Pest megye** foglalja el (54 intézmény, 10838 tanuló). Magas a kisebbségi iskolák száma **Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében** is (53 db).

Ezek után **Budapest** (39 iskola), **Nógrád és Tolna megye** (32 iskola), és **Békés megye** (30 iskola) következik.

30 és 20 iskola között sorrendben a következő megyék találhatóak: **Veszprém megye** (28 iskola), **Bács-Kiskun és Komárom-Esztergom megye** (25-25 iskola), **Hajdú-Bihar megye** (21 iskola) és **Heves megye** (20 iskola).

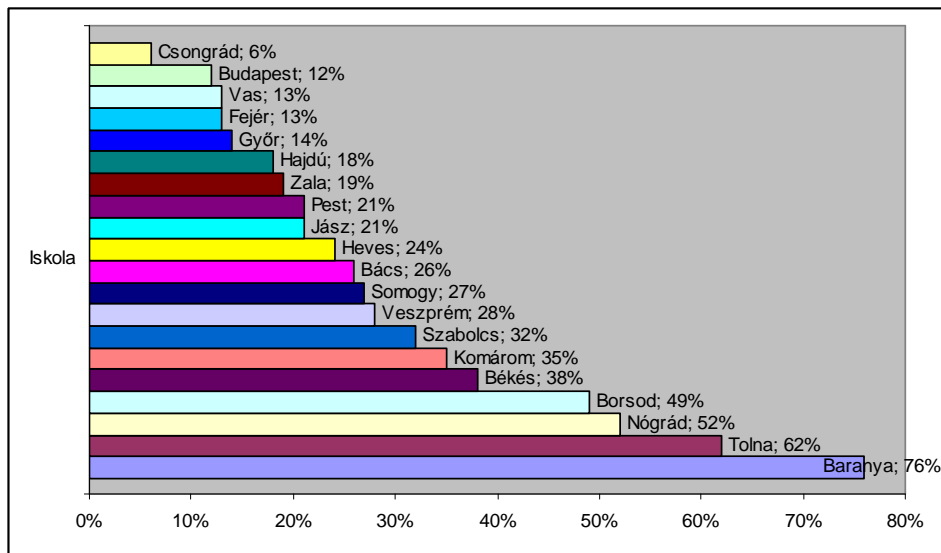
Somogy megyében 19, **Jász-Nagykun-Szolnok megyében** 18, **Győr-Moson-Sopron megyében** 17, **Zala megyében** 16, **Fejér megyében** már csak 13 nemzetiségi iskola működik.

Vas megyében 10 nemzetiségi iskolát találhatunk, amelyekben kiugróan magas diáklétszámot tapasztaltunk. (910 fő).

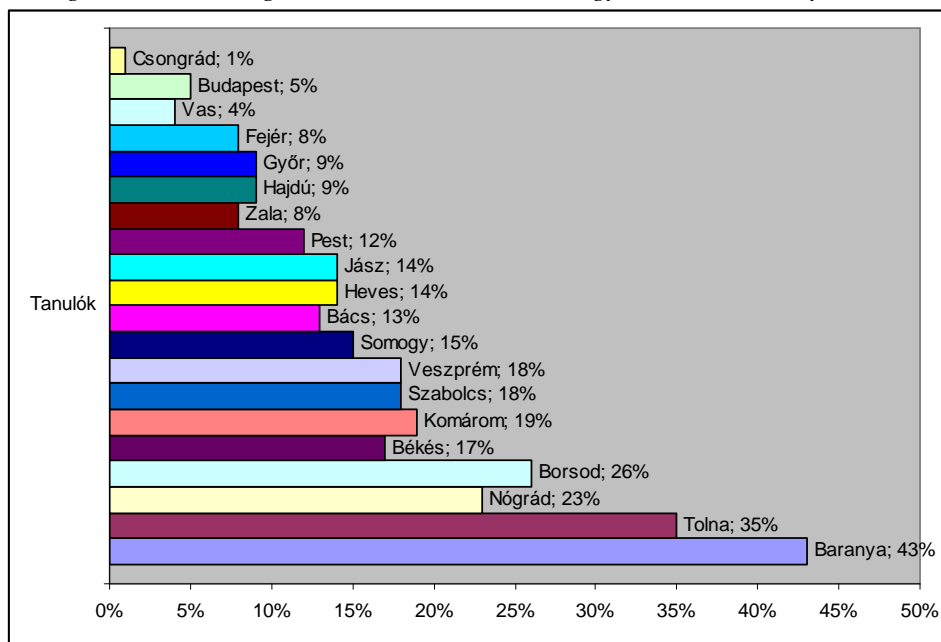
Emlékeztetőül: míg a 4416 óvodai feladatellátó hely, telephely közül kisebbségi feladatot ellátó intézmény, telephely 927 volt, ami az összes óvoda 21%-át jelenti, a nemzetiségi feladatokat ellátó általános iskolák arányában 22%-os növekedés tapasztalható.

Az egyes megyékben működő nemzetiségi oktatást folytató intézmények a megyei oktatási intézmények, illetve a megye általános iskolai tanintézetébe járó összes diák százalékában nézve más képet mutatnak, mint az iskolák számának egymáshoz viszonyítása.

3. diagram. Nemzetiségi iskolák megyéken belüli aránya

4. diagram. Nemzetiségi oktatásban részesülők megyéken belüli aránya

A legnagyobb arányban **Baranya megye** (76%) büszkélkedhet kisebbségi oktatási intézményekkel, és arányaiban a legtöbb tanulót (43%) ilyen iskolákba írták be.

Második helyen **Tolna megye** áll; általános iskolái 62%-ában folyik kisebbségi oktatás a tanulók összlétszámának 35%-ával. Ebben a két megyében a német nyelv nyelvoktató formája dominál.

Nógrád megyében a cigány kulturális kisebbségi nevelés a meghatározó; az iskolák 52%-ban folyik kisebbségi oktatás, de a tanulók csupán 23%-a veszi ezt igénybe.

Mint a diagramokon látható, a kisebbségi oktatást, nevelést biztosító iskolák aránya egy-két megyét kivéve követi az oda járó tanulók arányát.

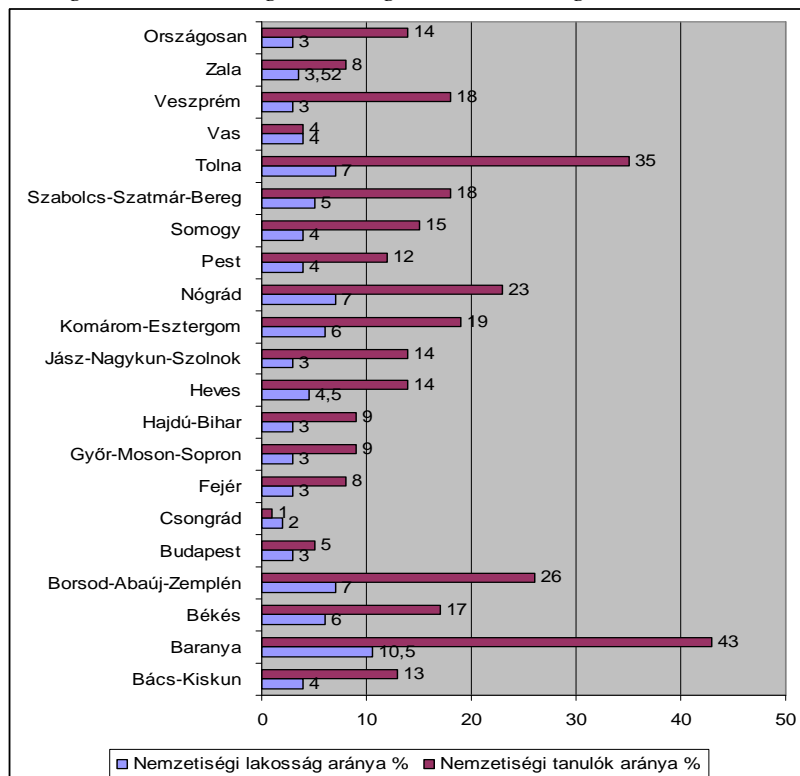
Megjegyzem, hogy az óvodák tekintetében is hasonló helyzetet tapasztaltunk. **Baranya megyében** az óvodák több mint fele, 54%-a kisebbségi feladatot is ellát, de **Nógrád és Tolna megye** óvodáinak esetében is igen magas arányról beszélhetünk: csaknem 50% mindkét megyében.

Hasonlóan Nógrádhoz, **Borsod-Abaúj-Zemplén megyében** is magas a kisebbségi oktatást végző intézmények aránya, viszont csak a tanulók 26%-a jár ilyen osztályokba. A skála mások végén található **Győr-Sopron-Moson megye** (iskolák 14%-a, tanulók 9%-a), Fejér megye (iskolák 13%-a, tanulók 8%-a), **Vas megye** (iskolák 13%-a, tanulók 4%-a).

Budapest az utolsó előtti helyen áll mind az iskolák arányát (12%), mind a tanulók arányát tekintve (5%). A sort **Csongrád megye** zárja, ahol az iskolák 6%-a foglalkozik kisebbségi oktatással és a legkevesebb tanulót (1%) is itt járatják ilyen nevelési, oktatási intézményekbe.

A 2001. évi népszámlálás adatait felhasználva megvizsgáltuk, hogy milyen a teljes nemzetiségi lakosság aránya az egyes megyéken belül, és hogyan aránylik ehhez a nemzetiségi oktatásban részesülő általános iskolások aránya.

5. diagram. Nemzetiségi lakosság és a nemzetiségi oktatásban részesülők aránya

A kisebbségi lakosság aránya a megyék összlakosságán belül, illetve országosan jóval alacsonyabb értéket mutat, mint az összes általános iskoláson belüli nemzetiségi tanulók aránya. Kiugróan nagy az eltérés **Baranya, Tolna és Veszprém megyében**, amit a német nemzetiségi oktatásban részt vevők magas számai magyaráznak. A nagyfokú eltérések több okkal magyarázhatók: (1) a nemzetiségi lakosság nem vállalta identitását a népszámláláskor; (2) a nemzetiséghez nem tartozó szülők is kérték a nemzetiségi oktatást gyermekük számára. **Vas megyében** megfelelés tapasztalható, míg **Csongrád megyében** megfordul az arány; az összlakosságán belül kevesebben választották a nemzetiségi oktatást, mint a többi megyében.

A nemzetiségi neveléssel, oktatással foglalkozó iskolák 42%-a kizárólag nemzetiségi vagy cigány kisebbségi osztályokat indít. Az iskolák létszáma 4 és 889 fő között változik. Azokban az iskolákban, ahol 300 fő fölött van a tanulók létszáma, csak német nemzetiségi és cigány kulturális kisebbségi oktatást nyújtó intézményeket találunk. A 200-300 fő közötti kategóriában jelenik meg először a horvát, a szlovák és a román nemzetiség. A 100 fő alatti kategóriában vannak a szerbek; 50 alatt pedig a bolgárok.

Az általános iskolai intézményrendszeren belül a 13 elismert nemzetiség közül tíznek van lehetősége valamilyen szintű nyelvoktatásra, illetve nemzetiségi nevelésre. Az örmények, ukránok és lengyelek a közoktatási intézményrendszeren belül nem rendelkeznek nemzetiségi nyelvoktatási lehetőséggel. A bolgárok, lengyelek és a görögök saját országos kisebbségi önkormányzataik szervezésében iskolarendszeren kívüli kiegészítő nyelvoktatást folytatnak; az ukránok nyelvoktatása esetleges vasárnapi iskolákra korlátozódik, az örményeknek pedig semmiféle nyelvoktatási intézményük nincs.

9.2. A nemzetiségi iskolák és tanulók létszámának eloszlása kisebbségi oktatási formák szerint az egyes megyékben

A statisztika szerint a 608 iskolából 18-ban folyik anyanyelvű, 47 oktatási intézményben kétnyelvű, 298-ban nyelvoktató és 9 iskolában kiegészítő kisebbségi oktatás. A nemzetiségi oktatásban részesülő 108 212 tanuló a nyelvoktatás típusai szerinti eloszlását alábbi táblázatok mutatják.

6. táblázat. Népszámlálási adatok (2001.) és nemzetiségi oktatási típusokba járó tanulók létszáma

Kisebbség	Nemzetiség	Anyanyelvű	Anyanyelvű	Kétnyelvű	Nyelvoktató	Kiegészítő	Össz.
Bolgár	1358	1299	6			24	30
Görög	2509	1921				11	11
Horvát	15 620	14 375	180	544	1482	14	2220
Lengyel	2962	2580				156 ³⁴	156
Német	62 233	33 792	1128	4671	40 800	94	46 693
Rómán	7995	8482	138	497	613		1248
Ruszin	1098	1113			48		48
Szerb	3816	3388	99	69	53	88	309
Szlovák	17 693	11 817	106	782	3403	198	4489
Szlovén	3040	3187		56	23	17	96
Összesen	118 324	81 954	1657	6619	46 433	591	55 300

³⁴ A lengyel kiegészítő kisebbségi oktatásban részt vevő tanulók száma a KIR statisztikában nem szerepelt, ezért az adat a 2011/2012-es tanévben érvényes létszámadatot mutatja.

Anyanyelvű oktatásban a statisztika szerint 1657 tanuló vesz részt, akiknek a legnagyobb része, 68 %-a német, 11%-a horvát, 8,3%-a román, 6%-a szerb és 6,4%-a szlovák.

A kétnyelvű oktatásban részt vevő tanulók száma 6619 fő, ebből ismét a német nemzetiségi oktatásban részt vevők aránya a legnagyobb, több mint 70%, szlovák kétnyelvű oktatásban csaknem 12% vesz részt, ezt követi a horvát, 8,2%-kal, a román, 7,5%ka, a szerb és a szlovén 1-1% körül van.

A nyelvoktató kisebbségi oktatásban a 46 433 tanulóból 88% német, 7,3% szlovák, 3% pedig horvát nyelvoktatásban vesz részt.

Kiegészítő kisebbségi oktatásban csupán 435 tanuló részesül, legtöbbször, 45,5%-uk szlovák, 21,6%-uk német, és több mint 20%-uk szerb.

Több olyan intézmény van, ahol több kisebbség oktatása is megvalósul, eltérő kisebbségi oktatási formában.

A nemzetiségi nyelveket tanuló diákok létszámában meglehetősen aránytalanságok fedezhetők fel. A romák nélkül az összlétszám 85%-a német nemzetiségi nyelven, vagy nyelvet tanul; 15%-on osztozik a többi nemzetiség. A nemzetiségeket tekintve a 108 212 tanulóból csaknem a fele, 46 693 fő, nem meglepő módon német kisebbségi oktatásban, közülük legtöbben, 40 800 fő annak nyelvoktató formájában részesül. **Ha figyelembe vesszük, hogy a 2001. évi népszámláláson nemzetiségét tekintve mindösszesen 62 233 fő vallotta magát németnek, a 46 693 6-14 év közötti diáklétszám azt sejteti, hogy a német nemzetiségi nyelvoktatást nem csak a nemzetiséghez tartozók veszik igénybe.**³⁵

A legtöbb kisebbségi oktatási intézmény, az iskolák csaknem fele a statisztika alapján a nyelvoktató formát valósítja meg pedagógiai programjában, melynek célja a jogszabályok alapján, hogy „biztosítsa a tanulók számára anyanyelvük elsajátítását.” Látható, hogy a szerbeket leszámítva milyen kiugróan magas a nyelvoktató formában résztvevők száma, az összes nemzetiségi diák 84%-a idegen nyelvként tanulja anyanyelvét.

A nyelvoktató forma bevezetésének számos oka lehet. Ezek egyike, hogy van ugyan igény a kétnyelvű, vagy anyanyelvű oktatásra, azonban nincsenek meg a személyi/tárgyi feltételek azok bevezetésére. Másik ok lehet, hogy a szülők nem is igénylik magasabb óraszámú a kisebbségi oktatást, mert kisebbségi identitástudatuk már meggyengült – akár teljes nyelvvesztésről is beszélhetünk – azonban egy plusz nyelv magasabb óraszámú keretében történő elsajátítását fontosnak tartják. További ok lehet, hogy egyes oktatási intézményekben a hátrányos helyzetű, halmozottan hátrányos helyzetű, sajátos nevelési igényű tanulók nagyobb arányú jelenléte miatt a szülők ebben látják a lehetőséget arra, hogy gyermekük külön osztályban, jobb színvonalon tanulhasson. A fenntartó oldaláról pedig ennek a formának – ahogy a kisebbségi oktatásnak is – a bevezetésére okot adhat akár a költségvetési hiány miatt a nemzetiségi normatívával járó csekély többlettámogatás, vagy az, hogy egyes

³⁵ Nemzetiségi német nyelven, ill. nyelvet Budapesten együtt 16 megyében lehet tanulni. Olyan településeken is folyik német nemzetiségi nyelvoktatás, ahol sem az 1944. évi, sem a 2001. évi népszámlálási adatok nem jeleznek német kisebbséget. Előfordult, hogy ezeken a településeken a létrejövő német kisebbségi önkormányzat legitimációját erősítendő saját maga kezdeményezte a nemzetiségi oktatás bevezetését.

kistelepüléseken az iskola megmentésének egyetlen esélyét látják a kisebbségi oktatás bevezetésében.

A cigány kisebbségi nevelésnek alapvetően két formája van:

- (1) Cigány kulturális kisebbségi nevelés-oktatás romani, vagy beás nyelv oktatásával
- (2) Cigány kulturális kisebbségi nevelés-oktatás magyar nyelven, romani vagy beás nyelv oktatása nélkül.

A vizsgált tanévben az iskolák szerint cigány kisebbségi oktatás beás nyelv oktatásával 9 intézményben, lovári nyelv oktatásával 19 helyen folyt, 298 esetben nem tanították egyik cigány nyelvet sem.

7. táblázat. A cigány kulturális kisebbségi oktatás formái és a résztvevő tanulók száma

Cigány nyelvet is oktatnak - beás	Cigány nyelvet is oktatnak - romani	Cigány nyelvet nem oktatnak	Összesen
828	750	51 490	53 068

A romák esetében az anyanyelvnek azért van jelentősége, mert az a nemzetiség három anyanyelven osztozik: a magyaron, a romanin és a beáson.

A népszámláláson azonban a magyar anyanyelvű romákat külön nem rögzítették, csak a romani és a beás nyelvet beszélők számát regisztrálták – ezeket is egyetlen kategóriába (cigány) összevonva; ez a szám 2001-ben 48 685 fő volt. Így a nemzetiségét tekintve 190 046 fő cigány lakosságról nem derül ki, hogy anyanyelvét tekintve hogyan oszlik meg. Annyi mindenesetre megállapítható, hogy a cigány gyermekek nagyon kis arányban tanulják anyanyelvüket a tanintézetekben. Ez az összesen 1578 gyermek a cigány anyanyelvűek 3%-át jelenti.

A nemzetiségi és cigány kisebbségi oktatást folytató intézményekben a legváltozatosabb formában folyik a nemzetiségi oktatás. Az iskolák egy részében több típusú oktatás, ill. több nyelv különböző típusú oktatása is folyik. pl. németből kétnyelvű és nyelvoktató forma, vagy német és szlovák nyelv oktatása egy-egy osztályban. Emellett előfordul, hogy az iskola a nemzetiségi nyelvoktatás mellett cigány kulturális kisebbségi nevelést is folytat valamelyik cigány nyelv oktatásával, vagy anélkül. Ezért a táblázatban az oktatási formák előfordulását tüntettük fel; tájékoztatásul azonban az iskolák számát is megadjuk.

8. táblázat. Nemzetiségi iskolák eloszlása oktatási típusok szerint

Megye/Bp.	Nyelv	Anyanyelvű	Kétnyelvű	Nyelvoktató	Kiegészítő nyelvoktatás	Beás	Romani	Cigány kult. nev. magyarul	Iskolák száma
Bács-Kiskun	horvát	2		6					25
	német	5	3	14	1				
	szlovák			1					
	cigány						1	4	
Baranya	horvát		2	3					58
	német		5	43					
	cigány					5		16	
Békés	német			6					30
	román	2	5	2					
	szerb		1						
	szlovák		3	3	1				
	cigány						4	8	
BAZ	német		1	3					94
	szlovák	1		3					
	ruszin			2					
	cigány							89	
Budapest	bolgár	1			1				39
	görög			1					
	horvát		1						
	német	1	7	20					
	szerb	1							
	szlovák	1							
	cigány							9	
Csongrád	román			1					4
	szerb	1			1				
	szlovák			1					
	cigány							0	
Fejér	német		1	12					13
	cigány							1	
Győr-Moson-Sopron	horvát		2	4					17
	német		2	11					
	cigány							2	
Hajdú-Bihar	román			2					21
	szlovák			1					
	cigány						3	19	
Heves	szlovák			1					20
	cigány						1	19	
Jász-Nk.	cigány						1	18	18
Komárom-Esztergom	német		1	17					25
	szlovák			7	1				
	cigány						1	3	
Nógrád	német			3					32
	szlovák			9					
	cigány							21	

Pest	horvát			1					54
	német	2	6	35	1				
	szerb			1					
	szlovák			7	1				
	cigány						1	2	
Somogy	horvát			1					19
	német	1		3					
	cigány						3	18	
Szabolcs	német		1	7					53
	cigány						4	45	
Tolna	német		3	27					32
	cigány							5	
Vas	horvát		1	3	1				10
	német			7					
	szlovén		2	2	1				
	cigány							0	
Veszprém	német			22					28
	szlovák			1					
	cigány							5	
Zala	horvát			4					16
	német			1					
	cigány					1		10	
Összesen		18	47	298	9	6	19	294	608

Össességében a 608 iskolában a 691 (363 nemzetiségi + 319 cigány kisebbségi) oktatási forma fordul elő, amelyen belül a nemzetiségi nyelvoktató típusok 52,5%-ot, a cigány kisebbségi oktatás típusai pedig 47,5%-ot tesznek ki. Az anyanyelven történő oktatás aránya a nemzetiségi típusokon belül 5%, a kétnyelvű oktatásé 10%. Nyelvoktatásban 82%, kiegészítő nemzetiségi nyelvoktatásban pedig 3% vesz részt. **A romák esetében az esetek 92%-ban nem oktatják az anyanyelvet.**

Az egyes megyékben a következő oktatási formák találhatók:

Bács-Kiskun megye 25 intézményéből négy általános iskolában folyik cigány kisebbségi nevelés; ebből egyben romani nyelvet is oktatnak. A négy iskola közül kettőben német nyelvoktató típusú oktatás is folyik. Négy iskolában német és horvát nyelvet oktatják egyszerre. Szlovák nyelv oktatására két iskolában kerül sor. Egy iskolában pedig a tananyag német nyelven és két nyelven történő oktatásával is találkozhatunk.

Baranya megyében 58 intézményben folyik kisebbségi oktatás. 16 iskolában cigány kisebbségi nevelésben részesülnek a diákok nyelvoktatás nélkül, egyben pedig a beás nyelv oktatásával egybekötve. Négy iskola vállalkozott arra, hogy cigány kisebbségi nevelés nélkül csak beás nyelvet tanítson. Öt településen a horvát és a német nyelvet egyaránt nyelvoktató formában tanítják, illetve két iskolában folyik német kétnyelvű és nyelvoktató típusú oktatás.

Békés megye a román nyelvoktatás központja. Ebben a megyében két iskolát kivéve, ahol romani nyelv oktatásával egybekötött cigány kisebbségi kulturális nevelés, oktatás folyik, mindegyik iskola csak egy nyelvet oktat egy típusban. A békés megyei német nemzetiségi oktatás a népszámlálási adatok szerint két településen nem indokolt.

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a nemzetiségi oktatást folytató iskolák 94%-ában folyik cigány kisebbségi kulturális nevelés nyelvoktatás nélkül. Két iskolában emellett szlovák nyelvoktatást is szerveztek. Egy településen egy iskolában folyik szlovák anyanyelven történő oktatás mellett a szlovák nyelv oktatása is, egy iskolában pedig a kétnyelvű német oktatás mellett a német nyelv oktatása. A népszámlálási adatok igazolják a nemzetiségi iskolák létét.

Budapesten négy iskolában német kétnyelvű és német nyelvoktató tanítási forma működik. A bolgár és a görög kisebbség közoktatási rendszerben egyedül a fővárosban rendelkezik oktatási lehetőséggel. A népszámlálási adatok visszaigazolják a budapesti német nemzetiségi iskolák létét.

Csongrád megye három településének négy intézményében folyik nemzetiségi oktatás. Ez az egyik megye, ahol nincs semmilyen nemzetiségi német nyelvoktatás, de ezt a népszámlálási adatok is alátámasztják. Emellett nincs cigány kisebbségi oktatás sem.

Fejér megyében kizárólag német nemzetiségi oktatás, egy iskolában pedig cigány kulturális nevelés, oktatás folyik. Egy iskolában kétnyelvű német-magyar és német nyelvoktató típust is találtunk. A népszámlálási adatok szerint három település iskolájában nem indokolt a német nemzetiségi oktatás. Egy városban pedig négy iskolában lehet német nemzetiségi német nyelvoktatásban részt venni, miközben a népszámlálási adatok 50%-al kevesebb németet mutatnak.

Győr-Sopron-Moson megyében ugyancsak találtunk egy olyan iskolát, ahol németül és magyarul folyt az oktatás, valamint a nyelvoktató forma is jelen volt. Egy iskolában pedig két nemzetiségi nyelvet, a horvátot és németet is tanítják nyelvoktató formában. A népszámlálási adatok azt mutatják, hogy öt településen nem indokolt a német nemzetiség oktatás fenntartása. Egy település önkormányzati honlapján az olvasható, hogy „A nemzetiséget tekintve kisebbség nincs a településen”, a NEFMI statisztikája szerint azonban német kiegészítő nemzetiségi oktatás folyik a település általános iskolájában.

Hajdú-Bihar megyében a nemzetiségi iskolák 90%-a cigány kisebbségi kulturális neveléssel foglalkozik; köztük kettőben romani nyelvoktatás is folyik, egy iskolában viszont csak a romani nyelvet oktatják cigány kisebbségi oktatás nélkül. Ezen kívül két iskolában román, egyben pedig szlovák nyelvet oktatnak.

Heves megyében a 20 iskolából egyetlen településen működik szlovák nyelvoktatás. 19 oktatási intézményben cigány kisebbségi nevelésben részesülnek a diákok, közte egy intézményben romani nyelvoktatással egybekötve.

Jász-Nagykun-Szolnok megyében a kisebbségi oktatást, nevelést biztosító iskolák közül mindegyik csak cigány kisebbségi kulturális neveléssel foglalkozik; egy iskolában beás nyelvet is oktatnak.

Komárom-Esztergom megye egy általános iskolájában két nyelven, németül és magyarul oktatnak, egyúttal azonban német nyelvoktatás is folyik. Két iskolában nyelvoktató formában németet és szlovákot egyaránt tanítanak, a romani nyelv tanulására pedig egy iskolában van lehetőség. A népszámlálási adatok tanúsága szerint ebben a megyében hét településen nem indokolt a német nemzetiségi oktatás folytatása. Találtunk olyan településeket, ahol 2-6 német nemzetiségű magyar állampolgár él, az általános iskolába pedig 138, ill. 245 magát német nemzetiségiként beíratott gyermek jár. Előfordul azonban, hogy a település német

nemzetiségű lakossága meghaladja a német nemzetiségi oktatásra beiratkozott gyermekek háromszorosát, illetve ahol százon jóval felüli nemzetiségi lakosság mellett nincs nemzetiségi oktatás.

Nógrád megyében a kisebbségi oktatással foglalkozó iskolák 65%-ában cigány kulturális nevelés, oktatás folyik. Emellett három település iskolájában német, kilenc település iskolájában pedig szlovák nyelvet lehet tanulni. A népszámlálási adatok alapján egy településen nem indokolt német nemzetiségi oktatás szervezése, míg két tradicionálisan német településen alulmarad a nemzetiségi oktatásban résztvevők száma a létszámokból kikövetkeztethető arányoktól. Két településen a szlovák nemzetiségű lakosság 2-3 fős eloszlása nem teszi hitelessé az iskolákban folyó nyelvoktató nemzetiségi oktatást.

Pest megyében a kisebbségi oktatási intézmények 83%-ában német nyelvoktatás folyik. Ebből két iskolában a nyelvoktatás mellett német-magyar kétnyelvű oktatásban is részesülhetnek a tanulók. Egy-egy település iskolájában horvát, német, illetve szerb nemzetiségi nyelvoktatásra van mód. A népszámlálási adatokhoz képest a diákok száma három települést kivéve mindenütt jóval nagyobb arányú. Előfordul, hogy tízszer több általános iskoláskorú gyermek jár német nemzetiségi oktatásra, mint ahány német egyáltalán a településen él. Reálisnak tűnő arányokat csak három településen találtunk.

Somogy megye 19 kisebbségi iskolájából 18-ban folyik cigány kisebbségi kulturális nevelés, háromban a beás nyelv oktatásával együtt. Egy iskolában a beás mellett horvátul is lehet tanulni, kettőben pedig a beás mellé német nyelvoktató és anyanyelvű típus kapcsolódik. Ezekben az iskolákban azonban a tanulók kétharmada a cigány kisebbségi nevelésben, ill. beás nyelvoktatásba vesz részt. A három iskola német nemzetiségi jellegét a népszámlálási adatok nem támasztják alá. Az egyik településen egy fő vallotta magát németnek, a település iskolájának német nemzetiségi osztályaiba viszont 126 gyermek tanul. A másik településen öt fő mellett 79 gyermeket írtak be német nemzetiségi oktatásba.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 85%-os a cigány kulturális oktatást nyújtó iskolák aránya, de csak két iskola nyújt egyben romani nyelvoktatást is. Két további iskolában csak romani nyelvoktatás folyik cigány kisebbségi oktatás nélkül. A hét iskolából, ahol a német nemzetiségi nyelvet oktatják, egy intézményben német-magyar kétnyelvű oktatásban is részt lehet venni. A népszámlálási adatok azonban egy települést kivéve nem igazolják a német nemzetiségi iskolák, osztályok létét. Egy településen a német nemzetiségi oktatásban résztvevő gyermeket aránya az egyik településen hatszorosa a magát németnek valló állampolgároknak. A másik két településen egyetlen német nemzetiségű állampolgárt sem regisztrált a népszámlálás. Ehhez képest 95, ill. 186 gyermek vesz részt nyelvoktató német nemzetiségi oktatásban!

Tolna megyében a német nyelv dominál; az iskolák 84%-a nyelvoktató formában tanítja az anyanyelvet. A 27 iskolából háromban két nyelven is lehet tanulni. A népszámlálási adatok alapján három településen semmiképpen sem indokolt a német nemzetiségi oktatás.

Vas megyében egyetlen iskolában sincs cigány kisebbségi kulturális nevelés, viszont ez az egyetlen megye, ahol a szlovén nyelv oktatásával foglalkoznak. A négy iskola közül kettőben két nyelven tanulnak a diákok, kettőben a nemzetiségi nyelv oktatására kerül sor. Horvát nyelven, ill. nyelvet öt nemzetiségi iskolában tanítanak, nemzetiségi németet pedig öt településen hét iskola oktat, két-két településen több típusban is. Három településen a

népszámlálási adatok nem támasztják alá a német nemzetiségi iskola működését. Cigány kisebbségi oktatás a megyében nincs.

Veszprém megye öt iskolájában kizárólag cigány kulturális nevelésben részesülnek a tanulók nyelvoktatás nélkül. Egy iskolában van szlovák, 22-ben pedig nemzetiségi német nyelvoktatás. A népszámlálási adatok alapján azonban csupán hét település iskoláiban indokolt a német nemzetiségi oktatás.

Zala megyében ugyancsak a cigány kulturális nevelést biztosító iskolák vannak többségben (62,5%). A beás nyelv oktatása egy iskolában megoldott, de itt a tanulók nem részesülnek mellé cigány kisebbségi nevelésben. Négy településen horvát, egy településen pedig német nemzetiségi nyelvoktatás folyik. A népszámlálás szerint 27 fő német nemzetiségű él ezen a településen; nemzetiségi oktatásban viszont 95 tanuló vesz részt.

A nemzetiség oktatásban résztvevő tanulók létszámának megyénkénti eloszlása a következő:

9. táblázat. *Nemzetiségi iskolatípusok és tanulók megyénkénti eloszlása*³⁶

Megye/Bp	Nyelv	An.	Kétny.	Nyokt.	Kieg.	Össz.	Beás	Romani	C. kult.	C. össz.	Össz.
Bács-Kiskun	horvát	180		364		544					
	német	590	527	3297	40	4454					
	szlovák			115		115					
	össz.	770	527	3776	40	5113		25	282	287	5400
Baranya	horvát		268	295							
	német		919	7132							
	össz.		1187	7427		8614	429		3268	3697	12 311
Békés	német			715							
	román	138	497	147							
	szerb		69								
	szlovák		644	234	56						
	össz.	138	1210	1096	56	2500		118	2116	2234	4734
BAZ	német		34	219		253					
	szlovák	8	138	264		410					
	ruszin			48		48					
	össz.	8	172	531		711			15371	15371	16 082
Budapest	bolgár	6			24	30					
	görög			11		11					
	horvát		114			114					
	német	102	1155	3095		4352					
	szerb	76				76					
	szlovák	72				72					
	össz.	256	1269	3106	24	4655			1165	1165	5820
Csongrád	román			75		75					
	szerb	9		34	88	131					
	szlovák			192		192					
	össz.	9		301	88	398				0	398
Fejér	német	11		2404		2415			31	31	2446
Győr-M.-Sopron	horvát		82	200		282					
	német		371	1967		2338					
	össz.		453	2167		2620			279	279	2899

³⁶ An.=Anyanyelvű, Kétny.=Kétnyelvű, Nyokt.=Nyelvoktató, Kieg.=Kiegészítő nyelvoktatás, C.kult.=Cigány kulturális nevelés magyar nyelven.

Hajdú-Bihar	román			275		275					
	szlovák			9		9					
	össz.			284		284		214	3782	3996	4280
Heves	szlovák			30		30		65	3315	3380	3410
Jász-Nk.	össz.					0	60		4490	4550	4550
Komárom-Esztergom	német		160	3179		3339					
	szlovák			880	37	917					
	össz.		160	4059	37	4256		52	263	315	4571
Nógrád	német			202		202					
	szlovák			708		708					
	össz.			910		910			2841	2841	3751
Pest	horvát			87		87					
	német	411	716	8198	54	9379					
	román			116		116					
	szerb	14		19		33					
	szlovák	26		928	105	1059					
	össz.	451	716	9348	159	10 674		51	114	164	10 838
Somogy	horvát			93		93					
	német	25		280		305					
	össz.	25		373		398	164		3232	3396	3794
Szabolcs	német		191		191		226	7672		9176	
Tolna	német	587	4925		5512		1008	1008	6520		
Vas	horvát	80	78	14	172						
	német		642		642						
	szlovén	56	23	17	96						
	össz.	136	743	31	910				0	910	
Veszprém	német		3363		3363						
	szlovák		43		43						
	össz.		3406		3406			1274	1274	4680	
Zala	horvát		365		365						
	német		95		95						
	össz.		460		460	175		1007	1182	1642	
Összesen		1657	6619	46 433	435	55 144	828	750	51 490	53168	108 212

Nemzetiségi anyanyelven a nemzetiségi iskolákban járó tanulók 3%-a, köztük a bolgár, a horvát, a német, a román, a szerb, és a szlovák közösségek gyermekei tanulnak. Ez az arány gyakorlatilag az igen előrehaladott nyelvi asszimilációra utal. **Az anyanyelven oktatott diákok 83%-a német nyelven tanul. Az anyanyelvi német oktatás Bács-Kiskun³⁷ és Pest megyében összpontosul.**

A horvát anyanyelvi oktatásra csak Bács-Kiskun megyében van lehetőség, szlovákra és szerbre Budapesten és Pest megyében, románra pedig kizárólag Békés megyében kerül sor.

³⁷ Bács-Kiskun megyében találtunk olyan települést, ahol 15 német nemzetiségű lakos mellett az iskolában 367 diák, egy másik településen pedig 45 német lakos mellett 665 diák részesül német nemzetiségi oktatásban. Ezek a településeken az iskolák, kistérségi társulások fenntartásában működnek, és több településről fogadnak tanulókat.

A két nyelven a nemzetiségi iskolákba, osztályokba járó tanulók 12%-a tanul. **Ebben a nyelvoktató típusban az összes nemzetiségi tanuló 62,5%-a tanul németül és magyarul – a legnagyobb arányban Baranya, Tolna és Bács-Kiskun megyében.** A fennmaradó részen osztozik a horvát, a szlovák, a román, a szlovén és a szerb kisebbség.

A legtöbb diák a nemzetiségi nyelvoktató típusban vesz részt, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy az iskolában kezdenek el megismerkedni az anyanyelvvél.

Vizsgálatunk során a pedagógusok elmondták, hogy a nemzetiségi óvodából érkező gyermekek nyelvtudására nem lehet iskolai – akár kétnyelvű – oktatást sem építeni, mivel az óvodában elérendő tudásszint nincs meghatározva, a gyerekek nyelvi tudásszintje eltér egymástól. Bár az iskolák igyekeznek nemzetiségi óvodából toborozni tanulóikat a nemzetiségi oktatásba, ugyanakkor „kívülről” érkező, nyelvtudás nélküli gyermekeket is beiskoláznak. Ezért az általános iskolában a nyelvoktatást gyakorlatilag a nulláról kezdik.

A nyelvoktató típusú oktatásban a nemzetiségi tanulók 84%-a vesz részt; itt is a német nyelvet választók vannak többségben. (73%). Ebben a kategóriában, mint az a 3. diagramon is látható, **Baranya és Tolna megyében a legnagyobb a diákok aránya.**

A fennmaradó 27%-on osztoznak a görögök, a horvátok, a románok, a ruszinok, a szerbek, a szlovákok, és a szlovének. Közülük a szlovákok vannak a legtöbben, majd a horvátok és a románok következnek.

A kiegészítő nyelvoktató típust a statisztika szerint csak a bolgárok, a görögök, a lengyelek, a németek, a szlovákok, és a szerbek veszik igénybe. Az ide járó tanulók aránya még az 1%-ot sem éri el, mindössze 0,7%.

A népszámlálási adatok anyanyelvi bevallásai nem nyújtnak támpontot ahhoz, hogy meghatározhassuk, milyen arányban tanulnak a cigány gyermekek beás vagy romani nyelvet az általános iskolában. Csak azt tudjuk megállapítani, hogy a cigány kisebbségi oktatásban résztvevőkhöz képest nagyon kicsi az arányuk: a beás nyelvet nyelvoktató típusban tanulók 1,5%-ot, a romani nyelvet tanulók pedig 1,4%-ot tesznek ki.

A nemzetiségi oktatás legszélesebb palettáját **Budapest és Pest megye nyújtja**, a legszűkebb spektrum **Csongrád, Hajdú-Bihar, Nógrád, Veszprém és Zala megyében** található.

Jász-Nagykun-Szolnok megyében a nemzetiségi nyelvoktatás semmilyen formája nem működik; itt csak cigány kulturális kisebbségi nevelés folyik.

10. A kisebbségi oktatás jelenlegi helyzetéről

A vizsgálat során megkerestem az országos kisebbségi önkormányzatokat is, hogy átfogó képet kapjak az általános iskolákban folytatott kisebbségi nevelés, oktatás jelenlegi helyzetéről, különös tekintettel azokra a pozitívumokra, amelyeket fontosnak tartottak megemlíteni.

A **Magyarországi Románok Országos Önkormányzata** szerint a közoktatás valamennyi szintjén van román kisebbségi képzés. 14 településen folyik román kisebbségi általános iskolai (kétnyelvű és nyelvoktató), valamint Gyulán középiskolai oktatás. Román nemzetiségi általános iskolai és gimnáziumi képzésben közel 1500 tanuló vesz részt. Pozitívumként említették azt a tényt, hogy Hajdú-Bihar megyében több településen újraindult a román nyelvű képzés.

A **Magyarországi Németek Országos Önkormányzata** tapasztalata szerint *„a szülői érdeklődés a nemzetiségi oktatás, főleg annak hagyományos nyelvoktató formája iránt folyamatos és a csökkenő gyermeklétszám ellenére itt nem olyan arányú a tanulóihiány, mint a többi iskolában.”* Negatív tapasztalatokról is beszámolt az Önkormányzat: *„a normatív finanszírozás miatt több olyan intézmény is van, amelynél a nemzetiségi oktatás bevezetését ezen okból kifolyólag szorgalmazta a fenntartó, de nem biztosított a „tartalmi“ feltételrendszer, nincsenek elkötelezett pedagógusok és szülők sem.”*

Problémaként jelezték a tanulók nyelvi szintjét is, amelynek a heti 5 nyelvóra (ha a többi németül tanított tárgyat nem is vesszük figyelembe) alapján magasabbnak kellene lennie, mint ami sok helyen tapasztalható. Fontosnak tartanak, ha a nemzetiségi iskolák is részt vehetnének az országos kompetenciamérésen, mert valójában nincs átfogó kép, csak eseti tapasztalatok.

Pozitívumként említették a kétnyelvű iskolákat, amelyekből jó lenne, ha minél több lenne. *„Már csak azért is, mert a gyerekek egyre kevesebb nyelvtudással érkeznek az iskolákba, s többet kell az iskoláknak adniuk, mint évekkel ezelőtt.”* Szintén pozitívumként értékelték a honismereti óra meglétét. *„A honismereti tárgy oktatásánál csak az önálló forma tud jól működni, mert azt tapasztaltuk, hogy az integrált honismereti óra lehetőséget ad a tartalmak mellőzésére.”*

Az **Országos Szlovák Önkormányzat** szerint Magyarországon a kisebbségek nyelvvesztése igen nagy. A nemzetiségi iskola ezt a folyamatot némiképp lassítani képes, ezért a kisebbségi nevelést-oktatást kiemelt fontossággal kell kezelni. A helyi kisebbségi önkormányzatok megalakulása, működése, programjai pozitív hatással vannak a nemzetiségi oktatást folytató iskolákra is, segítik a hagyományápolást, az identitástudat erősítését és a helyi értékek átörökítését. A szlovák nyelvet tanuló diákok rendszeresen bekapcsolódnak programjaiba szlovák szavakkal, népdalokkal, néptáncokkal, hagyományok bemutatásával.

A helyi nemzetiségi iskolák megmaradása szempontjából rendkívül fontosnak tartják a helyi kisebbségi önkormányzatok törvényi kompetenciáit, kezdeményezési, véleményezési, s főként egyetértési jogukat. Pozitívum a nemzetiségi oktatási intézmények országos kisebbségi önkormányzatok általi fenntartása. Fontosnak tartják az országos kisebbségi önkormányzatok törvényes jogköreit – bár az egyetértési jog területén ezek visszaszorultak – a jogszabályalkotás, tantervek kialakítása, tankönyvkiadás stb. vonatkozásában. Továbbra is

nagy jelentőséget tulajdonítanak a szaktárca tanácsadó testülete, az Országos Kisebbségi Bizottság működésének.

Az **Országos Szlovén Önkormányzat** rendkívül pozitív lépésnek tartja, hogy mindkét Rába vidéki nemzetiségi oktatási intézményben az elmúlt években bevezetésre került a felmenő rendszerű kétnyelvű oktatás, amely révén a minőségi nyelvoktatás fejlesztése területén komoly eredmények születnek, mindamelllett, hogy a tantárgyi szakos ellátottság előírt feltételeinek teljesítése komoly kihívás elé állítja az intézményeket és fenntartóikat. Véleményük szerint a fentiekon túlmenően a tanórán kívüli szabadidős programok, és szakkörök keretében megvalósuló tevékenységek tovább növelik a szlovén nemzetiségi nyelvoktatás színvonalát.

Az **Országos Horvát Önkormányzat** szerint jellemző az általános iskolai kisebbségi nevelésre, hogy *„általában nagyon pozitív szándékot és kis hatékonyságot tükröz. A jogszabályi és tárgyi feltételek általában adottak, a megvalósítás ugyanakkor nem éri el azt az elvárt hatást, hogy a nemzetiséghez tartozó szülők kivétel nélkül a nemzetiségi iskolába írassák gyermeküket.”*

Az Önkormányzat szerint a többségi programmal is működő iskolák nyelvoktató tagozatai, osztályai gyakran a képességbeli különbségeket hangsúlyozzák, a világnyelvek presztízse sokszor erősebb a megvalósított identitás megőrzésénél. *„Ennek okai az iskolavezetésben, az ellenőrzések hiányában és egyéb, más módon az asszimiláció irányába ható „kényelmi” reflexben keresendők. A tannyelvű és kétnyelvű iskolák nagy erőfeszítéseket tesznek és csak ritka kivételként, tudunk egy-egy nyelvoktató iskolát említeni, amelyik megvalósítja a nyelvoktatáson kívül a kultúra és identitás „tanítását”, megőrzését. Pozitívum az anyanyelv újratanításának szándéka, kísérlete, de nehézséget jelent az anyanyelven való közismeret tanításának módszertani hiátusa, a képzés hiánya.”*

A **Szerb Országos Önkormányzat** a szerb nemzetiségi kisebbségi oktatás jelenlegi helyzetét komoly nehézségekkel terheltnek ítéli meg, ezeknek a nehézségeknek egy része objektív tényekből fakad, mint például a csökkenő gyermeklétszám, a másik része összhangban áll a többségi közoktatást általánosságban sújtó problémákkal, melyek elsősorban a finanszírozási nehézségekre vezethetők vissza különös tekintettel arra, hogy a szerb általános iskolák egy része kistelepülésen működő kis létszámú oktatási intézmény. Mindezen nehézségek ellenére az Önkormányzat úgy ítélte meg, hogy mind a négy tanítási nyelvű illetve két tannyelvű általános iskolájukban (Budapest, Battonya, Lórév, Deszk) magas színvonalú szerb kisebbségi oktatás, nevelés folyik. *„A települési többségi oktatási intézmények szervezeti keretein belül folyó nyelvoktató oktatás elsősorban a település lehetőségeitől illetve a megfelelő személyi feltételek (pedagógus) biztosítottságától függően, de szintén megfelelő, helyenként kiemelkedő színvonalon folyik.”*

Az **ukránok, örmények, bolgárok** esetében a kiegészítő kisebbségi oktatás terjedt el, „vasárnapi iskola” formájában működik a nyelv és kultúra átadása, illetve a bolgároknál a bolgár állam fenntartásában működő (feltehetően a következő tanévtől megszűnő) *Hriszto Botev* Bolgár-Magyar Általános Iskola és Gimnázium is végez nyelvoktatást, azonban nem nemzetiségi intézményként. A ruszinoknak két oktatási intézménye van, a Komlóskai Ruszin Nemzetiségi Általános Művelődési Központ, illetve a Kalász László Általános Művelődési Központ Általános Iskolája, Múcsony községben.

A **Magyarországi Görögök Országos Önkormányzata** 2004-től fenntartója a 12 Évfolyamos Kiegészítő Görög Nyelvoktató Iskolának, melynek székhelye a fővárosban van, emellett Miskolcon, Szegeden, Pécsen, Tatabányán és Dunaújvárosban tart fenn telephelyeket. Beloiannisz községben pedig a település fenntartásában működik a *Nikosz Beloiannisz Általános Iskola*, ahol a nyelvoktató forma keretei között oktatják a görög nyelvet.

A megkeresett országos kisebbségi önkormányzatok közül több is a kétnyelvű oktatási forma pozitívumait hozta fel példaként a kiemelkedően teljesítő intézmények felsorolása kapcsán:

„A horvát nemzetiségi programmal működő intézmények közül elsősorban a kétnyelvűek színvonala emelkedik ki, aminek magyarázata részben a többi tárgy esetében is előforduló „nyelvtanulás” valamint a hangsúlyosabban megvalósuló identitáserősítő tartalmakban keresendő. A kétnyelvű iskola, területi elhelyezkedése miatt is, egy „választás”, ezért nem rendkívüli, ha „válogatás” nélkül is egy a nemzetiségi szempontok szerinti „válogatott” tanulói kört tömörít. A nemzetiségi programot erősíti a nagyobb létszámú nemzetiséghez tartozó pedagógus, ami a nyelvoktatónál gyakran egyetlen főre korlátozódik.”

„A szlovák kétnyelvű nemzetiségi intézményekben a kisebbségi oktatás-nevelés kérdésénél sokkal többről van szó, hiszen itt olyan értékközvetítés valósul meg, amely nemcsak az adott kisebbségi nyelv és népismeret tanításának köszönhető. A kétnyelvű nemzetiségi iskolák jelentős része diákotthoni szakfeladattal is rendelkezik, így a működés rendje folyamatos. Évtizedek során természetessé vált, hogy a hazajáró tanulók is estig tartózkodnak az intézményben. Ennek személyiségformáló ereje és a közösség szereplőinek (szülő, tanár, diák) szoros együttműködése, összetartozása, az intézmények értékrendje, és eredményessége jónak, helyenként kiválónak minősíthető. A kétnyelvű nemzetiségi intézmények előnyei: értékek átörökítése, identitástudat erősítése, hagyományok ápolása, nemzetiségi nyelv elsajátítása magasabb szinten, felkészítés nyelvvizsgára.”

A vizsgálat során felkeresett intézmények vezetői, illetve a településen működő kisebbségi önkormányzatok több, a kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó kérdésre is válaszoltak a tekintetben, hogy milyen nyelvismerettel érkeznek a tanulók az oktatási intézményekbe, számíthat-e az iskola a család nyelvismeretére, a kisebbségi kultúra és a hagyományok átadására, segít-e az óvoda a nyelvátadásban.

A megkeresett, és érdemi választ adó nemzetiségi oktatási intézmények azt az állítást, hogy *„a kisebbségi anyanyelv nagyanyanyelvvé vált”,* vagyis hogy a szülők generációja már nem beszéli a kisebbség nyelvét, 80%-ban találták igaznak.

Azt az állítást, hogy *„a kisebbségi nevelésben az iskola érdemben építhet a szűkebb családi nyelvhasználat során megtanult kisebbségi nyelvre”,* általában részben igaznak tartották, az iskolát látogató tanulók sokszínűsége, családi háttérük sokfélesége miatt. Csupán két település horvát nyelvet oktató intézménye nyilatkozott úgy, hogy teljes mértékben számítani lehet a családból hozott nyelvtudásra. Azt a kijelentést viszont, hogy *„a kisebbségi nevelésben az iskola építhet az óvoda során megtanult kisebbségi nyelvre”,* a megkeresettek csaknem fele gondolta teljes mértékben igaznak, ezekben az esetekben általában óvoda-iskola komplexumról volt szó.

Azt az állítást, hogy *„a gyermek anyanyelve a kisebbségi nyelv, az alapszintű kisebbségi nyelvi kommunikáció teljes”,* csupán a budapesti szerb iskola találta teljes mértékben igaznak, a többi intézmény egyik fele szerint részben igaz, másik fele szerint pedig nem igaz az állítás.

A felkeresett intézmények beszámolója szerint a szülők döntő hányada (50-80%-a) kisebbségi hovatartozása alapján, a kisebbségi kultúra és nyelv átörökítése érdekében választja a kisebbségi oktatási intézményt, és csupán egy olyan nemzetiségi iskola volt, ahol a válaszadó szerint nagyobb arányban választják a szülők a nemzetiségi oktatást pusztán a nyelvtanulás miatt, kisebbségi identitás nélkül.

Vizsgáltam a kisebbségi nyelvhasználat tanórán kívüli színtereit is, és megállapítható, hogy bár az intézmények mindent megtesznek azért, hogy a kisebbségi nyelv, mely nagyobb részben nem a tanulók anyanyelve, minél teljesebb nyelvi környezetként legyen jelen az iskolában, a tágabb nyelvi környezet miatt a tanulók spontán nyelvhasználata az esetek döntő többségében mégis a magyar.

Az esetek többségében az iskolai ünnepségek és szakkörök esetében a válaszadók vagy kizárólag, vagy nagyrészt a kisebbségi nyelvet jelölték meg a kommunikáció eszközeként. Ez az arány már inkább a magyar nyelv irányába billen a menzán, a napköziben vagy a kirándulások során. A szülői értekezletek és fogadóórák az esetek döntő többségében magyar nyelven folynak.

11. Kisebbségi népismeret és identitás

Az identitás mint tudásszociológiai és szociálpszichológiai képződmény, nem önmagában és nem önmagától létező jelentés. Az identitás szándékos alkotás eredménye, névadás, ezáltal jelentés és jelentéskonstrukciók létrehozása. Az identitás, melynek felépítettsége társadalmilag, kulturálisan és politikailag is meghatározott, az önmeghatározás, valamely csoporthoz való tartozás alapja és meghatározója. Mivel az identitás a tanulás folyamán létrejött társadalmi kategorizáció eredménye, egyúttal szociálpszichológiai kategória is, a „mi” és az „ők” határán keletkezik, s amely mintegy iránytű, orientálja és segíti az egyént abban, hogy megalkossa, megtalálja a helyét a társadalomban, illetve annak kisebb-nagyobb csoportjaiban.

Az adott közösségre jellemző identitása csak az adott közösségekben élő egyéneknek van, amit abban az adott közösségben sajátítanak el, amelybe beleszülettek! Hisz az identitás nem más, mint a világról és önmagunk hovatarozásáról alkotott, az elsődleges és a másodlagos szocializáció során megtanult, internalizált és vállalt hétköznapi tudáskészlet, hovatarozásunk orientációs rendszere, amely kognitív tartalmai, értékszempontjai mellett mélyen gyökerező érzelmi attitűdökkel rendelkezik.

Az identitás egyúttal érték kategória, amely a csoportidentitás a csoport tagjainak affiliációból épül fel; egyszerre hordoz kognitív, értékszempontú és emocionális összetevőket. A kognitív elemet az egyén tudatában az a tudás jelenti, hogy tagja egy más csoportoktól különböző csoportnak. Az érték-elem a csoporttagsággal járó értékösszefüggéseket jelenti, azt, hogy érdemes-e és ha igen miért, vagy ha nem, miért nem, a csoport tagjának lenni. Az emocionális elem tartalma, jelentése pedig ezektől az értékelésektől függ.

Az identitás megtanult tudáskészleteti elemei, a külső szemlélő számára látható és érzékelhető objektív jegyei, valamint a külső szemlélő számára láthatatlan és elérhetetlen szubjektív összetartozás-tudat, belső kohézió. A származás, közös anyanyelv, név, a csoportra jellemző, együtt megélt történelmi sors, értékek, értékelések, értelmezések, tipizációk, szimbólumok alkotják az identitás tudáskészletének elemeit, amely nélkül nem létezik identitás, csoporthoz tartozás, még akkor sem, ha az egyén az identitásválasztás szabadságával élve az adott csoporthoz tartozónak vallja magát. Az identitás sajátos interakciós mező, amelyben csak a közös tudástartalmakkal rendelkezők értik meg egymást.

A nemzetiségi identitás kisebbségi identitás, amelynek legfontosabb eleme a többség asszimilációs kínálata miatt az önmegtartás, a csoport túlélési stratégiájának kidolgozása, fenntartása és átörökítése. A többségtől kulturálisan eltérő tradicionális elemek a másság legfőbb kritériumait, reprezentációjuk pedig a kisebbségi öntudat és a csoportszolidaritás, valamint a csoportkohézió alapját jelentik és ebben a vonatkozásban a túlélésben stratégiai funkciójuk van.

A többséggel való több évszázados együttélés következtében bizonyos elemek, elem- és tradíció-együttesek vagy viszonyulások elhalványulásuk és gyengülésük vagy éppen a többséggel azonos voltuk miatt azonban, pl. egyes kulturális vonatkozások, a nyelv, követett viselkedésminták, történelmi megítélések, vallás, a többségtől való elkülönülésnek már nem egyértelmű határjelei. A többségtől kulturálisan eltérő tradicionális elemek azonban a másság legfőbb kritériumait; a fennmaradt és megőrzésre, átadásra érdemesített kulturális repertoár reprezentációja pedig a kisebbségi öntudat és a csoportszolidaritás, valamint a csoportkohézió

alapját jelentik: a túlélésben alapvető stratégiai funkciójuk van; míg a nem egyértelműsítően etnikai határjelek az asszimiláció felé tolják el a nemzetiségeket.

Az egyén nemzetiségi identitása alatt tehát az egyén azon szubjektív azonosságérzését és élményét, csoportlojalitását érthetjük, amit az iránt a kisebbségi csoport iránt érez, amelybe beleszületett, s ahol elsődleges szocializációja során speciális, csak a csoportra jellemző és a másokkal való összehasonlítás alapját képező kategoriális elemkészletet tartalmazó, az etnikai identitás bázisát képező etnikai tudásanyagot sajátít el. Ebben a tudáskészletben tárolódik többek között a származás közös tudatát megalapozó hit, a megkülönböztetést szolgáló kulturális repertoár, a habitus és a szokások hasonlóságát meghatározó, „a reflexió és az érvelés tartományán kívül eső” tradíciókészlet és értékrendszer, valamint és a túlélési stratégiák megkonstruálásának és működtetésének gyakorlata. Ezen az azonosulást és elkülönülést egyszerre felkínáló bázison alakítja ki a csoport saját identitását.

A kisebbségi lét megkülönböztető jegyei, a származás, az anyanyelv mindennapos használata, a közös sors tudata, a mindennapi élet elkülönült apró kis szokásai, a csoport tárgyi és szellemi kultúrája, a csoporthoz fűző-kötő emlékek, hagyományok, életvezetési módok, ünneplési szokások és a vallás révén az egyén születésétől fogva egy adott nemzetiségi vagy etnikai csoport tagjának érezhette magát. Identitása senki által nem volt megkérdőjelezhető és megkérdőjelezendő. Egyértelmű határok, legfőképpen a nyelvhatár jelölte ki a csoporthoz tartozás határait. Az identitás elsajátítása a családban, a rokonságban, a falukörnyezetben történt. A gyermekek a családban tanulták meg a nemzetiségi anyanyelvüket, nem volt szükség ezek külön védelmére. A nyelv olyannyira volt a nemzetiséghez való tartozás egyértelmű határkijelölő ismérve, hogy az 1870. évi első hivatalos népszámlálástól kezdve 1930-ig az összeírások alkalmával csak az anyanyelvre kérdeztek rá. A mindennapi munkába bevont gyerekek odahaza sajátították el az öltözködési, főzési, étkezési, munka- és szabadidős kultúrát; a bálokon a felnőttektől lesték el a tánclépéseket; a mesterségek vagy a zenélés hagyománya pedig apáról fiúra szállt. Saját nyelvét, a hagyományait, a kultúráját az évszázados asszimilációs nyomás ellenére a nemzetiségek éltették, ápolták és örökítették át mindenféle állami védelem nélkül.

A 21. században a nemzetiségi identitás eredeti elemei feledésbe merültek. Helyettük olyan karakterisztikumok tűntek fel, mint képviselőség a kisebbségi önkormányzatokban, vagy tagság, tisztségviselés a kisebbségi társadalmi szervezetekben, társadalmi tevékenység végzése a kisebbség érdekében, kisebbségi kultúrát őrző, ápoló kulturális csoporttagság, de kisebbségi identításelemmé lépett elő a kisebbség érdekében végzett egyéb, a kisebbséggel kapcsolatba hozható tevékenység is. Míg egykor a beleszületés, valamint a csak a kisebbségi közösségre jellemző tudás és tradíció jelölte ki a csoporthatárokat, addig mára a nyelvi asszimiláció, a vegyes házasságok és a modernizációnak áldozatul eső kisebbségi kultúra jelentős részének elvesztése elmosódottá tette a kisebbségi csoport határait. Ami valamikor az élet megkérdőjelezhetetlen, egyértelmű és természetes velejárója és meghatározója volt, olyan tudás, amit az egyén elsődleges szocializációja során a családjában és szűkebb lakóköznyezetében sajátított el. Mindez manapság iskolai tananyagká, a másodlagos szocializáció során megtanulandó leckévé, illetve a szabad identitásválasztás elve alapján a nemzetiségi/etnikai csoporthoz nem tartozók számára is elérhetővé vált. Az anyanyelv és a kisebbségi identitás elsajátítására az iskolában kerül sor, a többségi társadalom gyermekeivel együtt.

Napjainkra a kisebbségi nyelv és kultúra elsajátítását népismeret tantárgy keretében törvények szabályozzák, a nemzetiségi identitás jogi kategóriákban megjelenő védendő, megőrzendő és ápolásra szoruló, gyakorlatilag külsődleges jegyek gyűjteményévé vált.

Kérdés az is, hogy manapság, amikor a családi háttér végképp eltűnni látszik a nemzetiségi nevelésből, hol tárolódik az a tudáskészlet, ami a nemzetiségi identitás tartalmát és lényegét jelenti? Különösen akkor vetődik fel élesen ez a kérdés, amikor városi iskolákban olyan tanárok tanítanak népismeretet, akik csak könyvekből, vagy az internetről tájékozódnak és soha nem voltak részesei a nemzetiségi kultúrának.

12. A kisebbségi népismeret mint tantárgy

A kisebbségi népismeret fogalma olyan tudást jelent, amelyet valamely kisebbségi csoport önmagára nézve érvényesnek tart, s amely a csoport önismereteként funkcionál. Ez segíti az önmeghatározást, biztosítja a másoktól való különbözőség élményét.

A kisebbségi népismeret bevezetése előtt a kisebbségi iskolákban a tanulók az anyanyelven kívül a földrajz- és a történelem-, illetve a rajz- és énekórákon ismerkedhettek a nemzetiségi és anyaországi civilizációval, a nemzetiség történelmével, földrajzával, emellett természetesen foglalkoztak az irodalommal, népköltéssel és népdalokkal is.

A NAT szerint a kisebbségi oktatás célja az anyanyelv fejlesztése, teljes körű biztosítása mellett a kisebbségi önazonosság megőrzése és erősítése. Ennek érdekében feladata: az adott kisebbség nyelve szóbeli és írásbeli készségének kifejlesztésével az adott anyanyelv művelt köznyelvi szinten történő elsajátítása és használata; a történelmi hagyományok, anyanyelvi kultúra, a zene, a képzőművészet, a népköltészet, a szokások és hagyományok megismertetése és ápolása, az anyaország életének, kultúrájának, történelmének elsajátítása; a különböző kultúrák értékeinek megismerésén keresztül a toleranciára, a másság elfogadására és megbecsülésére való nevelés; a cigányság társadalmi felemelkedésének és beilleszkedésének elősegítése.

Minden kisebbségi oktatási formában a kisebbségi anyanyelv és irodalom, valamint a kisebbségi népismeret oktatása első osztálytól az irányelv szerint történik. E szerint az anyanyelv és irodalom önálló tantárgy, a népismeret oktatható önálló tantárgyként vagy integráltan. Egy 2003-ban zajlott kutatás³⁸ tapasztalatai szerint a népismeret önálló formában való tanulása csak jobb nemzetiségi nyelvtudás esetén mehet végbe. A tantárgy tanítási nyelvét az iskola oktatási típusa és azon belül a pedagógiai program határozza meg. A kétnyelvű és az anyanyelvű oktatás esetén a tantárgyat önálló tanítása esetén a nemzetiség nyelvén kell tanítani, míg az integrált forma alkalmazásakor a nemzetiség nyelve, a magyar nyelv vagy mindkettő lehet.

A kutatás zárótanulmánya hangsúlyozza, hogy az iskolák az önálló tantárgyként való tanítás előnyeként tartják számon, hogy az elvárások jól körvonalazódnak, hátrányaként viszont, hogy óraszámát nehéz „kigazdálkodni”. Értelemszerűen az integrált tanítás előnyeként fogalmazzák meg az óraszámnyereséget, hátrányaként, hogy a követelmény valódi teljesítése így nehezen követhető. A kutatás adatai szerint az iskolák többsége a kisebbségi népismeret tantárgyat más tantárgyba integráltan tanítja. A válaszolók mintegy fele nyilatkozott úgy, hogy az oktatási formának nincs jelentősége, mivel sem pozitív, sem negatív irányban nem befolyásol. A befogadó tantárgyak között a nemzetiség nyelve és irodalma tantárgy vezet, ezt követi a hon- és népismeret modul, majd általános iskolában a készségtárgyak, osztályfőnöki foglalkozás és a magyar nyelv és irodalom.

³⁸ A fenti fejezet a következő kutatás megállapításai alapján készült: Vámos Ágnes – Bodonyi Edit – Kovács Anna – Müller Rodica: Kisebbségi népismeret oktatása a nemzetiségi iskolákban I-II.A KÁOKSZI Nemzetiségi Központjának Kutató-Fejlesztő Csoportja 2003-ban a kisebbségi népismeret tantárgy oktatását vizsgálta. A vizsgálat során a kérdőíves adatgyűjtés és fókuszcsoporthoz megbeszélés mellett a csoport elemezte a kerettanterv kisebbségi népismeret tantárgy követelményrendszerét is. A megkeresett 349 kisebbségi oktatást folytató általános iskolából 258 válaszolt, a minta reprezentatívnak volt tekinthető. A két tanulmány e kutatás zárótanulmányának része. 2009. június 17. <http://www.ofi.hu/tudastar/kisebbségi-nepismeret>

A kisebbségi népismeret tantárgy tanítása az első évfolyamtól kezdődik, s felmenő rendszerben vezették be az 1. és az 5. osztályban. Heti óraszama önálló oktatás esetén 0,5-2 óra. Az esetek mintegy 20%-ában heti egy órában folyik az oktatás, 5% esetében kéthetenként jut rá egy óra. Az általános iskolákban magasabb óraszámot tudnak biztosítani, mint a középiskolákban. A nyelvtanító kisebbségi oktatást folytató iskolákban szintén magasabb az órakeret, mint ott, ahol a nemzetiség nyelve a tannyelv. Az órák többsége tömbösített. Integrált oktatásban nem tipikusan fordult elő, hogy a befogadó tantárgy óraszama emiatt megnőtt volna, ha mégis, akkor ez csak a nemzetiség nyelve és irodalma tantárgy volt.

A hivatkozott kutatás szerint a kisebbségi népismeret tantárgyat önálló órakeretben oktatók szakja jellemzően egy szak, nemzetiségi nyelv és irodalom, illetve kétszakosság esetén a társszak a magyar nyelv és irodalom vagy valamely társadalomtudomány. Az integrált formában tanítók többsége is nemzetiségi nyelv és irodalom szakos. Nagy számban és arányban vannak még társadalomtudomány szakosok, illetve alsó tagozaton tanítók és ún. készségi tárgyak szakosok. Mivel nincs előírás arra, hogy milyen végzettséggel lehet e tárgyat önálló formában oktatni, ezért előfordul, hogy olyan pedagógusokra osztják, akik óraszámhiánnyal küzdenek, például számítástechnika vagy természettudomány szakosra.

A népismeret önálló tantárgyként való oktatásához több kisebbség esetében nincs a tantárgy tanítására felkészítő felsőfokú oktatás. A nyelvészeti tanárképzés még ma is inkább bölcsészeti jellegű, nyelvész-filológus irányultságú, nem mindenhol kap kellő fontosságot a módszertani felkészítés. Nem sajátítják el a hallgatók a gyűjtő és feldolgozó munka módszertanát, sőt a népismereti tartalmak oktatását sem. Kevés a népismereti speciális kollégium vagy ún. választható tanegység.

A nemzetiségi népismeret tantárgy oktatása során mind az önálló órakeretben, mind a tantárgy valamely részét saját tantárgyukba integráltan tanítók körében is problémát jelentett a tankönyvek és egyéb segédletek hiánya. A kutatás szerint nincsenek egyéb oktatási segédletek, szakszókincsgyűjtemények, nemzetiségi nyelvű forrásgyűjtemények, kézikönyvek, szemléltetőeszközök. Ha nincsenek olyan kiadványok, amelyek a pedagógus munkáját könnyítenék, segítenék a felkészülésben, akkor a tanítás tervezésekor a tanároknak aránytalanul nagy teher hárul. A vizsgálat során azt tapasztalták, hogy az iskolákban a kultúra és a nyelv oktatása fontosabb cél, mint az önazonosság fejlesztése.

A népismeret integrált formában való oktatásával kapcsolatban a kutatásba bevont intézmények pedagógusai a következő véleményeket fogalmazták meg:

„Mindenképpen fontosnak tartom a népismeret tantárgy tanítását, már előbb is szükség lett volna rá, hiszen a gyerekek igen nagy százaléka otthonról már nagyon kevés ismeretet szerez saját nemzetiségéről.” Vagy: *„Legnagyobb problémának látom, hogy a nemzetiségi iskolákban tanító kollégák nagy része nem kötődik a kisebbséghez, nincsenek arról ismeretei, ezáltal sem érzelmileg, sem tudásszintje alapján nem motivált.”* Vagy: *„A gyerek táncol, énekel, hangszeren játszik, gyűjtőmunkát végez, verset mond stb., egy életre elkötelezi magát a hagyományok ápolására, identitástudata kialakul, fejlődik.”*

A kisebbségi népismeret önálló óraszámában való oktatásának fontosságát is többen hangsúlyozták, egy válaszadó szerint e nélkül az oktatás csupán idegennyelv-oktatás lenne. A válaszadók szerint:

„Közösségformáló ereje van a régi hagyományok, szokások felelevenítésének, a nagymamák örömmel, odaadással vesznek részt például a tánccsoportok öltöztetésében, ruhák varrásában, rendezésében. Tanítják a régi dalokat, verseket, mesélnek a régi életformáról stb. A fellépéseken ők a leghálásabb közönség, örülnek, hogy újra átélhetik fiatalkoruk emlékezetes eseményeit.” Vagy: „a népismeret önálló tantárgyként tanítását, témaköreinek feldolgozásán keresztül a nemzetiség történelmének, kultúrájának, hagyományainak, szokásainak megismertetését, a hagyományápolást és -teremtést, amelynek a diákok identitástudatának formálásában jelentős szerep jut, fontosnak tartom.” Vagy: „A családon belül egyre kevésbé használják a nemzetiség nyelvét, egyre kevesebb ismerettel jönnek iskolába a tanulók.” „Nehezíti a munkánkat, hogy azok az egyszerű emberek, akikkel mi találkozunk, sokszor még a nemzetiséghez tartozó (roma) voltukat is tagadják – így az identitástudatuk pozitív erősítése sokszor problémát okoz.”

Az OH vonatkozó témájú jelentése a fentiekhez hasonlóan arra a megállapításra jutott, hogy a népismeret oktatásában meghatározó a tantárgyakba történő integrált oktatás. Hangsúlyozták, hogy *„integrált oktatás esetén az ismeretanyag adott tantervekbe építése nem követhető nyomon, és nem történik meg a tantárgy óraszámának megemlése”*.³⁹

A vizsgálatom során felkeresett intézményeknek arra a kérdésre adott válaszaiból, hogy milyen, a kisebbségi hagyományok és a nyelv átadását segítő eszközökre támaszkodhat az iskola a kisebbségi nevelés során, – több másik kérdéshez hasonlóan – az tűnik ki, hogy nagy a különbség a cigány kisebbségi nevelés-oktatás, illetve a többi hazai kisebbség nemzetiségi nevelése-oktatása között. Ez utóbbiak esetében nagy számban jellemző, hogy számíthatnak a családból hozott hagyományokra is, az iskolában található kisebbségi nyelvű könyvek, szemléltető eszközök, filmek, interaktív segédanyagok mellett, míg a cigány kisebbség esetében sok helyen ezek egyikére sem tud támaszkodni a népismeret tanító pedagógus. *„A tanárok csak önképzés útján szereztek romológiai ismereteket. Kevés és régi a segédanyag.”*

A nehézségek ellenére találok pozitív példákkal is. Az egyik fővárosi iskolában például saját fejlesztésű szöveggyűjteményből folyik a cigány népismeret integrált oktatása. Itt kitűzött célként szerepel a zene, tánc, irodalom megismertetése. Egy másik, Baranya megyei iskola szintén kidolgozott egy saját – beás – programot, ennek keretében saját tankönyvmunkafüzetet készítettek és ebből dolgoznak. Szeretnék kiadni, de sajnos nincs erre forrás, pedig más iskolákban is lehetne használni. A program elkészítésben *„segítettek az otthonról hozott hagyományok is, a szülők, nagyszülők által továbbadott énekek, szokások is ihlették a tananyagot, feladatokat.”*

³⁹ Szakmai beszámoló a kisebbségi nyelv és népismeret oktatásának vizsgálatáról a nemzetiségi nyelvoktató iskolában. Oktatási Hivatal, 2011.

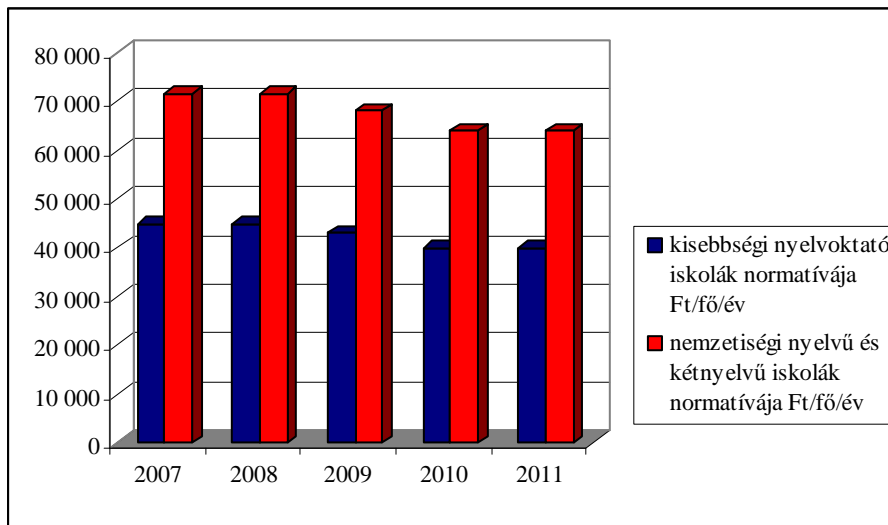
13. A kisebbségi oktatás finanszírozása

A nemzetiségi oktatás finanszírozása kapcsán fontos hangsúlyozni, hogy a legtöbb érintett véleménye szerint az állami normatíva nem fedezi a nemzetiségi intézmények működtetésének költségeit. A dologi, működési, fenntartási költségek napról-napra emelkednek. A nemzetiségi normatíva évek óta nem emelkedik, öt év távlatában pedig csökkent. A nemzetiségi nyelvű- és két tanítási nyelvű oktatás, valamint a nyelvoktató iskolák normatívája az alábbiak szerint alakult:

10. táblázat. Kiegészítő normatíva alakulása 2007-2011 között

Év	Kisebbségi nyelvoktató iskolák kiegészítő normatívája Ft/fő/év	Nemzetiségi nyelvű és kétnyelvű iskolák kiegészítő normatívája Ft/fő/év
2007	45 000	71 500
2008	45 000	71 500
2009	43 000	68 000
2010	40 000	64 000
2011	40 000	64 000

6. diagram. A kiegészítő normatíva alakulása 2007-2011 között

Azzal együtt, hogy az oktatási normatívák általánosan is csökkentek, a fentiekből kitűnő tendencia mindenképpen figyelemre érdemes.

A Nektv. értelmében az állam a magyarországi kisebbségek anyanyelvét közösség-összetartó tényezőként ismeri el. Az állam tekintet nélkül arra, hogy a nevelési, oktatási intézménynek ki a fenntartója, támogatja a kisebbségek által használt nyelv alkalmazását a kisebbségi nevelésben, oktatásban.

A kisebbségi anyanyelvű vagy anyanyelvi oktatás többletköltségét – törvényben meghatározott módon – az állam, illetve a helyi önkormányzat viseli.

A vizsgált tanév vonatkozásában a Magyar Köztársaság 2010. évi költségvetéséről szóló 2009. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: költségvetési törvény) úgy rendelkezik, hogy a nem magyar nyelven folyó neveléshez és oktatáshoz, valamint a roma kisebbségi oktatáshoz igénybe vehető hozzájárulás fajlagos összege 40 000 forint/fő/év a 2010. költségvetési évben, a 2011. költségvetési évben pedig időarányosan 8 hónapra. A törvény szerint a nemzetiségi nyelvű, két tanítási nyelvű oktatás, nyelvi előkészítő oktatáshoz igénybe vehető hozzájárulás fajlagos összege 64 000 forint/fő/év a 2010. költségvetési évben, a 2011. költségvetési évben pedig időarányosan 8 hónapra.

Az előbbi hozzájárulást a helyi önkormányzat az általa fenntartott iskolában azon nemzeti, etnikai kisebbséghez tartozó, nappali rendszerű iskolai oktatásban részt vevő tanulók után veheti igénybe, akiknek nyelvoktató iskolai nevelést, oktatást (ideértve a romani és a beás nyelveket is) illetve akiknek kiegészítő kisebbségi oktatást biztosít a kisebbségi oktatás irányelve figyelembevételével készült helyi tanterv alapján.⁴⁰

Az utóbbi hozzájárulást a helyi önkormányzat az általa fenntartott iskolában, nappali rendszerű iskolai oktatásban részt vevő azon tanuló után veheti igénybe, akinek nemzetiségi nyelven vagy nemzetiségi és magyar nyelven (nemzetiségi két tanítási nyelvű oktatás) szervezi meg az oktatást a kisebbségi oktatás irányelve figyelembevételével készült helyi tanterv alapján, vagy két tanítási nyelven (két tanítási nyelvű oktatás) szervezi meg az oktatást, azokon az évfolyamokon, amelyeken a helyi tanterv alkalmazása kötelező, illetve választható, ott a két tanítási nyelvű iskolai oktatás irányelve szerint készült helyi tanterv alkalmazásával, vagy a helyi pedagógiai program, illetve a helyi tanterv alapján nyelvi előkészítő évfolyamon biztosítja az oktatást.

A helyi önkormányzatok mellett egyes kisebbségi önkormányzatok is igénybe vehetik a hozzájárulást, ugyanis a Nektv. értelmében a közoktatási intézményt átvevő kisebbségi önkormányzat a helyi önkormányzatokkal azonos jogcímen és feltételekkel igényelheti a mindenkori költségvetésről szóló törvényben meghatározott hozzájárulásokat és támogatásokat a megkötött közoktatási megállapodás alapján. Igényelhet továbbá a kisebbségi feladatok megszervezéséhez nyújtott kiegészítő támogatást, valamint – a pályázatban meghatározott feltételek szerint – részt vehet minden olyan pályázaton, amelyet a helyi önkormányzatok részére írtak ki.

A hozzájárulások gyermekenként, tanulónként csak egy jogcímen igényelhetők; nem igényelhető egymás mellett a nem magyar nyelven folyó neveléshez és oktatáshoz, valamint a roma kisebbségi oktatáshoz és a nemzetiségi nyelvű, két tanítási nyelvű oktatás, nyelvi előkészítő oktatáshoz igénybe vehető hozzájárulás.

A kiegészítő támogatási előirányzat nemzetiségi nevelési, oktatási feladatokhoz a vizsgált időszakban a költségvetési törvény értelmében 1050 millió forint/év. Ezt azok a helyi önkormányzatok (illetve a fentebb részletezettek szerint egyes kisebbségi önkormányzatok) igényelhetik, amelyek a nemzetiségi nyelvű vagy nemzetiségi kétnyelvű nevelési-oktatási feladatokat ellátó iskola fenntartását bevételi forrásaik hiánya miatt nem tudják a

⁴⁰ A kisebbségi óvodai nevelés és iskolai oktatás irányelve szerint kizárólag magyar nyelven folyó roma kisebbségi óvodai nevelés, nappali rendszerű iskolai nevelés-oktatás esetén a kisebbségi oktatás irányelve szerint szervezett programban részt vevő gyermekek, tanulók számát az igényjogosultság számításánál el kell osztani 2-vel.

jogszabályokban meghatározott feltételeknek megfelelően biztosítani.⁴¹ A támogatást azok az 1100 fő lakosságszám alatti településen működő nemzetiségi nyelvoktató iskolát fenntartó önkormányzatok is igényelhetik, amelyek az óvoda, iskola fenntartását bevételi forrásaik hiánya miatt nem tudják a jogszabályokban meghatározott feltételeknek megfelelően biztosítani. Ezt a támogatást a kisebbségi oktatás tankönyveinek beszerzéséhez, és szakmai szolgáltatások igénybevételéhez, az anyaországi kapcsolattartás feladataihoz is lehet igényelni. E támogatások igénylésének, döntési rendszerének, folyósításának, elszámolásának és ellenőrzésének részletes szabályait miniszteri rendelet szabályozza.

A kisebbségi oktatás finanszírozásával kapcsolatban is kikértem a hazai kisebbségek országos önkormányzatainak a költségvetési kérdésekről alkotott véleményét.

A **Bolgár Országos Önkormányzat** elnökének véleménye szerint az általuk fenntartott Bolgár Nyelvoktató Kisebbségi Iskola költségvetése szűkös, az Önkormányzat csak nagy erőfeszítések árán és a területi önkormányzat támogatásával tudja fenntartani az intézményt. A probléma az, hogy a nyelvoktató kisebbségi iskolának egyre inkább ugyanolyan elvárásoknak kell megfelelni sok szempontból, mint egy átlagos iskolának, ehhez viszont a kiegészítő kisebbségi normatíva nem biztosítja a fedezetet.

A **Horvát Országos Önkormányzat** elnöke hangsúlyozta, a kisebbségi nevelést-oktatást folytató intézmények költségvetési helyzete nagyban függ a fenntartótól, a földrajzi elhelyezkedéstől, az iskola településen belül elfoglalt helyétől. Nem mindegy, hogy a település egyetlen iskolájáról beszélünk, vagy olyan intézményről, ahol például az angol tagozat mellett van egy összevontan működő csoport, ahová az iskola javaslata alapján gyűjtik össze a tanulókat.

A **Román Országos Önkormányzat** elnöke hangsúlyozta, hogy sajnos évenként ismétlődő problémaként vetődik fel a hazai román nyelvű intézmények finanszírozási helyzete. Iskoláik többsége kistelepüléseken, önkormányzati intézményekben működik. Általánosítható megállapítás, hogy ezen nemzetiségi intézményeknél a gond az alapműködés és az alap finanszírozás viszonyában van. Az országos román önkormányzatnak – a jövőben is – biztosítani kell az intézményt fenntartó települési önkormányzatok költségeinek mérséklését, az intézmények személyi és tárgyi feltételeinek javítását.

Az **Országos Szlovén Önkormányzat** – a kéttannyelvű oktatási, nevelési intézményeket fenntartó önkormányzatok jelzéseit (is) figyelembe véve már többször jelezte, hogy – pozitívnak találja a nemzetiségi nevelési, oktatási feladatokra a korábbi évekhez hasonlóan biztosított kiegészítő támogatás elkülönítését. A nevezett támogatás nagyban megkönnyítette korábban is a nemzetiségi oktatási- nevelési intézmények fenntartását és a szakmai munka folytatását, ugyanakkor a támogatás folyósításának késedelmes ütemezése a fenntartó önkormányzatokat bizonytalan és kiszámíthatatlan költségvetési tervezésbe sodorja.

A **Szlovák Országos Önkormányzat** elnöke szerint sem fedezi az állami normatíva a nemzetiségi intézmények működtetésének költségeit, melyek napról-napra emelkednek. Hangsúlyozta, hogy az országos kisebbségi önkormányzatok által fenntartott intézmények helyzete összetett, mivel a fenntartó nem rendelkezik jelentős bevételekkel, támogatással. A kiegészítő támogatás nélkül nem tudnák biztosítani a fenntartásukban működő intézmények

⁴¹ A támogatást igényelhetik azok a helyi önkormányzatok is, amelyek a 2009/2010. tanévig az általuk fenntartott nemzetiségi nyelvoktató iskolában a kétnyelvű nemzetiségi oktatást felmenő rendszerben legalább a 2. évfolyamig bevezették.

működését. Nagy problémát jelent, hogy ez a támogatás csak az utolsó negyedévben kerül kifizetésre a fenntartó részére (ideális esetben leghamarabb augusztus végén a január – augusztus hónapokra vonatkozóan), az intézmények működtetése pedig folyamatos feladat. Önkormányzatokra hárul, hogy hónapokon keresztül, havi bontásban megelőlegezze intézményeinek ezt az összeget. A kisebbségi fenntartói kiegészítő támogatás az idei évben ugyan emelkedett, ami azonban nem kompenzálta az előző évben történt drasztikus csökkenést.

A nemzetiségi oktatást negatívan érintik a települési önkormányzatok intézményfenntartói problémái. A normatívák csökkentése arra ösztönzi, ill. kényszeríti a települési önkormányzatokat, hogy intézményfenntartói társulásokat hozzanak létre, illetve oktatási intézményeiket egyházi fenntartásba adják át. Ezekben az esetekben nemzetiségi nyelvet oktató intézmények társulnak olyan, más településen működő iskolával, ahol nem folyik nemzetiségi oktatás, és sok esetben ez rövid időn belül a szlovák oktatás megszűnéséhez vezet. Hasonló a helyzet az egyházi fenntartásba kerülő iskoláknál is, ahol az alacsony összegű nemzetiségi normatíva egyáltalán nem ösztönző a nemzetiségi oktatás fenntartására.

A Szerb Országos Önkormányzat elnöke szerint a kisebbségi nevelést és oktatást folytató intézmények költségvetési feltételei egyre kedvezőtlenebbek. A kis létszámú iskolák fajlagos fenntartási költségei jelentősen nagyobbak más intézményekhez viszonyítva. *„A magyarországi szerb közösség szempontjából létfontosságú, hogy a kis tanulólétszámmal, összevont csoportokkal működő intézmények fennmaradjanak. Akár egy intézmény elvesztése is az egész rendszer összeomlásához vezethet, ily módon a többségi társadalom döntésén múlik, milyen feltételeket biztosít ezeknek az intézményeknek, mivel azok a közoktatás-politikai döntések, melyek a többségi oktatásban még kompenzálhatók a kisebbségi oktatásban már végzetesek lehetnek. Többlet költségvetési források nélkül a szerb kisebbségi közoktatási rendszer jelenlegi színvonalában és nagyságrendjében nehezen illetve egyáltalán nem működtethető.”*

A Görög Országos Önkormányzat elnöke szerint egyre nehezebb fenntartani a vidéki nagyvárosokban működő telephelyeket, mert az ottani kisebbségi önkormányzatok nem tudják fizetni a közüzemi költségeket sem, és ezek finanszírozása is az országos önkormányzatra hárul a tanítók, tanárok utaztatása mellett. Beloiannisz község nehéz anyagi helyzete miatt ősszel például csak az országos önkormányzat segítségével tudott beindulni az ottani iskola.

Az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat szerint mivel az iskola működését pénzügyileg az állami költségvetésből kapott fejkvóta biztosítja, helyzetét stabilnak érzik, ugyanakkor ők is küzdenek pénzhiánnyal, ami miatt például a budapesti iskola még nincs megfelelően bútorral, oktatási eszközökkel, valamint tankönyvekkel ellátva.

A vizsgálat során az oktatási intézményeknek feltett kérdésre, hogy hogyan változott az intézmény éves költségvetése az utóbbi 5 évben, a megkérdezettek nagy többsége azt válaszolta, hogy csökkent az éves költségvetés.

Arra a kérdésre, hogy az elmúlt két évben pályázott-e az iskola kisebbségi feladatok ellátásával összefüggésben, majdnem minden intézmény vezetője igennel felelt.

Annak a kérdésnek kapcsán, hogy milyen módon és milyen összegben támogatja a helyi, területi vagy országos kisebbségi önkormányzat az iskolát, arra derült fény, hogy – amennyiben nem a kisebbségi önkormányzat a fenntartó – a pályázati lehetőségeken túl a legtöbb intézményt nem, vagy csak kis összeggel – kirándulások, nyelvi táborok, ünnepségek költségeivel – tudják támogatni a kisebbségi önkormányzatok.

14. Személyi és tárgyi feltételek

14.1. Jogszabályi háttér

Az eredményes kisebbségi oktatásnak nemcsak nyelvi, hanem kulturális képzést is magában kell foglalnia. Ennek legfontosabb előfeltétele az oktatók magas szintű képzése.

A Nektv. értelmében⁴² a kisebbségek anyanyelvű és anyanyelvi oktatásához az anyanyelvű pedagógusok képzésének, továbbképzésének biztosítása állami feladat. Az állam támogatja a kisebbségek anya-, illetve nyelvországából érkező oktatók magyarországi vendégtanári alkalmazását. Nemzetközi egyezmények révén is gondoskodik arról, hogy *a kisebbséghez tartozók a kisebbségek nyelvén oktató, kultúrájukat ápoló külföldi intézményekben vegyenek részt teljes, rész-, illetve tovább- és tudományos képzésben*. A kisebbséghez tartozó által az anyaországban szerzett egyetemi vagy főiskolai oklevél, továbbá az iskolai végzettséget vagy szakképzettséget tanúsító bizonyítvány nemzetközi szerződésben, illetve jogszabályban meghatározottak szerint a Magyar Köztársaságban szerzett megfelelő oklevéllel, bizonyítvánnyal egyenértékű.

A Kotv. értelmében⁴³ nevelési-oktatási intézményben pedagógus-munkakörben az alkalmazható, aki az e törvényben meghatározott felsőfokú iskolai (egyetemi vagy főiskolai szintű) végzettséggel és szakképzettséggel rendelkezik. Ha az iskolai nevelés és oktatás, kollégiumi nevelés nyelve a nemzeti vagy etnikai kisebbség nyelve, illetve nem magyar nyelv, az adott nyelven folyó nevelő és oktató munkához pedagógus-munkakörben az alkalmazható, aki: nemzetiségi tanítói oklevéllel, vagy a szükséges meghatározott felsőfokú iskolai végzettséggel és szakképzettséggel, valamint az iskolai és kollégiumi nevelés-oktatás nyelvének tanítására jogosító tanítói, tanári, nyelvtanári végzettséggel és szakképzettséggel rendelkezik. Az iskolai oktatás hetedik-nyolcadik, továbbá a középiskola kivételével a kilencedik-tizedik évfolyamán a tantárgynak megfelelő szakos tanári felsőfokú iskolai végzettséggel és szakképzettséggel rendelkezik, továbbá az alapképzésben vagy a szakirányú továbbképzésben elsajátította az adott tantárgy kisebbségi nyelven történő oktatásához, illetve nem magyar nyelven történő oktatásához szükséges nyelvi ismereteket, vagy a Magyar Köztársaságban honosított, a nevelési-oktatási intézményben pedagógus-munkakör betöltésére jogosító, a tanítás nyelvének megfelelő oklevéllel rendelkezik.

14.2. Személyi feltételek

A pedagógusok végzettségével kapcsolatban is kikértem az országos kisebbségi önkormányzatok véleményét. Arra a kérdésre vártam válaszukat, hogy szerintük a kisebbségi nevelést, oktatást folytató intézményekben tanító pedagógusok végzettsége megfelel-e valamennyi, a közoktatási törvénybe foglalt feltételnek, illetve vannak-e ezen a téren problémák.

A Magyarországi Románok Országos Önkormányzata szerint a román nyelvet oktató intézményekben – ide értve a kistélepüléseket működő iskoláikat is – a román szakos pedagógusok végzettsége megfelel a közoktatási törvényben foglalt feltételeknek.

⁴² Nektv. 46. § (3)

⁴³ Kotv. 17. §

Ugyanakkor megjegyezték, hogy vannak problémák e téren, melyeket a Bolognai-rendszer eredményez.

A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata szerint a pedagógusok végzettsége általában megfelelő. Problémaként jelezték ugyanakkor, hogy a tanítóképzésben kevésbé hangsúlyos a kisebbségi oktatás és a szakmódszertana sem eléggé kidolgozott. Véleményük szerint a nyelvi képzés is erősítésre szorul. A legnagyobb nehézséget az jelenti, hogy a szaktárgyak kétnyelvű tanítására kevés helyen és kevés szaktárgyhoz képeznek tanárokat. *„Gondot jelent a szaktárgyak (leggyakrabban oktatott tantárgyak: történelem, földrajz, biológia, kémia, matematika, fizika) oktatása a nemzetiségi nyelvén, mert nincs nemzetiségi szak- és módszertani tanárképzés, amelybe ezeket a szakokat is bevonják. Az intézmények vagy nem szakos némettanárokkal oktatják ezeket a tantárgyakat, vagy áttérnek a hagyományos nyelvoktató formához. Ennek következménye a kéttannyelvű forma aggasztó visszaszorulása az iskolákból; a tannyelvű forma teljes hiánya.”*

Az Országos Szlovák Önkormányzat szerint a kisebbségi oktatási intézményekben a pedagógusok végzettsége megfelel a közoktatási törvény által előírt követelményeknek. Nagy gondot okozhat azonban a jövőben, hogy a nemzetiségi pedagógusképzést biztosító felsőoktatási intézmények nem tudják megfelelő számban biztosítani a jól képzett pedagógusok utánpótlását. A pedagóguspálya presztízsének romlása, a magas felvételi ponthatár nem motiválja a nemzetiségi gimnáziumok tanulóit, hogy ezen a területen képezzék magukat tovább.

Az Országos Szlovén Önkormányzat válasza szerint a szlovén nemzetiségi oktatás területén problémát jelent a magyarországi nemzetiségi tanítóképzés hiánya, amely hiányosság leginkább a kéttannyelvű oktatásban jelentkezik. További probléma, hogy a pedagógus életpálya nem kellően elismert, egyre kevesebben választják ezt a hivatást, az oktatási-, nevelési szakemberek megbecsültsége egyre csökkenő tendenciát mutat. Mivel egyre kiszámíthatatlanabb a nemzetiségi oktatási intézmények fenntarthatósága és egyre bizonytalanabb a pedagógusi életpálya tervezhetősége, komoly problémát jelent a megfelelő kompetenciákkal rendelkező szakemberek biztosítása az oktatási, nevelési intézményekben.

Az Országos Ruszin Önkormányzat válasza szerint a két általános iskolában (Múcsony és Komlóska) oktató tanító nem rendelkezik ruszin nyelv és irodalom szakos diplomával, hiszen Magyarországon nem megoldott a felsőfokú ruszin nyelvoktatás. Egyikük orosz, míg a másik tanítónő szlovák nyelv és irodalom szakon végzett, ami komoly problémát jelent a nyelvoktatás színvonalában. A megoldást az jelentené, ha lehetőség nyílna az Eperjesi Egyetem Ruszin Nyelvi Intézetében legalább egy fő (valamelyik szláv nyelvtanári diplomával rendelkező) tanár ösztöndíjasként kiegészítő képzésben való részvételére.

Az Országos Horvát Önkormányzat válasza szerint a kisebbségi nevelést, oktatást folytató intézmények pedagógusai általában rendelkeznek a megfelelő végzettségekkel. Problémaként említették ugyanakkor, hogy *„a települési nemzetiségi önkormányzatok jogérvényesítő képessége sajnos nagyon alacsony, gyakran „kultúregyesületek” szintjére degradálódnak, így azzal a kevés joggal sem tudnak élni, ami lehetőséget adna számukra, hogy a nemzetiségi programot erősítsék, ami még nehezebb, akkor, amikor a globalizáció számlájára írt világnyelvek felé való fordulás magát a szülőt is ellenérdekeltté teszi a nemzetiségi program erősítésében.”*

Az **Országos Bolgár Önkormányzat** válasza szerint mivel Magyarországon nincs megfelelő képzés, kizárólag Bulgáriában végzett pedagógusokkal dolgoznak.

Az **Országos Szerb Önkormányzat** válasza szerint a szerb kisebbségi nevelést, oktatást folytató intézményekben tanító pedagógusok 95%-ának, a közoktatási törvényben foglalt feltételnek megfelelő végzettsége, szakképzettsége van. Problémát jelent azonban, hogy az anyaországban szerzett diplomák honosítása jelentős anyagi terhekkel jár, melyeket egyes esetekben a pedagógusok az amúgy sem magas jövedelmükből nem tudnak finanszírozni. Ez azért is jelent problémát, mert jelenleg Magyarországon kizárólag szerb nemzetiségi óvodapedagógus és tanító képzés illetve szerb nyelv és irodalom tanárképzés van, így a tannyelvű és két tannyelvű iskolákban a közismereti tárgyak szerb nyelven történő oktatásához szükséges tudás és képzettség megszerzésére kizárólag az anyaországban van lehetőség.

Az **Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat** válasza szerint minden tanárunk egyetemi végzettségű, lengyel anyanyelvű, és *„a lengyel nyelv oktatására vonatkozó diplomával rendelkezik.”*

A vizsgálat során felkeresett intézmények többségében is problémaként jelezték a szaktanárok hiányát, valamint egyes szakokon az egyetemi képzés hiányát. Több kisebbség esetében a reáltárgyak kisebbségi nyelven való tanítása okoz különös gondot (például a budapesti horvát iskola igazgatója szerint összesen egy pedagógus van az országban, aki horvátul tud emelt szinten fizikát tanítani), de például az ún. mikrokisebbségek esetében plusz nehézséget jelent, hogy ritka nyelvekről lévén szó, nagyon nehéz egyáltalán nyelvtanárt találni, ez a probléma természetesen főleg vidéken jelentkezik.

A pedagógusokra számos többletterhelés hárul, ami a többi hiányosságból adódik, jellemző, hogy az adott iskolában tanító pedagógus megfelelő tankönyv hiányában saját maga állítja össze az oktatáshoz szükséges tananyagokat, segédanyagokat, *„mindent elvárnak a nemzetiségi pedagógustól, írjon, fordítson könyvet, állítson össze feladatlapot, stb. de nincs alkotói szabadság, nincs megbecsülés.”*⁴⁴

Ez a probléma még kiélezettebb a cigány kisebbségi oktatás területén, a tankönyvek szinte teljes hiánya miatt a pedagógusok nagy része – akiknek nincs kötődése a kisebbséghez, és nincs szakirányú végzettsége – kénytelen az önképzés útján szerzett romológiai ismereteire illetve az interneten fellelhető, sokszor kétes eredetű anyagokra támaszkodni. *„A tanárok csak önképzés útján szereztek romológiai ismereteket. Lovári nyelvből nincs tankönyv, mesekönyvekből, egyéb segédanyagokból a tanítónő saját maga állítja össze az órai tananyagokat.”*

Ennek kapcsán megjegyzendő, hogy az Oktatási Hivatal fentebb már hivatkozott jelentésében arra a megállapításra jutott a nyelvoktató kisebbségi oktatás vonatkozásában, hogy *„a szakos ellátottság a cigány kisebbségi oktatás kivételével megfelel az alkalmazási feltételekre vonatkozó jogszabályi előírásoknak. A bővített nyelvoktató program és a kétnyelvű oktatásban a nemzetiségi*

⁴⁴ „A közalkalmazottakról szóló 1992. évi XXXIII. törvény végrehajtásáról a közoktatási intézményekben” 138/1992. (X. 8.) Korm. rendelet 15. § értelmében a pedagógus-munkakörökben foglalkoztatott közalkalmazott pedagógusnak a közalkalmazotti törvényben és a Munka Törvénykönyvében meghatározottak mellett bekezdésben foglaltak szerint illetménypótlék jár, illetve illetménypótlék adható, ezen belül: nemzetiségi pótlék annak, aki kisebbségi nyelvű óvodában, iskolában állandó jelleggel, kötelező órájának legalább ötven százalékában kisebbségi anyanyelven nevelő, illetve nevelő és oktató munkát végez.

nyelven oktatott tantárgyak esetében fordul elő, hogy néhány pedagógusnak az adott tantárgy oktatásához nincs meg a szükséges végzettsége.”

14.3. Tankönyvek, segédanyagok

Egy 1990-es évek végén zajlott kutatás a következőképpen összegezte a tankönyvekkel, taneszközök hiányával kapcsolatos problémákat:

„A feltételrendszer hagyományosan neuralgikus pontja a tárgyi feltételek, a tankönyvek és taneszközök kérdése. Az évtizedes problémát az ún. NAT-kompatibilis alaptankönyvek, a tanári és tanulói segédletek, kisebbségi nyelvű térképek, albumok, szöveggyűjtemények, feladatgyűjtemények, stb. hiánya teszi még mindig aktuálissá. A tankönyvkérdés megoldásának elhúzódását az anyaországi tankönyvi adaptációk szűk lehetősége, a hazai szakemberhiány, a hazai tantervi szabályozás késlekedése is okozta.”⁴⁵

Több mint tíz évvel később, ezek a megállapítások sajnálatos módon még mindig megállják a helyüket. A vizsgálatunk során felkeresett oktatási intézmények csaknem mindegyikében, és szinte minden kisebbségi közösség esetében jelezték a tankönyvek, szemléltetőeszközök, segédanyagok hiányát, nem megfelelő voltát. Az igazgatók válaszaiból idézek:

„A tanárok csak önképzés útján szereztek romológiai ismereteket. Kevés és régi a segédanyag.”

„A tankönyvek kapcsán gondot jelent, hogy ún. tartós tankönyvek kerültek bevezetésre, így a gyerekeknek év végén vissza kell adniuk a könyveket, melyek gyorsan elhasználódnak. Ráadásul sok esetben a magyar tankönyvek tükröfordításairól van szó.”

„A tankönyvellátás nem megfelelő a reáltárgyak esetében, hiányoznak a szlovák nyelvű szemléltetőeszközök, a tankönyveknél fordítási problémák is vannak.”

„Gondot jelent a pedagógus utánpótlás, egy pedagógus van az országban, aki horvátul tud emelt szinten fizikát tanítani. Nincs tankönyv, nincs szótár. Nincs lehetőség fordításra, irodalmi diplomával nem lehet szakkönyveket fordítani. Csak irodalmi szakokra vannak horvátországi pályázatok. A Biológia könyv például 10 éves, kémia, matematika, fizika tankönyv nincs. A tanárok az internet segítségével készülnek fel az óráikra, saját anyagokat írnak.”

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az OH jelentésében úgy fogalmaz, hogy „a tankönyvellátottság az iskolák és a közreműködő szakértők egybehangzó véleménye alapján jónak mondható. (...) Kizárólag a cigány nyelvű kisebbségi oktatás nem rendelkezik megfelelő nyelvkönyvekkel, így gyakoriak a helyben készített munkafüzetek.”

A **Magyarországi Románok Országos Önkormányzata** leírta, hogy jelentős EU-s költségvetési források bevonásával 2009-ben új nemzetiségi tankönyvfejlesztési program indult. Példaként említették az Önkormányzat és a gyulai „N. Bălcescu” Román Gimnázium konzorciuma által megnyert projekt többmillió támogatását, melyet a román közösség

⁴⁵ Vámos Ágnes: A nemzeti kisebbségek oktatása. [ftp://www.oki.hu/jka2k_hatter/05_kisebb.pdf](http://www.oki.hu/jka2k_hatter/05_kisebb.pdf)

anyanyelvű iskolai oktatásban használatos tankönyvek és taneszközök kifejlesztésére, bővítésére fordíthatnak.

A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata véleménye szerint 1990 óta javulás tapasztalható ezen a téren, a tárgyi feltételek általában megfelelnek az átlagos magyar iskoláknak, de nem jobbak azoknál, holott véleményük szerint „elvileg” az emelt normatíva ezért lenne. Amióta azonban nem „címkézett” pénzként érkezik, a fenntartó az iskola fenntartási költségeinek kiegészítésére használja és nem a feltételek javítására. Sajnos az oktatási intézmények anyagi helyzete a legtöbb esetben annyira bizonytalan, hogy sokszor a normatíva ilyen felhasználása szükséges az intézmény megmaradásához. Az Önkormányzat azt is jelezte, hogy a módszertani feltételek tekintetében nagy az eltérés az egyes intézmények között.

Az Önkormányzat szerint a kisebbségi oktatás tankönyv és taneszköz-ellátásán feltétlenül javítani kellene. *„Az nem mindig célravezető, ha a hatalmas tankönyvpiaci kínálatból tantárgyanként legfeljebb egy sorozat lefordításra kerül. Megoldás lehetne a kisebbségi nyelvű oktatásra speciális „DFU” (német szaknyelvi oktatás) – tartalmakkal bővített tankönyvek vagy kiegészítő moduláris rendszerű taneszközök kifejlesztése. Az egyszerűen csak lefordított tankönyvek nem veszik figyelembe azokat a speciális módszertani és szakmai aspektusokat, amit a nem magyarul oktatott tantárgyak specifikuma megkövetelne. A tankönyvhiányt a meglévő módszertani anyagokkal próbáljuk pótolni. Hiány van jól használható digitális tananyagokból is.”*

Az **Országos Szlovák Önkormányzat** szerint a nemzetiségi tankönyvek magas áron, sokszor hibásan, rossz kötési minőségben és nem az adott korosztályt motiváló formában jelennek meg. A fentiekből kifolyólag az intézmények csak részben elégedettek a tankönyvek minőségével és mennyiségével. A nemzetiségi nyelvet új szemlélet szerint kell oktatni. A nemzetiségi iskolák tankönyvei nem, vagy csak részben veszik figyelembe, hogy az iskolákban idegen nyelvként oktatják a szlovákot, s módszertani és didaktikai szempontból is ehhez kellene igazodniuk a tankönyveknek. Kívánatos lenne a közeljövőben, ha bővülne a módszertani útmutatók és a szlovák szemléltetőeszközök kínálata. Az új tanítási módszerekhez hiányoznak a digitális tananyagok, tankönyvek. Szükség lenne az interaktív táblákhoz kész nyelvi oktató programokra. Egy-egy szlovák dalgyűjteményből új kiadás szükségeltetik, a népmeserő oktatáshoz készült videokazetta bővítését, tartalmának DVD-n való megjelentetését szorgalmazzák az intézmények. Hosszútávon nem megnyugtató a nemzetiségi tankönyvek pályázati kiírás útján történő támogatása sem.

Az **Országos Szlovén Önkormányzat** szerint mindamelllett, hogy nemzetiségi nevelés és oktatás tárgyi feltételei folyamatosan javulnak, hiányosságok továbbra is vannak a nemzetiségi tankönyvellátottság területén, a felmenő rendszerű nemzetiségi oktatási intézmények 5-6. osztályában nem biztosított például a szlovén nyelvtan munkafüzet vagy a 7-8. osztályban a tankönyvek sem állnak rendelkezésre. A fentiekén túlmenően módszertani útmutató, segédeszközök hiányát is pótolni szükséges.

Az **Országos Ruszin Önkormányzat** a ruszin nyelvű tankönyvek és a kiegészítő anyagok hiányát tartja a legsúlyosabb problémának. *„Ennek enyhítésére tavaly megjelent a Ruszin társalgás alap- és középhaladó szinten, valamint az idén a Ruszin ABC Könyv.”*

Az **Országos Horvát Önkormányzat** szerint a nemzetiségi oktatás tárgyi feltételei „fenntartófüggők”, gyakran a körülmények javítását célzó kiegészítő támogatások az általános

fenntartás költségeit fedezik, némely esetben a nemzetiségi program fenntartásának egyedüli indoka a magasabb normatíva, a kérhető kiegészítések. A taneszközök a változásokat nem képesek követni, az anyaországi könyvek a programok eltérése miatt csak segédeszközként használhatók. A széles kínálatból csak egyetlen taneszköz-csomag választható, amely a források rendelkezésre állása esetén lefordításra kerül, majd rövid használat után ismét elavul. *„A jogdíjak rendszerének változtatása esetén és a nemzetiségi tanulókat hordozható számítógéppel ellátó programon keresztül az elektronikus tartalmak sokkal rugalmasabban és gyorsabban kerülhetnének a tanulók kezébe, ezzel biztosítva az „egyenlőbb” esélyeket számukra is. Az utóbbi időszak uniós támogatással megvalósuló törekvései az adminisztrációs kötelezettségek miatt ugyancsak lassú fejlődést eredményeznek.”*

A **Bolgár Országos Önkormányzat** leírta, hogy jelenleg kidolgozás alatt van az első osztályos tankönyvük a munkafüzettel együtt. Ennek finanszírozását a TÁMOP program segítségével, uniós pályázat keretében valósítják meg. Nehézséget jelent ugyanakkor a pályázatok bonyolultsága, azok késedelmes kiírása.

Az **Országos Szerb Önkormányzat** válasza szerint a szerb kisebbségi nevelés és oktatás tárgyi és módszertani feltételei jelenleg nem biztosítottak. Nem állnak rendelkezésre mindkét oktatási típushoz minden évfolyamon megfelelő tankönyvek, munkafüzetek, feladatlapok, segédeszközök és módszertani útmutatók. Ezen a helyzeten bizonyos mértékben enyhíthet a TÁMOP pályázat keretében ez év végéig megvalósuló közoktatás fejlesztési csomag, melynek keretén belül új tankönyvek és módszertani útmutatók is kidolgozásra kerülnek.

A **Magyarországi Görögök Országos Önkormányzata** hangsúlyozta, hogy jelenleg a tanáraik írják a tankönyveket, sok a hiányosság, ezért várják a pályázati lehetőségeket. Emellett a görög oktatási minisztériumtól kapnak tankönyveket.

Az **Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat** válasza szerint korlátozott anyagi lehetőségeik nem teszik lehetővé többek között azt, hogy tankönyvet biztosítsanak minden tanuló részére, illetve, hogy az összes tanuló lengyelországi táborban, vagy lengyelországi kirándulásokon vehessen részt.

A felkeresett iskolák mellett minden alkalommal igyekeztünk találkozni a fenntartó települési önkormányzatok, illetve a kisebbségi önkormányzatok képviselőivel is. Általánosságként mondható el, hogy a nemzetiségi oktatást folytató intézményekben a pedagógiai munka színvonalát mindenhol pozitívnak, kiválónak vagy jónak minősítette a fenntartó, ugyanez volt az eredmény az intézmény kisebbségi oktatásának színvonalával kapcsolatban is.

Több alkalommal jelezték azonban, hogy túl magas az egyes osztályok létszáma, ami nem segíti elő a hatékony nyelvoktatást, különösen alsó tagozatban. Eredményesebb pedagógusi munka végezhető alacsonyabb létszámú osztályokban, ami azonban a tárgyi és személyi feltételek egyidejű fejlesztését igényelné.

A helyi kisebbségi önkormányzatok elnökei – már ahol működött kisebbségi önkormányzat – ugyancsak mindenütt pozitívan értékelték az iskolák nemzetiségi oktatását. Mint azt a 7. *A kisebbségi önkormányzatok véleményezési és egyetértési jogainak érvényesülése* c. fejezetben már jeleztem, gondok, problémák ezeknek a jogoknak az értelmezésével kapcsolatban merültek fel.

A kisebbségi önkormányzati dícséreték nem egy esetben annak is tulajdoníthatóak lehettek, hogy a nemzetiségi oktatást a kisebbségi önkormányzat kezdeményezte, valamelyik kisebbségi önkormányzati képviselő maga is az iskola oktatója volt – ez leginkább a német és a horvát nemzetiségi oktatást biztosító iskolákban fordult elő.

A települési kisebbségi önkormányzatok igyekeztek az iskolákat lehetőségeikhez képest anyagilag is támogatni. Erre az előző évekhez képest a kisebbségi önkormányzatok bevételeinek csökkenése miatt a vizsgált időszakban azonban már egyre kisebb mértékben került sor. A támogatás formája a közös rendezvények, kirándulások kiadásaiban való anyagi hozzájárulás volt.

A megyei és az országos kisebbségi önkormányzatok támogatására az iskolák nemigen számíthattak. Országos önkormányzati támogatásról leginkább a német, a szerb és a horvát kisebbségi nevelést folytató oktatási intézmények számoltak be. Ezeket a ritka és egyszeri támogatásokat pályázati úton lehetett elérni; a támogatások külföldi utak, cseretáborok szervezésének és lebonyolításának költségeihez járultak hozzá.

A kisebbségi oktatást folytató iskolák támogatásáról a következő fejezetben maguk az országos elnökök is beszámoltak.

15. Az iskolák kapcsolattartása a kisebbségi önkormányzatokkal, nemzetiségi kutatóintézetekkel, anyaországi oktatási intézményekkel

Az oktatási vizsgálat során kitértem annak vizsgálatára is, hogy milyen a kisebbségi nevelést, oktatást folytató intézmények kapcsolata az anyaországgal, tanítanak-e vendégtanárok az iskolákban, elő tudják-e segíteni a kapcsolatot az országos önkormányzatok.

A **Magyarországi Románok Országos Önkormányzata** szerint a nemzetiségi oktatást folytató intézményeik kapcsolatát az anyaországgal egyrészt a 2007-2011. évekre szóló Magyar-Román Oktatási Együtműködési Megállapodás, másrészt az Országos Román Önkormányzat és az Aradi „Aurel Vlaicu” Állami Egyetem között létrejött együtműködési megállapodás szabályozza. Problémásnak látják az előbbi megállapodásban meghatározott pedagógus továbbképzési, nyári táborozási és nyári egyetemi program megvalósítását, ugyanis az utóbbi 2-3 évben ezek a programok nem valósultak meg, *„ezáltal nem járulhattak hozzá a magyarországi román iskolákban folyó oktatás színvonalának emeléséhez, a pedagógusok és gyermekek anyanyelvi ismereteinek bővítéséhez.”* Az Önkormányzat fontosnak tartaná, hogy a nemzetiségi tanulóknak lehetőségük legyen tanulmányaik során hosszabb-rövidebb időt eltölteni anyanyelvi környezetben, amely anyaországi iskolai vagy települési csere kapcsolatok részeként valósulnának meg. Vendégtanárok foglalkoztatása intézményekben nem jellemző, egy-két kivételtől eltekintve.

A **Magyarországi Németek Országos Önkormányzata** arról tájékoztatót, hogy a legtöbb iskolának van testvériskolája Németországban, melyekkel cserekapcsolat működik. Jó lehetőség lehetne a továbbképzések tekintetében, ha a nemzetiségi iskolák állandó kapcsolatot alakítanának ki anyaországi iskolákkal, melyek során nemcsak diákcseré valósulna meg, hanem a tanárok „cseréje” is, néhány hétre vagy hónapra. Ennek azonban egyelőre nem biztosítottak az anyagi feltételei. A vendégtanárok száma radikálisan csökkent az elmúlt tíz évben, így csak kevés közoktatási intézményben segítik az oktatást. *„Kevés lehetőség és esély van a ZfA Köln tanárküldő programjának magyarországi bővítésére. Sajnálatos módon a vendégtanárokat nem elsősorban a nemzetiségi iskolák kapják, hanem általában a DSD – német tartományok kultuszminisztériumainak nyelvvizsgáját bonyolító – iskolák. Pedig a jól kiválasztott és a külföldi speciális oktatási viszonyokra (DaF – német, mint idegen nyelv) felkészített motivált vendégtanárok alkalmazása az iskolákban nagyon nagy segítséget nyújthat szakmailag és nyelvileg is a tantestületek, illetve szakmai munkaközösségek számára.”*

Az Önkormányzat igyekszik nagymértékben támogatni az intézmények anyaországi kapcsolatait, például a Dunamenti Svábok Kulturális Alapítványán keresztül hozzájárul iskolai csoportok baden-württembergi utazásához; utazást szervez Baden-Württembergbe az országos német nemzetiségi versenyek győzteseinek, illetve közreműködik a Magyar-Német Kulturális Vegyes Bizottság Állandó Albizottsága által meghatározott programok lebonyolításában (továbbképzési lehetőség pedagógusoknak Németországban stb.)

Az **Országos Szlovák Önkormányzat** szerint a települések szlovákiai testvérvárosi kapcsolata, valamint a helyi szlovák önkormányzatok kapcsolatai kulturális és nyelvi téren erősítik a tanulók identitását, kötődésüket a helyi szlovák közösséghez és az anyaországhoz is. Sok esetben olyan szlovákiai településsel van kapcsolat, ahová az 1946-48-as években települt ki a helyi szlovák lakosság egy része. *„A népismeret oktatása keretén belül így*

jobban megismerhetik a magyarországi szlovákok történelmét, a település történelmét, a csereprogramok, a látogatások kapcsán kipróbálhatják, illetve megerősíthetik nyelvtudásukat és megismerhetik az adott szlovákiai régió kulturális és földrajzi nevezetességeit, emlékeit.”Az Országos Szlovák Önkormányzat fenntartásában működő intézmények rendszeresen szerveznek anyaországi tábort. Az anyaországban szervezett táborok támogatása az idei évben az oktatási tárcától átkerült a KIM hatáskörébe. A pályázatokat a Wekerle Sándor Alapkezelőhöz lehet benyújtani. Támogatásban csak létező hivatalos megállapodásban rögzített testvérkapcsolatok alapján részesülhetnek az iskolák. Gondot jelent, hogy a programok utófinanszírozásúak, és a döntésről is csak a tanév befejezése után értesülnek az intézmények.

A vendégtanárok alkalmazásának előnye mind a pedagógiai tartalom megvalósításában, mind a tanulók, pedagógusok nyelvi fejlődésének vonatkozásában megmutatkozik. Vendégtanárok tanítanak a békéscsabai, szarvasi és tótkomlói kétnyelvű iskolákban. Fontos lenne a szlovák ének, néptánc, népzene szakos vendégtanárok alkalmazása, mivel ilyen végzettségű hazai pedagógusokkal nem rendelkeznek, így ez a fontos terület kikopik az iskolákból.

Az **Országos Szlovén Önkormányzat** szerint a szlovén kisebbségi oktatást, nevelést folytató intézmények kapcsolata az anyaországi óvodákkal, iskolákkal rendkívül hatékony, amit erősít az is, hogy az Önkormányzat az általa szervezett kulturális rendezvényekre is meghívja a nemzetiségi iskolák és velük testvériskolai kapcsolatban lévő intézmények diákjait, nevelőit. A helyi és anyaországi iskolák, óvodák kapcsolata még intenzívebb lehetne, amennyiben az érintett intézmények a tanórán és ahhoz kapcsolódó szakmai konzultációkon kívül egyéb tevékenységek kivitelezése vonatkozásában is megfelelő költségvetési kerettel rendelkeznének.

Az **Országos Horvát Önkormányzat** szerint a nemzetiségi oktatást folytató intézményeik intenzív kapcsolatokat ápolnak anyaországi intézményekkel. Gyakoriak a tanulói csereprogramok egy-egy hetes időtartamra, egymás meglátogatása egy-egy kiemelt rendezvény alkalmával. Sokan szerveznek közös táborozást partnerintézményeikkel. Vannak példák vendégoktatók cseréjére, amely programok különböző időtartamban valósulnak meg. Az Országos Horvát Önkormányzat gyakran nyújt segítséget pályázat útján a megvalósuló programhoz.

Az **Országos Görög Önkormányzat** válasza szerint az anyaországgal jó a kapcsolat, a diákok eredményesen vesznek részt a görögországi tanulmányi versenyeken, az évente megrendezendő görög diákszékházban. Több görögországi iskola tanulói is meglátogatják az itteni iskolákat. Sajnálatosnak tartják, hogy megszűntek a görögországi táboroztatások, a pályázati hozzájárulás nem elegendő. Jelenleg három görögországi vendégtanítójuk van, így biztosítani tudják a beloianiszi iskolában is a görög oktatást.

A **Szerb Országos Önkormányzat** szerint a kisebbségi nevelést és oktatást folytató intézményeknek kiváló kapcsolata van az anyaországban működő hasonló jellegű közoktatási intézményekkel. Mindegyik önálló vagy tagintézményként működő iskolájuknak van testvériskolája az anyaországban. A budapesti és a battonyai iskolában dolgozik szerbiai vendégtanár, ezek a kollégák nagyban hozzájárulnak az oktató munka magas színvonalához. Az Önkormányzat mind anyagilag, mind a kapcsolatok szervezésében nagymértékben segíti az intézményeket. Sajnos ennek a támogatásnak is gátat szabnak az Önkormányzat és a helyi illetve területi szerb kisebbségi önkormányzatok egyre szűkülő pénzügyi keretei.

A munkatársaim által felkeresett oktatási intézmények közül többen említették a Comenius programot is, melynek keretében számos külföldi intézménnyel tudtak kialakítani olyan együttműködést, mely a program lezárulta után is megmaradt.

A vizsgálat során az intézmények többsége is úgy nyilatkozott, hogy a kisebbségi neveléssel kapcsolatos szakmai kérdésekben többek között (minisztérium, Oktatási Hivatal) elsősorban az országos kisebbségi önkormányzat segítségére számíthat.

Az iskolák vezetői szerint általánosságban elmondható, hogy a települési kisebbségi önkormányzatokkal jó a kapcsolat, amennyire az anyagi helyzetük engedi, az önkormányzatok támogatják az intézményeket, alapvetően kisebb összegekkel, a diákoknak rendezett versenyeken, programokon adott ajándékokkal, illetve magával a programszervezéssel. Emellett hangsúlyos a diákok önkormányzati programokon való szerepeltetése, a néptáncegyüttesek, zenekarok számára fellépési lehetőség biztosítása. Ezek a kapcsolatok mindkét fél számára hasznosak, hiszen az önkormányzatok által rendezett kisebbségi programok, falunapok, stb. is attól élőek, ha a tanulók is részt vesznek rajtuk.

Az anyaországi kapcsolattartás mellett fontos kitérni a kisebbségi kutatóintézetek szerepére is a nemzetiségi oktatási intézmények munkájának segítése kapcsán.

A **Magyarországi Románok Kutatóintézete** szervezett keretben biztosít a magyarországi kisebbségkutatás számára. A közel két évtizedes tevékenység során az intézet közel 150 könyvet jelentetett meg, amelyek közül több a NAT-nak megfelelően szerkesztett általános iskolai népismereti tankönyv. Az intézet keretében folyó kutatások a hazai román néprajzi, nyelvészeti oktatási vizsgálatra irányulnak. Az intézet tevékenységi körébe tartozik a tudományos tanácskozások megszervezése, amelyekre minden esetben meghívást kapnak az iskoláikban román nyelvet oktató pedagógusok is.

A **Magyarországi Német Pedagógiai Intézet** regionális és helyi továbbképzéseket szervez az igényeknek megfelelően, hálózatokat alakít ki a nemzetiségi intézményekkel, amellyel a gyors információáramlást segíti elő. Hozzájárul a minőségbiztosításhoz teljes körű és osztályszintű teljesítményméréssel és értékeléssel, illetve szaktanácsadást nyújt. Az Intézetnek akkreditált továbbképzései vannak, amelyeket országosan és regionálisan is meghirdet (népismeretet, népi tánc és kultúra, szaktárgyi oktatás a nemzetiség nyelvén), esetenként országos konferenciákat, fórumokat szervez. Honlapot is működtet, melyen tananyagok, módszertani útmutatók is elérhetők. Részt vesz német anyanyelvű tankönyvek, oktatási segédanyagok fejlesztésében, készítésében, kiadásában is, valamint megjelenteti a „*Deutsch revival*” c. oktatási folyóiratot. Jelentős szerepet tölt be a fentiekben túlmenően a Magyarországi Német Kulturális és Információs Központ is. Honlapja széleskörű tájékoztatást nyújt aktuális történésekről, az oktatási intézményekben használható, adaptálható anyagokat kínál. A magyarországi német közösség dokumentumainak tudományos igényű rendszerezését és közzétételét is végzi, valamint könyvtárat működtet.

A **Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetének** munkatársai az iskolák népismereti-kisebbségtörténeti oktatási programját segédanyagokkal erősítik. A Békéscsabáról, Tótkomlósról és Szarvasról írott helytörténeti olvasókönyvek hozzájárulnak a népismeret tantárgy tananyagtartalmának minél sokoldalúbb tanításához.⁴⁶ A tanulók szlovák

⁴⁶ Chlebnický János (szerk.): *Čabianska čítanka I. – Csabai olvasókönyv I.* Békésska Čaba – Békéscsaba: VÚSM 1996, Chlebnický János (szerk.): *Komlőšska čítanka – Komlősi olvasókönyv.* Békésska Čaba –

nyelvvizsgára való felkészülését *Pripravujeme sa na jazykovú skúšku (Készülünk a nyelvvizsgára, 2004.)* című nyelvkönyv összeállításával segítette. A kutatóintézet 2003-tól szervezi tudományos kutató versenyeit tanulók számára azzal a céllal, hogy bevonja a tehetséges, szlovák nyelvet tanuló diákokat a tudományos kutatásba, erősítse kisebbségi önazonosságukat, s egyben fejlessze kötődésüket a szlovák közösséghez, az adott régióhoz. Az évente meghirdetett verseny országos hatókörű, ám az utóbbi években már nemzetközi részvétellel zajlik.

A **Magyarországi Szlovének Kutatóintézete** bekapcsolódott a **Muravidék Kulturális Egyesület** pályázati kiírásába, amely konferenciasorozatot szervez a nemzetiségi oktatás helyzetéről, problematikájáról, tankönyvkínálatáról, a nemzetiségi tankönyvek használatáról a gyakorlatban.

A **Magyarországi Horvátok Tudományos Kutatóintézete** nyelvi, módszertani és antológiai segédeszközöket állít elő. Az Intézet munkatársai rendszeres előadói, közreműködői az Országos Horvát Önkormányzat által szervezett módszertani konferenciáknak, szakértői és ellenőrzési tevékenységeket folytatnak az Önkormányzat megbízásából a nevelési-oktatási intézményekben.

A szerb kisebbségi nevelés és oktatás színvonalának javításán dolgozik a **Szerb Pedagógiai és Módszertani Központ**, mely minden konkrét segítséget megad a szerb kisebbségi nevelést és oktatást folytató intézményeknek és az azokban dolgozó pedagógusoknak. Rendszeres szakmai továbbképzéseket, konferenciákat szervez, kiadványokat, tankönyveket, taneszközöket szerkeszt, módszertani anyagokat dolgoz ki, korszerűsít és fejleszt. Iskolai könyvtárak részére könyveket szerez be, gyűjteményeket támogat. Teljes körű pedagógiai szakmai szolgáltatást nyújt, minőségbiztosítási programokat alakít ki és működtet. Rendszeresen végez intézménylátogatásokat, a nevelő- és oktatómunka eredményességének mérését és értékelését is végzi. „A Szerb Pedagógiai és Módszertani Központ az alapítása óta eltelt három évben egy addig meglévő űrt töltött be a szerb kisebbségi nevelés, oktatás rendszerében, de hatékony működéséhez további költségvetési forrásokra lenne szükség.”

16. A vizsgálat során felmerült általános problémák

16.1. Igényfelmérés, szülői nyilatkozatok

A kisebbségi nevelés-oktatás iránti igények felmérése során átadandó információk körét nem rendezti jogszabály. A hatályos szabályok nem fogalmazzák meg egyértelműen azt sem, hogy az igényfelmérés feladatát ellátó helyi és a vele együttműködő kisebbségi önkormányzatnak mik a jogai és kötelességei.

Az igények bejelentésére szolgáló szülői nyilatkozatoknak, ahogyan ezt az óvodai nevelés helyzetéről szóló jelentésben is jeleztem, sem formai, sem tartalmi előírásai nincsenek, holott az igényjogosultság és annak jogszerű bejelentése a kisebbségi nevelés-oktatás egyik kulcskérdése.

16.2. A kisebbségi nyelvoktatás minősége és hatékonysága

A nyelvoktatás minősége és hatékonysága a kisebbségi oktatás egyik legfontosabb problémája. El kell érni ugyanis, hogy a tanulók, akik nagy óraszámban 8-10 évig tanulják az adott kisebbség nyelvét, jól használható nyelvtudásra tegyenek szert. Egyetértek a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatával, amely azt hangsúlyozta, hogy fontos lenne egy külső minőségirányítási rendszer bevezetése, amely a nemzetiségi iskolákban folyó szakmai munkát egységesen átfogná, azonos paraméterek mentén mérné a munka eredményességét és meghatározná egy abszolút minimum kategóriát, amelynek meg kell felelni ahhoz, hogy magát az iskola nemzetiségi iskolának nevezhesse. S a minőségtől függne a nemzetiségi normatíva folyósítása is.

16.3. A népismeret tantárgy oktatása

A nyelvoktató általános iskolákban probléma a népismeret tantárgy oktatása, *„hiszen ennek a tantárgynak nagy jelentősége van a hazai nemzetiség történelmének, kultúrájának és hagyományainak az elsajátíttatása, az identitás erősítése, a nemzetiségi közösséghez való tartozás tudatosítása terén. Módosítani kellene a jogszabályt, pontosan rögzíteni a kötelezően bevezetett népismeret óraszámát/időkeretét. A különböző tantárgyakba integrálva nem ellenőrizhető, nem mérhető. Elvész, „felolvad” a tananyagtartalom.”* A tannyelvű és kétnyelvű iskolákban kívánatos lenne a népismeret tantárgy bevezetése kötelezően önálló tantárgyként, és annak érdemjeggyel történő értékelése.

16.4. Finanszírozási nehézségek, személyi és tárgyi feltételek

A kisebbségi normatívák átutalásának jelenlegi gyakorlata a kisebbségi feladatot ellátó intézmények fenntartóit gyakran nehéz helyzetbe hozza, melyet több országos önkormányzat is jelzett. A Magyarországi Románok Országos Önkormányzata szerint *„nagyon fontos lenne a külön kisebbségi normatívák illetve az intervenciós segítség időben történő átutalása.”*

Több országos önkormányzat első helyen a finanszírozási nehézségeket említette, majd a tankönyvek, munkafüzetek, feladatlapok, taneszközök, szerb nyelvű szemléltető eszközök, tanári kézikönyvek, módszertani útmutatók hiányát, illetve a tárgyi feltételek (épületek állaga,

felszereltsége, iskolai szaktantermek, könyvtárak stb.) nem megfelelő voltát hangsúlyozták. Ugyanezt tapasztalták kollégáim is az általuk felkeresett intézményekben. *„Az elektronikus könyvek támogatásával a lemaradás csökkenthető lenne, a bekerülési költségek is csökkennének, hisz jelenleg 2-3 tankönyv árából el lehet látni a tanulót hordozható számítógéppel, amelyen szinte az összes általa használt tankönyv anyanyelvi fordítása szerepelhetne, ezzel is segítve az intézmények minél szélesebb körű kétnyelvűvé válását.”*

Nem egy országos önkormányzat jelezte a személyi feltételekben mutatkozó hiányosságokat, az Országos Ruszin Önkormányzat például legalapvetőbb problémaként a szakképzett ruszin tanárok hiányát jelölte meg.

Ugyanígy problémát jelent a felsőoktatási rendszeren belül, a nemzetiségi óvodapedagógusok és tanítók illetve a szaktanárok képzése. Az Oktatási Hivatal jelentése szerint egyebek mellett problémát jelent a felső tagozatba érve a szakos ellátottság biztosítása. Hangsúlyozták, hogy a felsőoktatás sem felkészült erre, ezen kívül a finanszírozás is problémát okoz.

Emellett az Országos Horvát Önkormányzat fontosnak tartaná a nemzetiségi pedagógusok munkájának szakszerű ellenőrzését, az ellenőrzés tapasztalatai alapján szükséges intézkedések megtételét és ehhez kapcsolódóan az országos önkormányzatok hatáskörének jogszabályi kiterjesztését. Anyagi támogatás szükséges az intézmények kétnyelvűvé fejlesztéséhez, illetve a szükséges tanári kompetenciák megszerzésének előmozdításához (másoddiplomás képzés, módszertani képzés, anyagi ösztönzés, stb.), a taneszközök fejlesztéséhez.

16.5. Egyéb problémák

A nemzetiségi intézmények szívesen meglátogatják a határon túl élő magyar közösségeket, de örömmel fogadnának olyan támogatást is, mely lehetővé tenne az anyaországi utazások támogatását illetve nem utolsó sorban az anyaországból érkező partnerek vendégül látását, aminek megtérülése nem csak az adott intézmény szintjén mérhető.

További problémát jelent az, *„a közoktatási törvény, valamint a hozzá szervesen kapcsolódó alapidokumentumok (NAT, irányelvek, részletes követelmények, kerettantervek, érettségi követelmények stb.) módosításakor nem minden esetben veszik figyelembe, már az előkészületi fázisban, a kisebbségi oktatás sajátosságait. Így gyakran utólag, jelentős fáziskéséssel készülnek el ezek a dokumentumok, ami kifejezetten hátrányos a kisebbségi közoktatási intézmények szempontjából és áttételesen ezeknek az intézményeknek a versenyképességét is csökkenti.”* *„A kisebbségi oktatás dokumentumai minden esetben jóval később jelentek meg. Remélhetőleg az új közoktatási törvény, a Nemzeti Alaptanterv módosítása kapcsán a jövőben ez másként fog történni.”* Ezt a problémát jelezte a szerb és a szlovák önkormányzat is.

A **Bolgár Országos Önkormányzat** szerint az egyik alapvető probléma, hogy az első osztályosokat, akik még nem járnak magyar iskolába, nem tudják beírni a nyelvoktató iskolába, mert nincs tanulónosítójuk. Jelezte azt is, hogy egy figyelmetlenség folytán a 2010/2011-es tanévben nem volt emelt szintű érettségi vizsga bolgár nyelvből.

Az **Országos Szlovák Önkormányzat** egyebek mellett az alábbi területeket látja problematikusnak. Egyértelmű, világos törvényi szabályozásra van szükség a pedagógiai szakszolgálat ellátása terén. Annak ingyenessége legyen biztosítva fenntartótól függetlenül minden gyermek számára (logopédia, iskolaérettségi vizsgálat, stb.). Az oktatási

intézményekben kötelező feladatellátás a közétkeztetés. Az általuk fenntartott iskolákban közbeszerzési eljárás lefolytatása után valósítják meg. Az étkezési normatíva alacsony volta, valamint az ingyenesen étkezők jelentős száma miatt ez nagy többletterhet jelent az intézmények számára. A közoktatási megállapodások megkötése esetén rendeletben lenne szükséges szabályozni azt, hogy a közétkeztetés, mint kötelező feladatellátás ne az országos kisebbségi önkormányzatok kiadásait terhelje.

Az **Országos Örmény Önkormányzat** szerint lenne igény az általános iskolás korosztályban örmény kisebbségi nevelésben, oktatásban való részvételre, igényfelmérés is volt a tárgyban. Eddig ún. vasárnapi iskola, oktatás működött Budapesten, Székesfehérváron, Szegeden, Nyíregyházán. Az Önkormányzat tervezi, hogy lépéseket tesz az örmény kisebbségi nevelés, oktatás beindítása érdekében, azonban sajnálatos módon az anyagi feltételek nincsenek biztosítva.

Az **Ukrán Országos Önkormányzat** és az **Országos Görög Önkormányzat** is a finanszírozást tartja a legnagyobb problémának.

Emellett az egyik fővárosi fenntartású intézmény vezetői azt emelték ki, hogy bár az iskola régóta szeretne külsős gyakorlólé helyé válni, hogy a náluk gyakorlaton lévő főiskolai, egyetemi hallgatókkal foglalkozó pedagógusaik hivatalosan vezetőtanárnak minősülhessenek és az ezzel járó kedvezményeket biztosíthassák számukra, a fenntartó felé mégis hiába jelezték a kérést, a főváros elzárkózik a javaslat elől.

Ugyanez az iskola felhívta a figyelmet arra a jogszabályi változásra, melynek következtében a diákjaik nem emelt szintű érettségijét csak ötös érdemjegy esetén fogadják el középfokú nyelvvizsgának, négyes érdemjegy esetén pedig alapfokúnak.⁴⁷ (Amennyiben nemzeti, etnikai kisebbségi nyelven legalább még két vizsgatárgyból sikeres, legalább középszintű vizsgát tett a tanuló.) Ezért sokan még érettségi előtt kifizetik a nyelvvizsga díjat, mert félnek, hogy egy-egy érdemjegyen múlik majd, megszerzik-e a nyelvvizsgákat. Szeretnék, ha ez a rendszer megváltozna. További probléma, hogy mint idegen nyelvből, nem is érettségizhetnek szerb nyelvből a diákjaik, annak ellenére, hogy más iskolák diákjait rendszeresen vizsgáztathatják ebből a nyelvből.

⁴⁷ Az érettségi vizsga vizsgaszabályzatának kiadásáról szóló, 100/1997. (VI. 13.) Kormányrendelet 54. §

17. Összegzés

Bármely anyanyelv-meghatározási szempontot⁴⁸ veszem is alapul, vizsgálatom tanulsága szerint: a hazai kisebbségi oktatásban részvevő tanulók elsősorban többsége nagyszülei, dédszülei nyelvét, a nemzetiségi nyelvet idegen nyelvként tanulja. A nyelvtanítást és nyelvtanulást jellemzően nem, vagy csak igen csekély mértékben segíti a családból hozott nyelvtudás, a mindennapi élő, közösségi nyelvhasználat.

Mindebből több következtetés is levonható. A nemzetiségi nyelv átadásának korlátozott hatékonyságával szemben ugyan megfogalmazhatóak kritikák, de a bírálat élet tompítani kell amiatt, hogy a nyelvtanítási-tanulási folyamatban a kisebbségi nevelést, oktatást folytató intézmények az anyanyelvi környezetre, a hétköznapi családi és közösségi nyelvhasználatát átható külső segítségre nem számíthatnak. Nem reális elvárás az, hogy 8-10 év intézményi keretek közötti, nyelvoktató kisebbségi oktatási formában történő nyelvtanulás eredményeként a tanulók anyanyelvi szinten tanulják meg a nemzetiségi nyelvet. Ugyanakkor több ezer nyelvvóra útján mégiscsak el kellene érni, hogy a mindennapokban kifejezetten jól használható, sőt, objektív mérőeszközökkel is mérhetően: minimum középfokú nyelvvizsga-szint közeli nyelvtudásra tegyenek szert a tanulók.

Ezen elvárások megfogalmazhatóságához is biztosítani kell az idegen nyelvek oktatására alkalmazott hatékony nyelvátadási módszerek, a megfelelő tankönyvek, digitális tananyagok, szemléltetőeszközök, segédanyagok elérhetőségét. Fontosnak tartom, hogy a kisebbségi oktatást folytató intézményekben a jelenleginél sokkal nagyobb számban tanítsanak anyaországból származó anyanyelvi tanárok, illetve, lehetőség szerint évenként és huzamosabb ideig legyen lehetősége a tanulóknak intenzív nyelvi kurzusokon részt venni az anyaországokban. Egyetértek azzal az önkormányzati javaslattal, amely azt hangsúlyozta, hogy fontos lenne egy külső minőségirányítási rendszer bevezetése. A minőségirányítás egységesen átfoghatná, azonos paraméterek mentén mérhetné és segíthetné a nemzetiségi iskolákban folyó szakmai munkát. A külső minőségirányítási rendszer alkalmas volna arra is, hogy meghatározzon egy abszolút minimum nyelv -, és kultúraátadási minőségi szintet, amelynek meg kell felelni ahhoz, hogy az iskola magát nemzetiségi iskolának nevezhesse, s így a nemzetiségi normatíva folyósítása is összekapcsolható volna az ellátott kisebbségi feladat tényleges színvonalával.

Mivel az „intézményes” nemzetiségi nyelv és kultúra-átadás a hazai kisebbségek „megtartásában”, asszimilációja lassításában kiemelkedő jelentőségű, ezért fontosnak tartom az örmény és az ukrán kisebbség helyzetének a javítását, mivel ők a kisebbségi oktatást kiegészítő nyelvoktatási formában sem tudták eddig megszervezni.

Egyértelműen tisztázni kell, hogy a kisebbségi nevelésben-oktatásban ki vehet részt, ki az igényjogosult, ki nem. Szemérmes elhallgatás és a hatályos szabályok időnként talán jóhiszemű, máskor tudatos félreértelmezése helyett szembe kell nézni a tényekkel. A hazai kisebbségi oktatásban a teljes tanulólétszám 14%-a vesz részt, ami a nemzetiségi lakosság

⁴⁸ A származás kritériuma alapján az anyanyelv az elsőként megtanult nyelv, az azonosulás szempontjából belső azonosulás az a nyelv, mellyel a beszélő azonosul, külső pedig az a nyelv, mellyel a beszélőt anyanyelvi beszélőként azonosítják. A nyelvtudás foka szerint a legjobban ismert nyelv, funkciója szerint pedig a legtöbbet használt nyelv.

összlétszámon belüli becsült arányaival nem magyarázható meg teljes körben csupán azzal, hogy a nemzetiségi lakosság a „listázástól” való félelem miatt nem vállalta identitását a népszámláláskor, miközben erre anonim módon volt lehetősége.

E magyarázat megalapozottsága azzal együtt válik különösen vitathatóvá, hogy a tanulólétszám drasztikus csökkenése mellett nőtt számottevően a kisebbségi nevelésben résztvevők száma és aránya, miközben a nemzetiségi hovatartozású tanulók egy része nem a nemzetiségi nevelést-oktatást választja. A hazai kisebbségi oktatásnak a teljes tanulólétszámon belüli 14%-os arányszámával kapcsolatban tehát azt is el kell mondani, hogy míg a teljes általános iskolai tanulólétszám az utóbbi 20 évben 35%-kal csökkent, addig a nemzetiségi oktatásban résztvevők számaránya 24%-kal, a cigány kisebbségi oktatásban résztvevőké pedig (csak az utóbbi tíz év viszonylatában is!) több mint 118%-kal nőtt.

Demográfusok is kimutatták,⁴⁹ a nemzetiségi lakosság termékenységi mutatói az általános mutatóktól nem térnek el, de a cigány tanulók számának robbanásszerű változása sem magyarázható a születésszámmal. Sok mindent meg lehet okolni a kisebbségi identitásra ébredéssel és a jobb szervezéssel, de a mínusz 35%-hoz képest plusz 59-152%-os eltérés jelentős hányadát bizonyára nem. A nagy különbséget egyik lehetséges magyarázata az, hogy a kisebbségi nevelésben-oktatásban (elsősorban a német kisebbségi oktatást érintően) viszonylag sokan vesznek részt olyanok is, akik a hatályos jog alapján arra nem volnának jogosultak.

A kisebbségi nevelés-oktatás iránti igények felmérése: a tájékoztatás és az igénybejelentő nyilatkozatok összegyűjtése, a helyi önkormányzat feladata. Tapasztalataim szerint az esetek legalább fele részében a tájékoztatás kizárólag szóbeli, s azt is jellemzően az érintett iskolák adják. Ezekben az esetekben, már a szóbeliség természetéből fakadóan is, az információátadás mélysége, alapossága megkérdőjelezhető. Mivel az igényjogosultság kérdéseiről vizsgálati tapasztalatom szerint az írásbeli tájékoztatók sem tartalmaztak információt, szinte teljes bizonyossággal kijelenthető, hogy erre a szóbeli felvilágosítások sem tértek ki.

Míg a nemzetiségi nevelés-oktatás esetében az igényjogosultság kérdésének az elhallgatása útján, esetenként talán jóhiszeműen, indirekt módon, addig a cigány kisebbségi nevelés esetében gyakran rábeszéléssel, közvetlen érik el a tanulólétszám optimalizálásában érdekelt iskolák azt, hogy a szülők „igényeljék” a kisebbségi oktatást. Feltételezésem szerint ennek köszönhető, hogy a szülők (ha az arányok számításakor az 1-2 kivételes esettől eltekintek) 20-50%-a a megszerezhető idegennyelv-tudás miatt igényli a kisebbségi oktatást — még az iskolaigazgatók becslése szerint is.

A kisebbségi oktatást folytató intézmények (elsősorban a német nyelvterületen) jelentős mértékben tulajdonképpen idegennyelv-oktatási feladatokat látnak el a nem kisebbségi hovatartozású számára.

Álláspontom szerint az intézményfenntartók és az intézmények az igényjogosultság kérdését vagy az anyagi érdekeik miatt nem firtatják, és/vagy azért biztosítják minden jelentkező számára a kisebbségi oktatásban való részvétel lehetőségét, mert hibásan úgy vélik, hogy a kisebbségi neveléshez, oktatáshoz való jog nem kizárólag a kisebbségi hovatartozású szülők és gyermekek joga.

⁴⁹ Illés Sándor: A magyarországi nemzetiségek demográfiai viszonyai. In Gyulavári Tamás-Kállai Ernő (szerk.) *A jövevényektől az államalkotó tényezőkhöz*. Országgyűlési Biztos Hivatala, 2010. 144-178. o.

Az igényjogosultság problematikájára két megoldási lehetőség van: vagy szigorúan érvényesítjük a jogszabályi előírásokat, s ezzel működő intézmények utánpótlási bázisát szűkítjük le, vagy a szabályozást igazítjuk a joggyakorlathoz annak kimondásával, hogy a kisebbségi nevelésben-oktatásban való részvétel nem alanyi és másokat kizáró kisebbségi jog, hanem csak előnyben részesítési szempont. Így viszont a kisebbségi önkormányzatok kisebbségi oktatással kapcsolatos véleményezési és egyetértési jogainak indokoltsága válik megkérdőjelezhetővé.

Ide tartozó, megoldásra váró probléma, hogy az igénybejelentést tartalmazó szülői nyilatkozatok formáját és tartalmát ugyan jogértelmezés útján felfedhetjük, de a jogalkalmazókat segítő egyértelmű jogszabályi rendelkezések ebben a vonatkozásban nincsenek. (A nyilatkozatok törvényben való szabályozási szükségességét a kisebbségi óvodai nevelés helyzetéről szóló jelentésemben is jeleztem az oktatásért felelős miniszternek.)

Az igazgatók tájékoztatása alapján általánosságban elmondható, hogy a települési kisebbségi önkormányzatok jó kapcsolatot ápolnak az iskolákkal: támogatják az intézményeket, s az önkormányzati programokon szereplési lehetőséget biztosítanak a diákoknak.

A kisebbségi oktatásban a kisebbségi nevelési-oktatási formák szerinti megoszlás rendkívül aránytalan: 608 iskolából 18-ban anyanyelvű, 47 oktatási intézményben kétnyelvű, 298-ban nyelvoktató, 9 iskolában kiegészítő kisebbségi oktatás, 298-ban intézményben cigány kisebbségi oktatás magyar nyelven, cigány kisebbségi oktatás beás nyelv oktatásával 9 intézményben, cigány kisebbségi oktatás lovári nyelv oktatásával 19 helyen folyik. Mint látható, a legtöbb kisebbségi oktatást (is) folytató intézmény, az iskolák több mint fele a nyelvoktató forma szerint működik; mivel a kiegészítő kisebbségi oktatásban és a beás vagy lovári nyelv átadásával történő cigány kisebbségi oktatásra is a nyelvoktató formára vonatkozó szabályokat kell alkalmazni. (A kisebbségi oktatást is folytató iskolák közel fele pedig cigány nyelv tanítása nélküli cigány kisebbségi pedagógiai program szerint működik.)

A nyelvoktató forma bevezetésének számos, egymással részben összefüggő oka lehet: a kétnyelvű formához szükséges személyi/tárgyi feltételek hiánya, a kisebbségi oktatásban az idegen nyelv tanításánál magasabb nyelvtanítási óraszám, illetve az, hogy a szülők az eredményesebb, színvonalasabb tanulás lehetőségét látják az olyan külön osztályban, ahol hátrányos helyzetű, halmozottan hátrányos helyzetű, sajátos nevelési igényű tanulók nagyobb arányban nem tanulnak. Idetartozik, hogy a fenntartó és az iskola e forma esetén (más kisebbségi oktatási formához képest) viszonylag kevés pluszkötelezettséget vállal, miközben kiegészítő támogatáshoz és alacsonyabb osztály-létszámminimum lehetőségéhez jut hozzá.

A cigány nyelv tanítása nélküli cigány kisebbségi oktatás „népszerűsége” (e vizsgálat és a panaszbeadványok alapján megfogalmazható tapasztalataim szerint) jelentős részben annak köszönhető, hogy a népismeret-átadás és a folyamatosan szervezett kulturális tevékenység valódi tartalmai – az integrált forma miatt – tulajdonképpen ellenőrizhetetlenek.

A kisebbségi oktatást (is) folytató iskolákban a nemzetiségek eloszlása is aránytalan: a német és a cigány adja a teljes kisebbségi tanulólétszám 90,2%-át. A pluszkötelezettségek vállalásának alacsony lehetőségéről/hajlandóságáról tanúskodik az, hogy a nyelvtanítás nélküli cigány kisebbségi oktatás és a nyelvoktató formájú német nemzetiségi oktatás tanulói együtt a kisebbségi oktatásban részesülők több mint 85%-át adják.

A kisebbségi oktatási forma és a nyelvátadás hatékonysága egymással kapcsolatban van: az országos önkormányzatok is úgy látják, hogy sikeres nyelvtanítás elsősorban a kéttannyelvű iskolákban folyik, míg a nyelvoktató intézmények munkája gyakorta (e formától megkövetelhetőhöz képest is) az alacsonyabb elvárási szintet sem éri el. Vagyis, ha a kisebbségi oktatási intézmények vonzerejét növelni akarjuk az elsősorban gyermekeik karrieresélyeit szem előtt tartó szülők körében, akkor elérhetővé kell tenni a nyelvoktató formájú iskolák számára a kétnyelvű formához szükséges tantárgyi szakos ellátottságot és a hatékonyabb nyelvtanítási módszertant. (Ezen túl, nyilvánvalóan, a nyelvoktató intézmények kompetencia-átadó általános versenyképességét is javítani kell, hogy a világnyelveket tanító nem kisebbségi intézményekkel is konkurálhassanak.)

A kisebbségi népismeret oktatásában meghatározó a tantárgyakba történő integrált oktatás, viszonylag kevés intézményben tanítják önálló tantárgyként. Minthogy saját tapasztalatom is ez, egyetértek az Oktatási Hivatal megállapításával, amely szerint *„integrált oktatás esetén az ismeretanyag adott tantervekbe építése nem követhető nyomon, és nem történik meg a tantárgy óraszámának megemelése.* E hibák akkor volnának egyértelműen kiküszöbölhetőek, ha az integrált forma megszűnne.

A vizsgálatom során felkeresett oktatási intézmények csaknem mindegyikében, és szinte minden kisebbségi közösség esetében jelezték a tankönyvek, digitális tananyagok, szemléltetőeszközök, segédanyagok hiányát, nem megfelelő voltát, de különösen rossz helyzetben a cigány kisebbségi nevelés-oktatás van. A cigány tankönyvek és segédanyagok kifejlesztését kiemelten kellene támogatni, hiszen a cigány kisebbségi nevelésben jellemzően kisebbségi kötődés és szakirányú végzettség nélküli pedagógusok vesznek részt.

Az iskolák a kisebbségi óvodai nevelést saját munkájuk szempontjából előnyösnek tartották. Ugyanakkor az országban számos olyan óvoda is van,⁵⁰ amelynek kisebbségi programjához kapcsolódó iskola nincs. Véleményem szerint olyan támogatási politikát kellene kialakítani, amely a kisebbségi program felmenő rendszerű folytatását, az óvodát és az iskolát együtt kezelve, plusztámogatással biztosítja, míg a nyilvánvalóan kizárólag a kiegészítő normatíva kedvéért megszervezett, iskolai folytatás nélküli óvodai kisebbségi nevelést vissza kellene szorítani. (Pl. úgy, hogy ha három éven belül a település tanulói számára nem szervezik meg a kisebbségi oktatást, akkor a kisebbségi óvodai nevelés kiegészítő támogatása megszűnne.)

Végezetül hangsúlyozni szeretném, hogy vizsgálatom lefolytatásakor a hatályos jog szerint működő iskolák munkáját és helyzetét elemeztem, s bár a kisebbségi oktatási rendszer átalakítása (is) folyamatban van, értelemszerűen, javaslatokat csak a megismert viszonyrendszer jobbítására fogalmazhatok meg.

⁵⁰ Konkrét példát az óvodai nevelésről szóló jelentésemben említék.

18. Kitekintés a várható jogszabályi változásokra

Az kisebbségi nevelés-oktatás egyre nagyobb szerepet játszik a nemzetiségi kultúra, hagyomány, identitás és nyelv még lehetséges szintű megőrzésében, továbbörökítésében: az asszimilációs folyamatok lassításában. Mivel a kisebbségi oktatási rendszer hozzájárul a nemzeti kultúránk sokszínűségének a fenntartásához is, a kisebbségi intézményhálózat működéséhez, elért eredményei fenntartásához szükséges feltételek biztosításához (és további javításához) kiemelt közérdek fűződik. Mindeközben a magyar köznevelési rendszer újabb teljes átalakulás előtt áll, s feltehető, hogy a magyarországi nemzetiségi oktatás – amely története során már többször esett át paradigmaváltáson – szabályrendszere is meg fog változni.

2011 szeptemberében a Kormány elfogadta a NEFMI Oktatásért Felelős Államtitkársága által előterjesztett köznevelési koncepciót.⁵¹ A nevelés-oktatás alapvető irányait meghatározó anyag egésze azonban vizsgálatom lezárásakor sem volt nyilvánosan elérhető, annak csak egyes, a médiában közzétett elemeit ismerem. Az információforrás másodlagos mivolta miatt a mindössze néhány elemre kiterjedő előzetes információk közül is csak egyre reagálok most: Az állami fenntartásúvá váló általános iskolák rendszerében nemcsak a kisebbségi önkormányzatok által fenntartott néhány intézmény sorsa, hanem a kisebbségi önkormányzatokat a nemzetiségi nevelés-oktatás legfontosabb kérdéseiben megillető egyetértési és véleményezési jogok gyakorolhatósága is bizonytalanává válhat.

Saját intézményhálózat hiányában az intézményfenntartó döntési lehetőségeit érdemben korlátozó, ténylegesen érvényesíthető kisebbségi önkormányzati jogok nélkül a nemzetiségi kulturális autonómia látszata sem tartható fenn. Ennek elkerülése érdekében fontosnak tartom hangsúlyozni, az volna a helyes, ha a kisebbségi önkormányzatok fenntartásában működő intézmények fenntartói jogait az állam nem venné át, sőt további támogatással megerősítené azokat, illetve a kisebbségi önkormányzatoknak a fenntartói döntéshozatalban való érdemi részvételi lehetőségét elnehezítés nélkül tartaná fenn.

A jogalkotónak választ kell adnia arra, hogy az alapító okirata szerint kisebbségi nevelést, nevelést-oktatást folytató jóval több, mint 1500 intézményben a kisebbségi önkormányzatokat eddig 13-14 önálló kérdéskörben megillető egyetértési jog hogyan lesz fennakadás nélkül, illetve közigazgatási jogorvoslati eljárást is biztosító módon gyakorolható akkor, ha az állam fenntartói jogait az ágazatért felelős miniszter érvényesíti.

Ha az állam, mint fenntartó képviselőjében a megyei kormányhivatalok járnának el, akkor az összeférhetetlenség problémájának az ésszerű megoldása még nehezebb lehet. A kormányhivatalok látják el ugyanis a kisebbségi önkormányzatok törvényességi ellenőrzését, valamint számos közoktatási hatósági hatáskört is gyakorolnak. Kérdés tehát, hogy a kormányhivatalokban hogyan lehet szétválasztani a fenntartói jogkör gyakorlását a törvényességi ellenőrzési és oktatási hatósági hatásköröktől.

Úgy vélem, hogy nem csak a kisebbségi kulturális autonómia fenntartása miatt fontos a kisebbségi önkormányzatok egyetértési/véleményezési jogainak a további biztosítása. **Az állam, mint intézményfenntartó szembe fog kerülni számos olyan, csak mérlegeléssel**

⁵¹ A kisebbségi törvény és 32/1997. (XI. 5.) MKM rendelet módosításának az előkészítése is folyamatban van, így a kisebbségi oktatás mindhárom alapidokumentuma meg fog változni.

meghozható döntési helyzettel, amiben a helyi viszonyoknak és érdekeknek leginkább megfelelő határozatra volna szükség, miközben ezekről közvetlen információkkal nem fog rendelkezni. A hatályos közoktatási törvény több fórumnak számos kérdésben biztosít fenntartói jogot korlátozó véleményezési és egyetértési jogot, csak ezek megtartásával lehet pótolni az állam, mint intézményfenntartó döntési mechanizmusában értelemszerűen fellépő információhiányt.

19. Intézkedések

A jogalkalmazók egységesebb gyakorlata, a jogbiztonság jobb érvényesülése érdekében, az Obtv. 25. §-a alapján az alábbi

jogalkotási javaslatokkal

fordulok az Nemzeti Erőforrás Minisztériumot vezető miniszterhez:

az országos kisebbségi önkormányzatokkal és az Országos Kisebbségi Bizottsággal együttműködve

- *tegyen javaslatot a kisebbségi nevelési-oktatási igényeket felmérő helyi és az ebben közreműködő kisebbségi önkormányzat jogainak és kötelességeinek a jogszabályi rendezésére;*
- *tegye meg a szükséges lépéseket a NAT és az irányelv rendelkezései közötti, fent részletezett ellentmondások feloldása érdekében;*
- *tegyen javaslatot a kisebbségi nevelési-oktatási igények felmérése körében átadandó információk jogszabályi rendezésére, illetve a kisebbségi nevelési-oktatási igények bejelentésére szolgáló szülői nyilatkozat formai és tartalmi elemeinek törvényben való rendezésére;*
- *tekintse át a népismeret tantárgy jelenlegi szabályozását és követelményrendszerét, különös tekintettel az integrált formában való oktatásra,*
- *vizsgálja meg egy olyan külső minőségirányítási rendszer bevezetésének és szabályozásának az indokoltságát, amely a nemzetiségi iskolákban folyó szakmai munkát egységesen átfogná.*

A nemzetiségi, etnikai kisebbségi nevelés-oktatás helyzetének, anyanyelv-átadási hatékonyságának a javítása érdekében, az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján az alábbi

ajánlásokkal

fordulok a Nemzeti Erőforrás Minisztériumot vezető miniszterhez:

- *vizsgálja felül a jelenlegi nemzetiségi tankönyvellátási rendszer fenntarthatóságát, a támogatások növelésének lehetőségét, illetve azt, hogyan helyezhetnék hangsúlyt az elektronikus tananyagok, tankönyvek minél szélesebb körű elterjedésére, elterjesztésére;*
- *vizsgálja meg, hogy a nemzetiségi nevelés tárgyi feltételeihez képest is kedvezőtlen helyzetben lévő cigány kisebbségi oktatás segítése érdekében van-e lehetőség a cigány népismereti tankönyvek, módszertani segédeszközök kifejlesztésének kiemelt támogatására;*
- *kezdeményezzen tárgyalásokat az örmény és az ukrán országos kisebbségi önkormányzatokkal annak érdekében, hogy a kiegészítő kisebbségi oktatás megszervezése előtt álló akadályokat együtt derítsék fel;*
- *vizsgálja meg a nemzetiségi nevelési, oktatási feladatokra biztosított kiegészítő támogatás minél korábbi folyósításának lehetőségét, tekintettel arra, hogy a jelenleg*

fennálló gyakorlat a fenntartó önkormányzatokat bizonytalan és kiszámíthatatlan költségvetési tervezésre kényszeríti;

- *szakmai ellenőrzés keretében – az Oktatási Hivatal útján – fordítson kiemelt figyelmet azon kisebbségi oktatást folytató iskolák működésére, ahol minden tanuló részt vesz a kisebbségi nevelésben-oktatásban;*
- *fontolja meg egy konferencia megszervezésének lehetőségét, ahol a kisebbségi általános iskolai oktatásban résztvevő gyakorló pedagógusok fejthetnék ki véleményüket az új köznevelési koncepcióval kapcsolatban.*

Budapest, 2011. október 5.

Dr. Kállai Ernő